

EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

EGE SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

JOURNAL OF EGE SOCIAL SCIENCE

4/1-2, Ocak-Temmuz | January-July, 2023

İZMİR

e-ISSN: 2651-4982

Ege Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yayınları

**EGE
SOSYAL BİLİMLER
DERGİSİ**

Cilt: 4

Sayı: 1-2

Ocak - Temmuz, 2023

İZMİR

EGE SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ (ESBD) Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yılda iki defa (Ocak ve Temmuz) elektronik olarak yayınlanan akademik, hakemli, bilimsel bir dergidir.

JOURNAL OF EGE SOCIAL SCIENCES is an academic, peer-reviewed, scientific journal published electronically twice a year (January and July) by the Ege University Institute of Social Sciences.

e-ISSN 2651-4982

Grafik düzenlemeler - Teknik İşler

Graphic Desing - Technical works

Ender ÖZBAY

<https://avesis.ege.edu.tr/ender.ozbay/>
(E-mail: ozbayender@gmail.com)

Elektronik Yayınlanma Tarihi (DergiPark) | *Date of Electronic Publication (on DergiPark)*

08.01.2024

Yazıların hukuksal, ahlakî, fikirsnel sorumluluğu yazarına aittir. Yazarın görüş ve söylemleri Ege Sosyal Bilimler Dergisi'ni temsil etmez.

The legal, ethical and ideational responsibility of the articles belong to the authors. The opinions and discourses of the authors do not represent the Journal.

EGE SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

JOURNAL OF EGE SOCIAL SCIENCE

e-ISSN 2651-4982

Sahibi | Owner

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü adına | *On behalf of Ege Un. Institute of Social Sciences*

Prof. Dr. Mustafa MUTLUER (Enstitü Müdürü | *Institute Director*)

Yazı İşleri Müdürü | Managing Director

Koray KULEYİN (Enstitü Sekreteri | *Institute Secretary*)

Editörler | Editors

Dr. Arş. Gör. Ender ÖZBAY

Dr. Öğr. Üyesi Aytekin ERDOĞAN

Yayın Kurulu | Editorial Board

Prof. Dr. Mustafa MUTLUER, Prof. Dr. Atilla SİLKÜ,
Doç. Dr. Saniye UYSAL ÜNALAN, Prof. Dr. Eşref ABAY,
Prof. Dr. Gözde EMEKLİ, Prof. Dr. Ziyet ÖNDOĞAN,
Doç. Dr. Mehmet KUYURTAR, Prof. Dr. İ. Pelin DÜNDAR,
Prof. Dr. Müjde KER DİNÇER, Prof. Dr. A. Ayşen KAYA,
Prof. Dr. Nevin KOYUNCU, Prof. Dr. G. Nazan GÜNAY,
Doç. Dr. Şerife ÇAĞIN, Dr. Öğr. Üyesi Ece Nüket ÖNDOĞAN,
Prof. Dr. Faruk YÜCEL, Prof. Dr. Aysun DOĞAN,
Prof. Dr. Zuhale ÖZEL SAĞLAMTİMUR, Prof. Dr. F. Belma FIRLAR,
Prof. Dr. Semra DAŞCI, Prof. Dr. Nadim MACİT, Prof. Dr. Dilek
YEŞİLTUNA, Prof. Dr. Mehmet Ali KAYA, Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan
Şemseddin YAĞMUR, Prof. Dr. Adnan TÜRKSOY, Doç. Dr. Serap
ÖZDÖL KUTLU, Prof. Dr. Selami FEDAKAR, Prof. Dr. Zeki KAYMAZ,
Prof. Dr. Ali EROL, Prof. Dr. Metin EKİCİ, Prof. Dr. Mehmet Öcal
ÖZBİLGİN, Doç. Dr. Sıtkı Bahadır TUTU, Doç. Dr. Aygül UÇAR,
Prof. Dr. Ali Osman KARATAY, Prof. Dr. Siret HÜRİSOY

Adresi | Address: Ege Üniversitesi Kampüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zemin kat, 35100,
Bornova-İzmir-Türkiye. **Tel:** 0090 232 311 2017. **E-Mail:** sosbilen@mail.ege.edu.tr

İnternet Sayfası (Açık Erişim) | Internet Page (Open Access)

DergiPark
AKADEMİK

<https://dergipark.org.tr/>

Akademik Danışma Kurulu | Academic Advisory Board

Prof. Dr. Eşref ABAY (Ege Üniversitesi, İzmir)
Doç. Dr. Mikail ACIPINAR (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)
Prof. Dr. Ayşe AYDIN (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Doç. Dr. Nur BALKIR (American International University, Kuveyt)
Prof. Dr. Yücel BULUT (İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Şerife ÇAĞIN (Ege Üniversitesi, İzmir)
Doç. Dr. Aylin ÇANKAYA (Celal Bayar Üniversitesi, Manisa)
Prof. Dr. Semra DAŞCI (Ege Üniversitesi, İzmir)
Prof. Dr. Aysun DOĞAN (Ege Üniversitesi, İzmir)
Prof. Dr. İ. Pelin DÜNDAR (Ege Üniversitesi, İzmir)
Doç. Dr. Hatice Harika DURGUN (Celal Bayar Üniv., Manisa)
Prof. Dr. Metin EKİCİ (Ege Üniversitesi, İzmir)
Prof. Dr. Gözde EMEKLİ (Ege Üniversitesi, İzmir)
Prof. Dr. Ali EROL (Ege Üniversitesi, İzmir)
Prof. Dr. Selami FEDAKAR (Ege Üniversitesi, İzmir)
Prof. Dr. F. Belma FİRLAR (Ege Üniversitesi, İzmir)
Prof. Dr. G. Nazan GÜNAY (Ege Üniversitesi, İzmir)
Prof. Dr. Siret HÜRİSOY (Ege Üniversitesi, İzmir)
Prof. Dr. Ayşe Ceyda ILGAZ BÜYÜKBAYKAL (İstanbul Üniv.)
Dr. Öğr. Üyesi Elvan KARAMAN (İstanbul Ayvansaray Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Osman KARATAY (Ege Üniversitesi, İzmir)
Prof. Dr. Mehmet KAŞKA (Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta)
Prof. Dr. A. Aşşen KAYA (Ege Üniversitesi, İzmir)
Prof. Dr. Mehmet Ali KAYA (Ege Üniversitesi, İzmir)
Prof. Dr. Zeki KAYMAZ (Ege Üniversitesi, İzmir)
Prof. Dr. Müjde KER DİNÇER (Ege Üniversitesi, İzmir)
Prof. Dr. Nevin KOYUNCU (Ege Üniversitesi, İzmir)
Doç. Dr. Filiz Künüroğlu (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet KUYURTAR (Ege Üniversitesi, İzmir)
Prof. Dr. Nadim MACİT (Ege Üniversitesi, İzmir)
Doç. Dr. Evrim MAYATÜRK AKYOL (İzmir Katip Çelebi Üniv.)
Prof. Dr. Mustafa MUTLUEK (Ege Üniversitesi, İzmir)
Doç. Dr. Özlem NEMUTLU (Celal Bayar Üniversitesi, Manisa)
Doç. Dr. Pelin ÖNDER EROL (Ege Üniversitesi, İzmir)
Prof. Dr. Ziyet ÖNDOĞAN (Ege Üniversitesi, İzmir)
Dr. Öğr. Üyesi Ece Nüket ÖNDOĞAN (Ege Üniversitesi, İzmir)
Prof. Dr. Mehmet Öcal ÖZBİLGİN (Ege Üniversitesi, İzmir)
Doç. Dr. Serap ÖZDÖL KUTLU (Ege Üniversitesi, İzmir)
Prof. Dr. Mustafa ÖZEL (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniv., İstanbul)
Prof. Dr. Zuhal ÖZEL SAĞLAMTİMUR (Ege Üniversitesi, İzmir)
Prof. Dr. Serdar ÖZTÜRK (Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir)
Prof. Dr. Atilla SİLKÜ (Ege Üniversitesi, İzmir)
Doç. Dr. Olca SÜRGEVİL DALKILIÇ (Dokuz Eylül Üniv., İzmir)
Doç. Dr. Ebru TALAY (Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir)
Prof. Dr. Ahmet TALİMCİLER (Bakırçay Üniversitesi, İzmir)
Dr. Öğr. Üyesi Günay Serap TEKİNSAV SÜTCÜ (Ege Üniv., İzmir)
Dr. Öğr. Üyesi Cevat TOSUN (Hitit Üniversitesi, Çorum)
Prof. Dr. Adnan TÜRKSOY (Ege Üniversitesi, İzmir)
Doç. Dr. Sıtkı Bahadır TUTU (Ege Üniversitesi, İzmir)
Doç. Dr. Aygül UÇAR (Ege Üniversitesi, İzmir)
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe USLU POOYANI (Düzce Üniversitesi)
Doç. Dr. Saniye UYSAL ÜNALAN (Ege Üniversitesi, İzmir)
Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan Şemseddin YAĞMUR (Ege Üniv., İzmir)
Prof. Dr. Dilek YEŞİLTUNA (Ege Üniversitesi, İzmir)
Prof. Dr. Faruk YÜCEL (Ege Üniversitesi, İzmir)

Cilt 4'ün Hakemleri | Reviewers of the Volume 4

Prof. Dr. Lale KABADAYI
Doç. Dr. Hasan GÜRKAN
Doç. Dr. Gülnar KARA
Doç. Dr. Serkan ACAR
Prof. Dr. Mustafa MUTLUEK
Doç. Dr. Eylül KABAKÇI GÜNAY
Dr. Öğr. Üy. Melis MÜLAZIMOĞLU
Dr. Öğr. Üy. Yasemin YAVAŞLAR ÖZAKINCI

Doç. Dr. Esra ÇELEBİ ZENGİN
Dr. Huri Kiraz ÖZDOĞAN
Prof. Dr. Erol KUYURTAR
Doç. Dr. Orçun ERDOĞAN
Dr. Öğr. Üy. Tümay HAZİNEDAR COŞKUN
Prof. Dr. Cengiz İskender ÖZKAN
Dr. Soykal YAKIN
Doç. Dr. Burcu TÜRKCAN

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ ..... | ..... RESEARCH ARTICLES

Türkiye’de Olivera Tanzi Etkisinin Vergi Gecikmesi Ve Cezaları
Açısından Değerlendirilmesi

*The Evaluation of Olivera Tanzi Effect in Turkey in Terms of Tax Delays
and Penalties*

Yağmur YAVİLİOĞLU KAYA - Arzu KIZILKAYA TOKER 1-23

Tang Hanedanı Devrinde İpek Yolu Ve Ticareti Yapılan Unsurlar

Elements of the Silk Road and Trade During the Tang Dynasty

Emine Öykü KESTANECİOĞLU 25-41

Erken On Dokuzuncu Yüzyıl Amerikan Yaşam Ve Kültürüne Uygun
Bir Edebi Tür Olarak Kısa Öykü

*Short Story as a Literary Genre Appropriate to the Early Nineteenth
Century US Life and Culture*

Erel MEZ 43-55

Eski / Yeni Toplumsal Hareketler Bağlamında İzmir’deki Hayvan
Hakları Savunucuları

*Animal Rights Defenders in İzmir within the Context of Old / New Social
Movements*

Orhan YILDIRIM 57-75

Bizans Anıtsal Mimarisinde Ion-İmpost Sütun Başlıklarının
Kullanımı: Ön Değerlendirmeler

*The Use of Ionic-Impost Column Capitals in Byzantine Monumental
Architecture: Preliminary Considerations*

Murat CERTEL 77-89

DERLEME MAKALELERİ ..... | ..... REVIEW ARTICLES

The Portrayal of Women in The Works of Agnes Varda

Agnes Varda’nın Çalışmalarında Kadın Tasviri

Mine ÇİMEN 91-107

TÜRKİYE’DE OLIVERA TANZI ETKİSİNİN VERGİ GECİKMESİ VE CEZALARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

* * *

THE EVALUATION OF OLIVERA TANZI EFFECT IN TURKEY IN TERMS OF TAX DELAYS AND PENALTIES

Yağmur YAVİLIOĞLU KAYA*

Arzu KIZILKAYA TOKER**

ÖZ

Enflasyonist ortamda vergilerin geç tahsil edilmesi vergi gelirlerinin reel değerini aşındırarak bütçe açıklarının artmasına neden olmaktadır. Olivera-Tanzi etkisi olarak ifade edilen bu durum karşısında enflasyona karşı vergi alacağını güvence altına almak için devlet geçici vergi, tevkifat, gecikme faizi ve gecikme zammı gibi uygulamalar kullanmaktadır. Yıllar itibariyle enflasyon oranlarındaki değişimle beraber gecikme zammı oranları da değişime uğramaktadır. Bu çalışmada, Olivera-Tanzi etkisinin teorik çerçevesine, geçici vergi uygulamasına, tevkifat yoluyla vergilemeye, yeniden değerlendirme oranı uygulamasına ve 2010-2020 döneminde gecikme zammı oranının enflasyonu karşılama oranına yer verilmiştir ve bu kapsamda değerlendirmeler yapılmıştır. Türkiye’de Olivera-Tanzi etkisi açısından uygulanan tedbirlere değinilmiş, 2010-2020 dönemi için yıllık bazda enflasyon ve gecikme zammı oranlarına yer verilmiş ve gecikme zammı uygulamasının Olivera-Tanzi etkisi karşısında etkinliği incelenmiştir. Yıllar itibariyle ekonomik konjoktüre göre enflasyonda meydana gelen değişimlere paralel olarak gecikme zammı oranları da güncellenmiştir. Bazı dönemlerde gecikme zammının enflasyonu karşılama oranı 3,48 katına kadar ulaşmıştır. İncelenen dönemde sadece 2018 yılında bu oran 0,95’e düşmüştür. Bu oranın düşmesi 2018 yılında vergi gelirleri enflasyon karşısında değer kaybına uğradığını göstermektedir. Gecikme zammı oranlarının enflasyon artışına paralel olarak güncellenmesi ve gecikme zammı oranlarının etkinliğine büyük önem verilmesi vergilerin reel olarak aşınmasını engelleyerek bütçe dengesine olumlu katkı yapacaktır sonucuna ulaşılmıştır ve değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: bütçe açıkları, enflasyon, Olivera-Tanzi etkisi, gecikme zammı, gecikme faizi

* Doktorant, Kırıkkale Üniversitesi, İİBF Maliye Bölümü.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0196-7833> ♦ e-Mail: yaviliogluayagmur19@gmail.com.

** Doktorant, Kırıkkale Üniversitesi, İİBF Maliye Bölümü.

ORCID ID: <https://orcid.org/000-0003-1122-6323> ♦ e-Mail: kizilkayaarzu3@gmail.com

ABSTRACT

Late collection of taxes in an inflationary environment erodes the real value of tax revenues and causes budget deficits to increase. In the face of this situation, which is expressed as the Olivera-Tanzi effect, the government uses applications such as temporary tax, withholding, delay interest and delay hike in order to ensure that it will receive taxes against inflation. With the change in inflation rates over the years, the late interest rates also change. In this study, the theoretical framework of the Olivera-Tanzi effect, the temporary tax application, taxation by withholding, the application of the revaluation rate and the inflation rate of the late hike rate in the 2010-2020 period are included and evaluations are made in this context. The measures implemented in Turkey in terms of the Olivera-Tanzi effect were mentioned, annual inflation and late payment rates for the 2010-2020 period were included, and the effectiveness of the late payment application against the Olivera-Tanzi effect was examined. In parallel with the changes in inflation according to the economic conjuncture over the years, the late interest rates have also been updated. In some periods, the inflation coverage ratio of the late fee increased up to 3.48 times. In the analyzed period, this rate decreased to 0.95 only in 2018. The decrease in this ratio shows that tax revenues lost value in 2018 against inflation. It has been concluded that updating the late fee rates in parallel with the increase in inflation and attaching great importance to the effectiveness of the late fee rates will contribute positively to the budget balance by preventing the real erosion of taxes.

Keywords: *budget deficits, inflation, Olivera-Tanzi effect, late charge, default interest.*

Giriş

Günümüz ekonomilerinin en önemli sorunlarından biri olan enflasyon, fiyatlar genel düzeyinde oluşan sürekli artış olarak tanımlanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde gözlemlenen bütçe açıkları ve enflasyon arasındaki nedensellik ilişkisi enflasyon olgusunun makroekonomik istikrarı bozucu etkisine işaret etmektedir. Finansman yetersizliği durumunda bütçe açıkları Merkez Bankası kaynakları kullanılarak giderilmektedir. Bütçe açıklarının monetize edilmesi olarak ifade edilen bu durumun olumlu bir etkisi devletlerin senyoraj geliri elde etmesi iken diğer yandan enflasyonun vergi sisteminin yapısal özelliklerine bağlı olarak vergi gelirlerinin reel değerini aşındırması olumsuz etkisine örnektir (Şen, 2003). Bu konuyu ilk olarak ele alan Olivera (1967), Latin Amerika ülkeleri için yaptığı analizde vergi tahsilat sürelerinin uzunluğuna değinmiştir. Bütçe açıklarının kapatılması amacıyla gerçekleştirilen enflasyonist finansmanın vergilerin reel değerini azaltacağını ve böylelikle bütçe açıklarının daha fazla artacağını ileri sürmüştür. Olivera'nın tezini destekler nitelikte sonuçlara ulaşan Tanzi (1978)'nin Arjantin ekonomisi için vergilerin ortalama tahsilat sürelerini hesaplamaya çalışmış ve çalışmasının sonucunda enflasyonun gelişmekte olan ülkelerde vergi sisteminin esnekliği ve vergi tahsilat sürelerinin uzunluğu gibi nedenlerden dolayı vergi gelirlerini olumsuz etkilediğine ulaşmıştır. Böylelikle enflasyonun vergi gelirlerini aşındırarak bütçe açıklarını arttırdığı iddiası literatürde Olivera- Tanzi etkisi olarak anılmaya başlanmıştır.

En önemli kamu gelirlerinden olan vergi gelirleri zamanında tahsil edilememeleri sebebiyle enflasyon karşısında reel olarak değer kaybetmektedirler. Yüksek enflasyon durumunun sebep olduğu vergi kayıpları bütçe açıklarını arttırarak makroekonomik istikrarı olumsuz etkilemektedir. Beklenen enflasyon oranının yükselmesinin bu açığı, brüt faiz giderlerini yükseltmek suretiyle ve özellikle kamu borçluluğu yüksek ülkelerde, harcamalar yönünden de genişletmesi beklenmelidir (Tanzi, 1988).

Devlet bu kaybı önleyerek vergi alacağını güvence altına almak için stopaj, geçici vergi, gecikme faizi ve gecikme zammı gibi uygulamalara yer vermektedir. Gecikme zammı ve faizi piyasa faiz oranından daha yüksek belirlenmektedir böylelikle borçlarını geç ödeyerek faiz geliri elde etmeyi amaçlayan mükellefleri caydırmak için uygulanmaktadırlar (Saygın, 2020). Bu çalışmada, Olivera- Tanzi etkisinin teorik çerçevesine, yeniden değerlendirme oranı müessesine, geçici vergi, gecikme zammı ve gecikme faizi kavramlarına ve 2010-2020 döneminde gecikme zammı oranının enflasyonu karşılama oranına yer verilecektir.

1. Teorik Çerçeve

Fiyatlar genel seviyesindeki artış anlamına gelen enflasyon dönemlerinde, değer kaybeden yerli para birimleri açısından pek çok olumsuzluk meydana gelmektedir. Bu olumsuzluklardan bir tanesi de vadesinde tahsil edilemeyen vergilerin değer kaybetmesidir. Zamanında tahsil edilmeyen vergi gelirleri, enflasyon karşısında reel olarak değer kaybetmekte ve bu durumda da kamu gelirleri olumsuz etkilenmektedir. Ortaya çıkan bu

duruma karşı gecikme faizi ve zammı bu olumsuzluğu kaldırmak ya da hafifletebilmek amacını taşımaktadır (Buyrukoğlu, 2018).

Tanzi (1978) tarafından yapılan çalışmaya göre, enflasyon oranındaki artış vergi tahsilatının uzun sürmesi ve vergi sisteminin rijit olması ya da vergi sisteminin esnekliğinin düşük olması durumunda vergi gelirlerinin reel değerini aşındırmaktadır (Yalçın, 2020).

Tanzi yapmış olduğu çalışma ile enflasyondaki artışın vergi tahsilatında gecikmelere neden olacağı ve vergi sisteminin esnekliğinin düşük olması nedeniyle bütçe açıklarına neden olacağını savunmaktadır. Tanzi'ye göre; eğer verginin fiyat esnekliği birden büyük ve vergi tahsilatında gecikme süresi kısa ise enflasyon vergi gelirlerinin reel değerinde bir azalışa neden olmamakta fakat verginin fiyat esnekliği bire eşit ya da birden küçük ve vergi tahsilatında gecikme süresi fazla ise vergi gelirlerinde düşüş söz konusu olacaktır (Tanzi, 1978). Literatürde "Tanzi Etkisi" olarak nitelenen bu durum, azalan enflasyon şartlarında ise reel vergi rakamlarında olumlu etkilerin doğmasına neden olan "Ters Tanzi Etkisi" olarak da ortaya çıkabilmektedir (Çavuşoğlu, 2005).

Vergi tahsilatının gecikme süresi verginin tarhı ile verginin tahsilatı arasında geçen süreyi ifade etmektedir. Vergi sisteminin esnekliği ise vergi gelirlerinin milli gelirden meydana gelen değişimlere karşı duyarlılığını ifade eder. Vergi tahsilatındaki gecikme iki nedenle gerçekleşebilmektedir. İlk neden verginin tahsilinin yasal düzenleme ile ertelenmesidir. Bu duruma gelir vergisinde ödeme zamanının gelir kazanıldıktan sonraki bir tarihte yasal düzenleme ile belirlenmesi örnek olarak verilebilir. İkinci neden ise mükelleflerin yasalarda belirtilen tarihten sonra belli bir cezayı göze alarak ödemeyi geciktirmeleridir.

Tanzi enflasyonun vergi gelirleri üzerindeki olumsuz etkisini engellemek için iki şart öne sürmüştür. İlk şart vergi sisteminin esnek olması gerektiğidir. İkinci şart ise vergilerin tahsilat sürelerinin kısaltılmasıdır (Özbilen, 2018). Vergi sisteminin esnekliğinin 1 olduğu varsayımı altında enflasyonun vergi gelirlerinin reel değeri üzerindeki etkisini aşağıdaki formül ile açıklayabiliriz (Tanzi, 1978).

$$T^{\pi} = \frac{T_0}{(1+p)^n} = \frac{T_0}{(1+p)^{n/12}} \quad (1)$$

Denklem (1)'de T^{π} ifadesi yıllık enflasyon oranının π olduğu durumda vergi gelirleri ile milli gelir arasındaki oranı, T_0 ifadesi ise başlangıçtaki yani enflasyonun 0 olduğu düzeydeki vergi gelirleri ile milli gelir arasındaki oranı göstermektedir. π yıllık enflasyon oranını temsil ederken, p ise aylık enflasyon oranını temsil etmektedir. Verginin tarhı ile tahsil arasında geçen sürenin ay cinsinden ifadesi ise n ile gösterilmiştir. Vergilemenin enflasyona karşı endekslenmediği durumlarda Tanzi etkisinin ampirik önemi o ölçüde daha büyük olacaktır (Yalçın, 2020). Olivera- Tanzi etkisinin neden olduğu vergi kaybı başlangıçtaki vergi gelirlerinin milli gelire oranı ile enflasyonun olduğu

ortamda vergi gelirlerinin milli gelire oranı arasındaki farka eşit olacaktır. Denklem 2' de Olivera-Tanzi etkisinden kaynaklı vergi kaybı, $T_0 - T^n$ olup ikinci denklemde ifade edilmektedir (Şen, 2003);

$$\begin{aligned} T_0 - T^n &= T_0 - [T_0/(1+p)^n] = T_0 - [T_0/(1+\pi)^{n/12}] = T_0 - T_0 \cdot (1+p)^{-n/12} \\ &= T_0 - T_0 \cdot (1+p)^{-n} = T_0 \cdot [1 - (1+p)^{-n}] \end{aligned} \quad (2)$$

Bu aşınmanın ortaya çıkmasında uygulanmakta olan para politikasının etkisinin olduğu da gözönünde bulundurulmalıdır. Bunun sebebi ise genişletici para politikasının enflasyonist etki üretmesidir (Boukbech, vd. ,2018)

Anušić ve Švaljek (1996) kamu gelirlerini “normal vergi” gelirleri toplamı ve enflasyon vergisi gelirleri olarak iki grupta değerlendirerek Olivera-Tanzi etkisinin iki paralel sürece yol açtığını, bunlardan ilkinin reel enflasyon vergisi gelirlerinin enflasyon oranına tepkisi, diğerinin ise “normal” kaynaklardan (satış vergisi, kurumlar vergisi vb.) elde edilen reel vergi gelirlerinin enflasyon oranına tepkisi olduğunu açıklamıştır. Bu çalışmanın odağı ikinci tepki olmakla birlikte reel para talebinin enflasyon oranıyla ilişkisinin belirlediği enflasyon vergisi etkisi göz ardı edilmemelidir.

Bu doğrultuda, Anušić ve Švaljek (1996) Olivera-Tanzi etkisini fiyat artışlarının optimal enflasyon oranını geçtiği ve reel vergi gelirleri tahsilatındaki aşınmanın para yaratmadan elde edilen kazançları aştığı durum olarak tanımlamıştı. Bu bağlamda, vergi sisteminin ilerleyicilik; fiyat esnekliği dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı; vergi matrahlarının endekslenmesi, vergi oranlarının artırılması ve ödeme süresinin kısaltılması gibi tedbirler alabilme esnekliği gibi özellikleri bu etkinin ortaya çıkmasını ve kuvvetini doğrudan etkilemektedir.

Diğer yandan kısa vadede enflasyonun vergi gelirleri üzerinde, olumsuz etki kadar kuvvetli olmasa da, vergi karşılık ve indirimlerini de aşındırma yoluyla olumlu bir etki yapacağı da akıldta bulundurulmalıdır (Thornton, 2009).

Teorik tartışmayı tamamlamak için enflasyon-vergi geliri ilişkisinin tersinden de değerlendirmek gerekebilir. Güneş (2020), vergi gelirleri ile enflasyon arasında pozitif yönlü ilişki olduğunu belirterek bu durumu gelişmekte olan ülkelerde dolaylı vergilerin ağırlıklı olmasına bağlamaktadır (Güneş, 2020). Dolayısıyla aslında vergi yapısının Olivera-Tanzi etkisiyle ilişkisinin kısır döngü niteliği de önemli bir boyuttur. Anušić ve Švaljek (1996) benzer şekilde, enflasyonun sıklıkla sürdürülemez mali açık kaynaklı olabileceğini, bunda bütçe açığının finansmanında; vergi tabanını genişletme imkanının kısıtlı olması, yurtiçi piyasanın gelişmemişliği ve dış rezervlerin düşüklüğü nedeniyle para yaratmanın tek alternatif hale gelmesinin etkili olduğunu öne sürmektedir.

2. Literatür

Literatürde enflasyon, bütçe açıkları ve vergi gelirleri ilişkisini inceleyen birçok çalışma mevcuttur. Bu çalışmalar yerli ve yabancı olmak üzere iki alt başlık halinde sunulmaktadır.

2.1. Yerli Literatür

Literatürde, Türkiye’de Olivera-Tanzi etkisinin geçerliliğini ve enflasyon ile bütçe açıkları arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalara yer verilmiştir. Şen (2003) çalışmasında, 1987-2000 döneminde Türkiye’de Olivera-Tanzi etkisinin boyutlarını ortaya koymuştur. Elde ettiği bulgulara göre Olivera- Tanzi etkisi sonucunda meydana gelen vergi kayıpları en yüksek 1994 ve 1999 yıllarında gerçekleşmiştir. Tanzi etkisini Türkiye için inceleyen diğer bir çalışmada Beşer (2007), tanzi etkisinin geçerliliğini vergi taksitlerinin reel vergi gelirleri üzerindeki etkilerinden yola çıkarak araştırmıştır. Ampirik sonuçlara göre tanzi etkisinin Türkiye için istatistiksel olarak önemli olduğuna ve Tanzi etkisi hem cari dönem için hem de parasal genişlemenin neden olduğu uzun dönem için vergi gelirlerinin reel değerini aşındırdığı sonucuna ulaşmıştır. Enflasyonun bütçe dengesi üzerindeki etkisini Tanzi etkisinin yanı sıra Ters Tanzi etkisinin de kapsamında ekonometrik analiz aracılığıyla inceleyen Çavuşoğlu (2005) çalışma sonucunda 1987-2003 döneminde Türkiye’de yüksek enflasyonun hem vergi gelirlerinin hem de kamu harcamalarının reel değerini aşındırdığına ulaşmıştır.

Literatürde bazı çalışmalarda, Olivera- Tanzi etkisinin yanı sıra patinkin etkisinin de Türkiye’de geçerliliği incelenmiştir. Abdioğlu ve Terzi (2009), tanzi ve patinkin etkilerinin geçerliliğini 1975-2005 dönemi Türkiye ekonomisi için inceledikleri çalışmalarında enflasyonda meydana gelen 1 birimlik artışın bütçe açıklarının gayri safi milli hasıla içindeki payını 0.11 puan düşürdüğünü bularak uzun dönemde enflasyon ve bütçe açıkları arasında negatif yönlü ilişki tespit etmişlerdir. Biçen vd. (2015), 1999-2014 dönemine ait üçer aylık veriler aracılığıyla gerçekleştirdikleri çalışmada enflasyonun bütçe gelirleri ve bütçe harcamalarının reel değerini aşındırmadığını gözlemlemişlerdir. Böylelikle Türkiye ekonomisi için hem kısa hem dönemde hem uzun dönemde Olivera-Tanzi ve Patinkin etkilerinin geçersiz olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Altunöz (2018), Türkiye ekonomisi için 2000-2016 dönemini kapsayan çalışmasında ilgili yıllarda Türkiye’de Patinkin etkisi geçerli değilken Olivera-Tanzi etkisinin geçerli olduğu ve enflasyondan bütçe gelirlerine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin var olduğu sonucuna ulaşmıştır. Erdoğan ve Erdoğan (2018), VAR ve Granger nedensellik analizi testleri kullandıkları çalışmada enflasyon ile kamu harcamaları ve vergi gelirleri arasında karşılıklı çift yönlü nedensellik olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Yalçın (2020), Türkiye’de Tanzi ve Patinkin etkilerinin geçerliliğini SVAR analizi ile test ettiği çalışmasında ilgili dönemlerde Patinkin etkisi geçerliken Tanzi etkisinin geçerli olmadığına ulaşmıştır.

2.2. Yabancı Literatür

Anušić ve Švaljek (1996), bir grup ülkeyi Olivera-Tanzi etkisini yaşamalarına yol açan dinamikler açısından irdelemiştir. Buna göre, Avusturya ve Macaristan’ın Habsburg Hanedanı’nın düşmesinden sonra siyasi ve ekonomik olarak zayıflaması sonucunda yaşadıkları ekonomik krizin yol açtığı yüksek bütçe açıkları hiperenflasyonu getirmiş, hiperenflasyonu düşürmeye yönelik istikrar programlarının başarılı olmasıyla reel vergi gelirlerinde görülen bariz artış gerçekleşmiştir. Bu durum Avusturya ve Macaristan

örneğinde enflasyonda düşüşün vergi gelirlerine olumlu etkisi bağlamında Olivera-Tanzi etkisini ortaya koymaktadır.

Benzer durum Polonya için de geçerlidir. Yüksek bütçe açığını ve yüksek enflasyonu düşürmeye yönelik istikrar programının enflasyonu düşürmesiyle reel vergi gelirlerinde artış bütçe dengesini oldukça olumlu etkilemiştir. Almanya da da diğer üç ülkede görülen *yüksek bütçe açığı ve enflasyon – istikrar programı – düşen enflasyon – artan reel vergi gelirleri* süreci müşahade edilmiştir.

Kolombiya, Dominik Cumhuriyeti, Tayland, Brezilya ve Endonezya’nın 1950’lerin sonu ile 1960’larda yaşadığı ortak problem, sermaye piyasalarının gelişmemişliği ve vergi tabanının genişletilmesinin zorluğuuydu. Bu enflasyon vergisinin tek yol olduğu anlamına geliyordu. Vergi gelirlerinin fiyat artışını takip etmede yavaş kalması bütçe açığının artmasına yol açmıştı. Arjantin’de 1968-1976 döneminde yüzde 400’lere kadar ulaşan enflasyon vergi gelirlerinin GSMH’nın yüzde 20’sinden yüzde 11-12’si seviyelerine düşmesine yol açmıştı. Bolivya da 1985 hiperenflasyon koşullarında benzer durumlar yaşamıştı.

Anušić ve Švaljek’e (1996) göre ülke örneklerinin ortaya koyduğu husus özetle; bütçe açığının başlattığı enflasyon-bütçe açığı girdabına girilmesi, yani Olivera-Tanzi etkisi çok kolay bir biçimde ortaya çıkmakta, ancak, fiyatların istikrar kazanmaya başlamasıyla reel gelirler artmaya başlamaktadır. Dolayısıyla bütçe açığı Olivera-Tanzi etkisinin ortaya çıkması için gerekli ancak tek başına yetersiz şarttır. Yeterli şart; devletin açığı enflasyonist olmayan bir yolla kapama imkanının bulunmamasıdır. İsrail örneğinde olduğu gibi bazı ülkelerde vergi matrahlarının endekslenmesi, doğru zamanda kapsamlı endeksleme uygulamasına bağlı olarak, bu ülkelerin enflasyon-açık ilişkisinden etkilenmemesini sağlamıştır. Ancak bu başarının şans eseri ve görece istikrarlı ekonomilerde söz konusu olabileceği yine Anušić ve Švaljek (1996) tarafından ifade edilmiştir.

Solomon ve Wet (2004), Tanzanya ekonomisi için 1967-2001 dönemi için bütçe açığı, döviz kuru, GSYİH ve enflasyon olarak belirledikleri değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi incelemiştir. Çalışma sonucunda bütçe açıklarının monetizasyonundan kaynaklı bütçe açığındaki artışlar için önemli enflasyonist etkiler tespit etmişlerdir.

Narayan ve Prasad (2006), 1970-2004 dönemi Fiji ekonomisi için enflasyon, bütçe açıkları ve para arzı arasındaki ilişkiyi modellemeyi amaçlamışlardır. Yöntem olarak “Pesaran, Shin ve Smith sınır testi ile Granger nedensellik testi” uyguladıkları çalışma sonucunda hem bütçe açıklarının hem de para arzındaki değişmelerin enflasyon üzerinde olumlu etkisi olduğuna ulaşmışlardır. Alavirad (2003), 1981- 1997 dönemi İran ekonomisi için çeyrek yıllık veri kullanarak gerçekleştirdiği çalışmasında enflasyonist koşullarda bütçe açığının arttığı sonucuna ulaşmıştır. Artan bütçe açığının ise İran ekonomisinde enflasyonu artırma eğiliminde olduğunu tespit etmiştir. Catao ve Terrones (2003), 107 ülkeyi ve 1960- 2001 yıllarını kapsayan çalışmalarında yüksek enflasyonlu

ve gelişmekte olan ülke gruplarında bütçe açıkları ve enflasyon arasında güçlü pozitif bir ilişki bulunmuşlardır. Düşük enflasyonlu ve gelişmiş ekonomilerde ise enflasyon ve bütçe açığı arasında pozitif yönlü ilişki olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

3. Türkiye’de Olivera-Tanzi Etkisine Yönelik Önlemler

Kamu alacaklarının, kendi kanunları çerçevesinde ifade edilen vade tarihlerinden sonra gecikmeli tahsil edilmesi ekonomik açıdan bir çok negatif durumları ortaya çıkarabilmektedir. Günümüzde Türkiye’de vergi gelirlerinin tahsil edilebilme oranları incelendiğinde daha iyi ve kapsamlı durum tesbiti yapılabilmektedir. Gelir İdaresi Başkanlığının verilerine göre genel bütçe vergi gelirlerinde tahakkuk tahsilat oranı 2018 yılında %81,4’tür. Bir başka ifade ile tahakkuk eden her 100 TL’nin 81 TL’si ilgili yılda tahsil edilmekte, kalan kısım ya gecikmeli tahsil edilmekte ya da hiç tahsil edilememektedir (Saygın, 2020). Yine 2000’li yıllarda %91 civarında olan genel bütçe gelirlerinde tahsilat/tahakkuk oranı 2020 yılında %77’lere inmiştir. Uzun vadede bu durum ciddi bir sorundur ve sorun olmaya da devam edecektir (Bingöl, 2021).

Kamu alacaklarının takibinde esas olan alacağın dolayısıyla vergi alacaklarının (vergi borçlarının) vadesinde tahsil edilmesidir. Ekonomik anlamda mükellefin geç ödemedeki kaynaklı maddi olarak yükümlülüğünün artması, mükellefleri genel anlamda borçlarını zamanında ödemeye yönlendirebilmektedir. Alacaklı amme idareleri için kamu gelirlerinin belirlenen zamanda tahsil edilememesi ciddi bir sorundur. Ayrıca zamanında tahsil edilemeyen vergiler kamu borç yükünü de arttırmaktadır. Vergi borçlarını geç ödeyen veya ödemeyen mükellefler için gecikme zammı caydırıcı bir unsurdur. Yine kamu borçlarının vergilerini vaktinde tahakkuk ettirmeyerek tahakkukta meydana gelen gecikmeye bağlı olarak vergi alacağının geç tahsil edilmesi sonucunda oluşan kaybı telafi etmeye yönelik bir yaptırım olan gecikme faizi de caydırıcı bir unsurdur. Enflasyonun görüldüğü ekonomilerde dolayısıyla ülkemizde belirlenen zamanda tahsil edilmeyen kamu alacakları enflasyondan kaynaklı zarara uğramaktadır. Kamu gelirleri üzerinde enflasyon nedeniyle oluşabilecek değer kayıplarının giderilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda gecikme zammı müessesesi bu problemin ortadan kaldırılması için bir çözüm olarak düzenlenmiştir (Saygın, 2020). Yine ülkemizde vadesinde tahsil edilmeyen kamu alacaklarının enflasyon nedeniyle kayba uğramasına çözüm olacak araçlar, çalışmanın ileriki bölümlerinde değineceğimiz gecikme faizi, geçici vergi uygulaması ve yeniden değerlendirme oranı müessesesidir.

3.1. Geçici Vergi

Geçici vergi, genellikle uygulamaya çalışılan bir tür peşin vergi niteliği taşımaktadır. Bu tarz vergi uygulamasına enflasyon oranlarının düşük olduğu gelişmiş ülkelerden daha çok gelişmekte olan ülkelerde rastlanmaktadır. Geçici vergi uygulamaları sayesinde vergi idareleri, bir sonraki yıl toplaması gereken vergileri, gelirin ortaya çıktığı ilgili mali yıl içerisinde toplayabilmektedir. Bu sayede yüksek enflasyon şartlarında vergi tahsilatında oluşabilecek aşınma sorununun giderilmesi amaçlanmaktadır (Zülfüoğlu, 2018).

Enflasyon, vergi gelirleri üzerinde hem mükellefler hemde de diğer bir yandan vergi idaresi açısından çok önemli etkilere sebep olabilmektedir. Bu durumda vergi gelirleri yerli para cinsinden kayba uğramaktadır (Thuronyi,1998). Yüksek enflasyon durumunda bireyler ise gerçek gelirlerinin yanı sıra yüksek enflasyon nedeniyle para tutma mecburiyetleri gerekçesiyle elde etmedikleri gelirler üzerinden de vergi ödeme durumunda kalabilmektedirler (Feldstein, 1982). Yüksek enflasyon ortamında mükellef gelirleri çoğu zaman reel olarak azalsa da nominal olarak artmakta ve artan gelirler sebebiyle daha üst vergi dilimlerine girmekte ve daha fazla vergi ödeyebilmektedirler (ITEP, 2011).

Tanzi etkisini gidermeye yönelik araçlardan biri de geçici vergi uygulamasıdır. Bu uygulamayla beyana dayalı vergilerde bir sonraki yıl tahakkuk ve tahsil edilecek vergiler gelirin olduğu mali yıl içerisinde toplanmış olmaktadır. Böylece, tahakkuku kesinleşmemiş olsa da verginin tahsili süresi kısaltılır. Gelirin elde edildiği üç aylık dönemi takiben beyan edilip ödenen vergi sonraki yıl bu vergilendirme dönemi için verilecek yıllık beyannamede hesaplanacak gelir veya kurumlar vergisinden mahsup edilmektedir. Türkiye de dahil, pek çok OECD üyesi ülke geçici vergi uygulaması yapmaktadır (Zülfüoğlu, 2018);

Tablo 1: OECD Ülkelerinde Geçici Vergi Ödeme Sıklığı

Ülke	Ödeme Sıklığı	Ülke	Ödeme Sıklığı
Avustralya	Çeyrek, Yıllık	İtalya	6 aylık*
Avusturya	Çeyrek	Japonya	6 aylık
Belçika	Çeyrek	Güney Kore	Yıllık
Kanada	Çeyrek	Lüksemburg	Çeyrek
Şili	Aylık	Meksika	Aylık
Çekya	Çeyrek, Altı Aylık, Yıllık (yükümlülük türüne göre)	Hollanda	Aylık
		Yeni Zelanda	Düzensiz
Danimarka	Aylık (10 ay içinde)	Norveç	Çeyrek
Estonya	Çeyrek	Polonya	Aylık
Finlandiya	Aylık	Portekiz	Düzensiz
Fransa	*	Slovakya	Aylık, Çeyrek
Almanya	Çeyrek	Slovenya	Aylık, Çeyrek
Yunanistan	4 Aylık (3 ödeme)	İspanya	Çeyrek, Yıllık
Macaristan	Çeyrek	İsveç	Aylık
İzlanda	Yıllık	Türkiye	6 Aylık
İrlanda	Aylık	Birleşik Krallık	6 Aylık
İsrail	Aylık (4 aylık)	ABD	Çeyrek

Kaynak: (Zülfüoğlu, 2018)

Tablo 1’de OECD ülkelerinde geçici vergi vergilendirme dönemlerinin süresi gösterilmektedir. Türkiye’de vergilendirme dönemi kanunda altı ay olarak belirlenmişse de, bu süre yine kanunun verdiği yetkiye istinaden 2000/329 ve 2000/1514 numaralı Bakanlar Kurulu Kararlarıyla üç ay olarak belirlenmiştir.

Türkiye’de geçici vergi Tablo 2’de gösterilen dönemler itibariyle, kümülatif olarak, bu dönemleri takip eden ikinci ayın 14’üncü günü akşamına kadar beyan edilmek ve 17’nci günü akşamına kadar ödenmek durumundadır.

“Gelir vergisi mükellefleri (sadece ticari ve mesleki kazanç sahipleri) 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu’nun mükerrer 120’nci maddesine göre %15 (gelir vergisi tarifisinin ilk dilimi oranı), kurumlar vergisi mükellefleri ise 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu’nun 32’nci maddesine göre %20 (kurumlar vergisi kanuni oranı) nispetinde geçici vergi ödemek zorundadır.”

Geçici vergi oranlarının ilgili kazanç vergisinin kanuni oranı veya ilk dilim kanuni oranına endeksli olması da amacın ödenecek verginin enflasyonla aşınmadan tahsil edilmesi gayesini ortaya koymaktadır.

Tablo 2: Türkiye Geçici Vergi Beyan ve Ödeme Dönemleri

GEÇİCİ VERGİ DÖNEMİ	BEYAN	ÖDEME
Ocak-Mart	Mayıs’ın 14’üne Kadar	Mayıs’ın 17’sine Kadar
Ocak-Haziran	Ağustos’un 14’üne Kadar	Ağustos’un 17’sine Kadar
Ocak-Eylül	Kasım’ın 14’üne Kadar	Kasım’ın 17’sine Kadar
Ocak-Aralık	Şubat’ın 14’üne Kadar	Şubat’ın 17’sine Kadar

Geçici verginin halen yılın dört çeyreklik dönemi için beyan edilip ödenmesi yükümlülüğü (Tablo 2) 7338 sayılı Kanunun 9’uncu maddesiyle yapılan değişiklik neticesinde 2022 yılı vergilendirme dönemine ilişkin verilecek beyannamelerden itibaren uygulanmak üzere drdüncü üç aylık vergilendirme dönemi (Ocak-Aralık) için kaldırılmıştır.

3.2. Tevkifat

Ülkemizde gerek dolaysız, gerekse dolaylı vergilerin tahsilinde ödemeyi yapanlara ödemeyi alanların vergi borcuna mahsup edilmek üzere ödemenin belirlenen orana isabet eden kısmını ilgilie ödemek yerine vergi dairesine ödeme yükümlülüğü uygulanmaktadır.

Bir vergi güvenlik müessesesi olarak tevkifata ilişkin ana hükümler;

“193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu’nun 94’üncü, 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu’nun 15 ve 30’uncu, Katma Değer Vergisi Kanunu’nun 9’uncu maddelerinde ve bunlara istinaden çıkarılan Bakanlar Kurulu Kararları, Cumhurbaşkanlığı Kararları ve tebliğlerle” düzenlenmiştir.

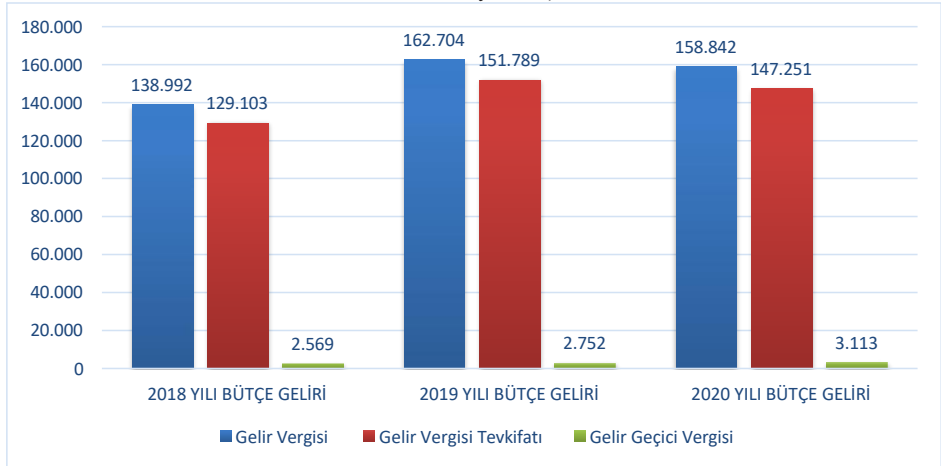
Tablo 3: Geçici Vergi ve Tevkifat Yoluyla Alınan Vergilerin İlgili Vergi Gelirleri ve Oranları

Vergiler	2018 YILI	2019 YILI	2020 YILI	% ORAN
Bütçe Gelirleri				
Gelir Vergisi (milyon TL)	138.992	162.704	158.842	
Gelir Vergisi Tevkifatı	129.103	151.789	147.251	92,70
Gelir Geçici Vergisi	2.569	2.752	3.113	1,96
Kurumlar Vergisi (milyon TL)	78.673	78.829	105.057	
Kurumlar Vergisi Tevkifatı	259	159	180	0,17
Kurumlar Geçici Vergisi	74.176	75.459	105.145	100,08 ¹
Dahilde Alınan KDV (milyon TL)	56.354	55.458	71.555	
Tevkif Suretiyle Kesilen KDV	4.893	4.770	5.316	7,43

Kaynak: SBB 2019, 2020 ve 2021 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmeleri ve Beklentiler Raporları

Aşağıdaki Grafik 1'de gelir vergisi, gelir vergisi tevkifatı ve gelir geçici vergisi yıllar itibari ile sütun grafiği olarak gösterilmiştir.

Grafik 1: Gelir Vergisi, Gelir Vergisi Tevkifatı ve Gelir Geçici Vergilerine Ait Sütun Grafiği (2018-2020, milyon TL)

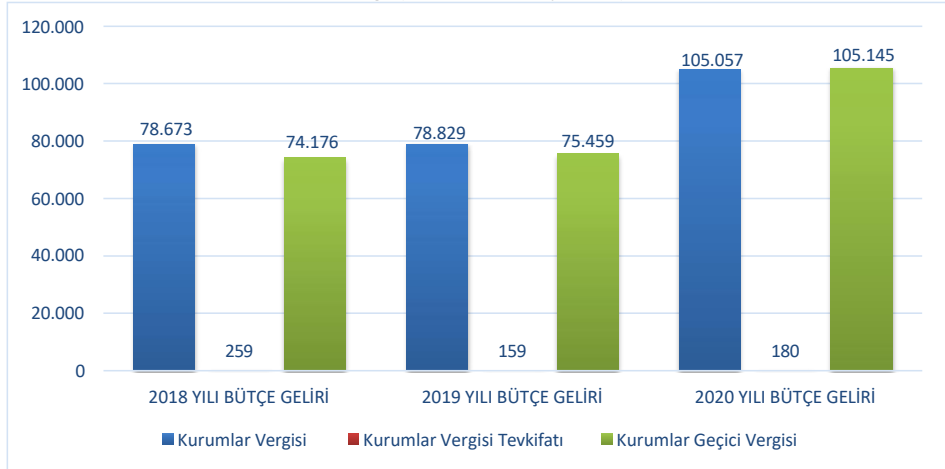
Kaynak: Tablo 3'den yararlanılarak oluşturulmuştur.

¹ İade edilecek vergi olduğundan yüzde 100'den fazla görünmektedir.

Yukarıdaki Grafik 1’de görüldüğü üzere gelir vergisi tahsilinde genelde gelir vergisi tavkifat yolunun tercih edildiği görülmektedir. 2019 yılında diğer yıllara göre gelir vergisi fazla olduğu için gelir vergisi tevkifatıyla tahsil edilen gelir vergisinde de bu duruma bağlı olarak artış yaşandığı görülmektedir.

Grafik 2’de ise kurumlar vergisi, kurumlar vergisi tevkifatı ve kurumlar geçici vergisi yıllar itibari ile sütun grafiği olarak gösterilmiştir.

Grafik 2: Kurumlar Vergisi, Kurumlar Vergisi Tevkifatı ve Kurumlar Geçici Vergisine Ait Sütun Grafiği (2018-2020, milyon TL)

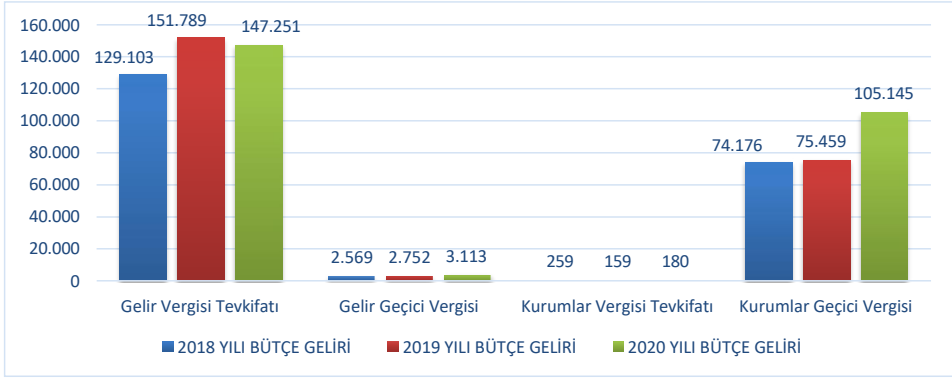

Kaynak: Tablo 3’den yararlanılarak oluşturulmuştur.

Grafik 2’de görüldüğü üzere kurumlar vergisi tahsilinde, gelir vergisi uygulamasının aksine ön planda olan kurumlar geçici vergisidir. 2020 yılında kurumlar vergisinin tamamından fazlası kurumlar geçici vergi yoluyla tahsil edildiği görülmektedir.

Tevkif edilen verginin ertesi ay beyan edilip ödenmesi gerekmektedir. Tablo 3’te görüldüğü üzere, 2020 yılında; gelir vergisinin yüzde 93’üne yakınının tevkifat, kurumlar vergisinin ise tamamının geçici vergileme yoluyla tahsil edilmiş olması Olivera-Tanzi etkisinin giderilmesi açısından anlamlıdır. Grafik 3’de, daha iyi ifade edilmesi açısından sadece gelir vergisi tevkifat ve geçici vergisi ile sadece kurumlar vergisi tevkifat ve geçici vergisi sütun grafiğine yer verilmiştir.

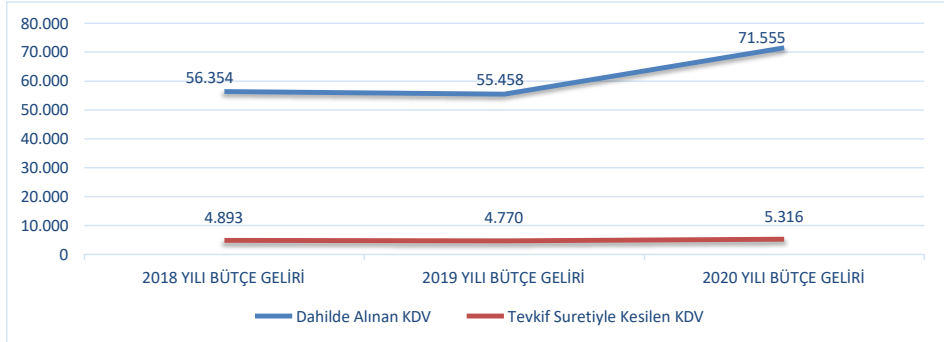
Grafik 3: Gelir ve Kurumlar Vergisi Tevkifat ile Geçici Vergi Grafiği (2018-2020)

Kaynak: Tablo 3'den yararlanılarak oluşturulmuştur.

Grafik 4'de ise dahilde alınan ve tevkif yoluyla kesilen KDV grafiğine yer verilmiştir. Görüldüğü üzere tevkif yoluyla alınan KDV, 2020 yılı için en yüksek miktarda alındığı görülmektedir.

Grafik 4: Dahilde Alınan KDV ve Tevkif Suretiyle Kesilen KDV Tutarı (2018-2020, Milyon TL)

Kaynak: Tablo 3'den yararlanılarak oluşturulmuştur.

3.3. Yeniden Değerleme Oranı

Vergi kanunlarında yer alan maktu hadler ile asgari ve azami miktarların her yıl sonunda yeniden değerlendirilmesinde yükseltilmesinin hukuki güvence altına alınması vergilerin enflasyon karşısında erimesine karşı alınmış bir tedbirdir. Kanuna göre yeniden değerlendirilme oranı; "Yeniden değerlendirilme yapılacak yılın Ekim ayında bir önceki yılın aynı dönemine göre Üretici Fiyatları Genel Endeksi'nde (ÜFE) meydana gelen ortalama fiyat

artış oranıdır.” Bu tanım uyarınca, 2022 yılında uygulanacak olan yeniden değerlendirme oranı %36’dır.

VUK’un mükerrer 414. maddesi uyarınca, “VUK’ta yer alan maktu hadler ile asgari ve azami miktarları belirtilmiş olan para ile ödenecek ceza miktarları, her yıl bir önceki yıla ilişkin olarak belirlenen yeniden değerlendirme oranında artırılmak suretiyle uygulanır. Cumhurbaşkanı, bu suretle tespit edilen had ve miktarları yarısına kadar artırmaya veya indirmeye yetkilidir. Benzer bir hüküm Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu’nun 10. maddesinde de bulunmaktadır. Beyana dayanmayan birçok mali yükümlülük yeniden değerlendirme oranı ile otomatik olarak artmaktadır. Maktu damga vergileri ve harçlar, idari para cezaları, emlak vergisi, değerli konut vergisi, çevre temizlik vergisi, motorlu taşıtlar vergisi, değerli kağıt bedelleri gibi yükümlülükler bu nevidendir. Yeniden değerlendirme oranı, vergi kanunları başta olmak üzere çeşitli kanunlarda yer alan parasal değerlerin de otomatik olarak güncellenmesine hizmet eder”.

Diğer yandan, vergi kanunlarında ifade edilen birçok istisnanın sınırı veya giderleştirilmesine izin verilen tutarlar da yeniden değerlendirme oranıyla güncellenmektedir. Örneğin, “(i) vergiden muaf esnaf sınırı, (ii) gayrimenkul sermaye iratlarında, (iii) çalışanlara sağlanan yemek ve yol yardımında gelir vergisi istisnası sınırı, (iv) engellilere yönelik indirim, (v) binek otomobili giderlerinden kazançtan indirimi kabul edilen amortisman, (vi) ÖTV, KDV tutarı, (vii) basit usule tabi olmanın şartları, (viii) gelir vergisinden istisna değer artış kazanç ve arazi kazanç tutarı, (ix) gelir vergisi tarife dilimleri, (x) vergiye uyumlu mükelleflere yönelik vergi indiriminin üst sınırı, (xi) damga vergisi üst sınırı, (xii) veraset ve intikal vergisi tarifesi ile istisna tutarları her yıl yeniden değerlendirme oranı” dikkate alınarak belirlenmektedir (Ergin,2021).

Dolayısıyla, her yıl belirli şartlara göre güncellenen yeniden değerlendirme oranına göre yapılan artışlarla bir taraftan kamu gelirlerinin enflasyondan dolayı azalmaması, diğer taraftan da mükelleflerin vergi kanunlarının öngördüğü sınırların dışında enflasyon kaynaklı fiktif vergilemeye tabi tutulmaması sağlanmaktadır. İkinci etkiden 5’inci başlıkta biraz daha detaylı olarak bahsedilmektedir.

3.4. Gecikme Zammı ve Faizi

Gecikme zammı 6183 Sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanunun 51.

Maddesinde şu şekilde belirtilmiştir:

“Amme alacağının ödeme müddeti içinde ödenmeyen kısmına vadenin bitim tarihinden itibaren her ay için ayrı ayrı % 4 (30/12/2019 tarihli ve 30994 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 1947 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı ile %1,6 olarak belirlenmiştir.) oranında gecikme zammı tatbik olunur. Ay kesirlerine isabet eden gecikme zammı günlük olarak hesap edilir. Gecikme zammı bir liradan az olamaz. Gecikme zammı; 213 sayılı

Vergi Usul Kanununa göre uygulanan vergi ziyai cezalarında bu madde uyarınca belirlenen oranda, mahkemeler tarafından verilen ve ceza mahiyetinde olan amme alacaklarında ise bu oranın yarısı ölçüsünde uygulanır. Bunların dışındaki ceza mahiyetinde olan amme alacaklarına gecikme zammı tatbik edilmez.”

Gecikme faizi ise 213 Sayılı Vergi Usul Kanunu'nda düzenlenmiş olup 112. maddenin 3. Bendi şu şekildedir:

“Vergi mahkemesinde dava açma dolayısıyla (4444 sayılı Kanununun 13/C-2 maddesiyle değişen ibare) 2577 sayılı İdarî Yargılama Usulü Kanununun 27 nci maddesinin 3 numaralı fıkrası (*) gereğince tahsili durdurulan vergilerden taksit süreleri geçmiş olanlar, vergi mahkemesi kararına göre hesaplanan vergiye ait ihbarnamenin tebliği tarihinden itibaren bir ay içinde ödenir. Ayrıca ikmalen, re 'sen veya idarece yapılan tarhiyatlarda:

Dava konusu yapılmaksızın kesinleşen vergilere, kendi vergi kanunlarında belirtilen ve tarhiyatın ilgili bulunduğu döneme ilişkin normal vade tarihinden itibaren, son yapılan tarhiyatın tahakkuk tarihine kadar;

Dava konusu yapılan vergilerin ödeme yapılmamış kısmına, kendi vergi kanunlarında belirtilen ve tarhiyatın ilgili bulunduğu döneme ilişkin normal vade tarihinden itibaren, yargı organı kararının tebliğ tarihine kadar;

(7194 Sayılı kanunun 23 üncü maddesiyle eklenen bent; Yürürlük 01.01.2020)

379 uncu madde kapsamında kanun yolundan vazgeçilmesi durumunda söz konusu maddeye göre hesaplanacak vergilere, kendi vergi kanunlarında belirtilen ve tarhiyatın ilgili bulunduğu döneme ilişkin normal vade tarihinden itibaren, kanun yolundan vazgeçme dilekçesinin vergi dairesine verildiği tarihe kadar;

Geçen süreler için 6183 sayılı Kanuna göre tespit edilen gecikme zammı oranında gecikme faizi uygulanır. Gecikme faizi de aynı süre içinde ödenir. Gecikme faizinin hesaplanmasında ay kesirleri nazara alınmaz.

Uzlaşılacak vergilerde gecikme faizi; uzlaşılacak vergi miktarına, (a) fıkrasında belirtilen tarihten itibaren uzlaşma tutanağının imzalandığı tarihe kadar geçen süre için uygulanır.

Dava açılması nedeniyle tahsili duran vergi ve cezalar mükellefler tarafından istenildiği takdirde *davanın devamı sırasında da kısmen veya tamamen ödenebilir.”*

Gecikme faizi mükelleflerin ve kamu borçlularının vergilerini vaktinde tahakkuk

ettirmeyerek tahakkukta meydana gelen gecikmeye bağlı olarak vergi alacağının geç tahsil edilmesi sonucunda oluşan kaybı telafi etmeye yönelik bir yaptırımdır. Gecikme zammı ise tahakkuku zamanında yapılmasına rağmen vergi alacağının geç tahsil edilmesi sonucunda meydana gelen kaybı telafi etmeye yönelik bir yaptırımdır (Yeğen, 2019).

Yukarıda belirtilen ilgili yasal düzenlemelerden anlaşılacağı üzere gecikme faizi ve zammı bir vergi cezası değildir. Vergi alacağını enflasyon karşısında güncelleştirme payı olarak adlandırılmaktadır (Taşkın ve Sonsuzoğlu, 2013). Farklı kanunlarda yer almalarına ve farklı özellikler arz etmelerine karşın temelde uygulanma amaçları ortak olup bu amaç enflasyonist ortamda mükelleflerin ve kamu borçlularının borçlarını vadesinde ödememeleri sebebiyle yaşanan vergi gelirlerinin reel değerinin aşınmasını önlemektir. Böylelikle bu iki uygulama mükellefler açısından caydırıcı bir unsur olarak vergi alacağının güvence altına alınmasına yardımcı olmaktadır.

Tablo 4: Gecikme Zammı Oranları

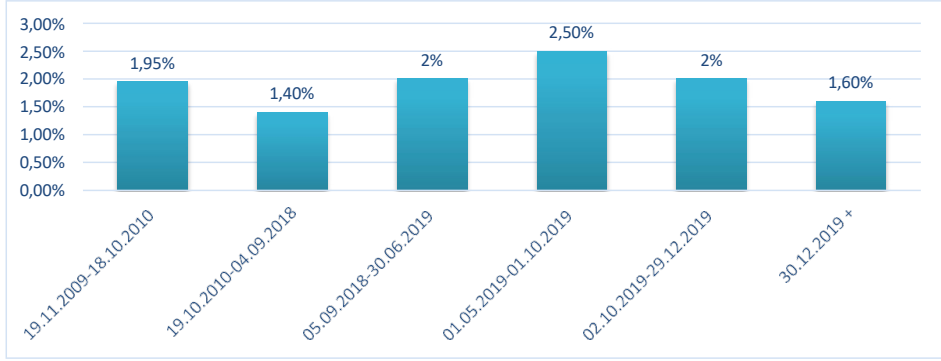
Yürürlük Tarihlerine Göre Gecikme Zammı Oranları		
Dönemler	Gecikme zammı oranı (aylık)	Yasal düzenleme
19.11.2009-18.10.2010 tarihleri arasında	1,95%	2009/15565 Sayılı B.K.K.
19.10.2010-04.09.2018 tarihleri arasında	1,40%	2010/965 Sayılı B.K.K.
05.09.2018-30.06.2019 tarihleri arasında	2%	62 sayılı Cumhurbaşkan Kararı
01.05.2019-01.10.2019 tarihleri arasında	2,50%	1266 sayılı Cumhurbaşkan Kararı
02.10.2019-29.12.2019 tarihleri arasında	2%	1592 sayılı Cumhurbaşkan Kararı
30.12.2019 tarihinden itibaren	1,60%	1947 sayılı Cumhurbaşkan Kararı

Kaynak: <https://www.gib.gov.tr/yaritim-ve-kaynaklar/yararli-bilgiler/gecikme-zammi-orani>

Tablo 4’de 2010-2020 yılları arasında uygulanan gecikme zammı oranları gösterilmiştir. Tablo 4’e göre gecikme zammı oranları dönemler itibariyle farklı oran ve tarife yapısına sahiptir. 30 Aralık 2019 tarihinden itibaren yıl içerisinde sabit oranlar uygulanmaktadır.

Grafik 5: Yürürlük Tarihlerine Göre Aylık Gecikme Zammı Oranları

Grafik 5’de yürürlük tarihlerine göre aylık gecikme zammı oranları gösterilmiştir. Bu grafiğe göre en yüksek aylık gecikme zam oranının Mayıs 2019 ile Ekim 2019 arasında uygulandığı görülmektedir.

3.4.1. Olivera-Tanzi Etkisinin Gecikme Zammı Ve Faizi Açısından Değerlendirilmesi

Gecikme zammı ve faizi ile enflasyon arasındaki ilişkinin değerlendirilmesinde temel amaç, enflasyon nedeniyle vergi gelirlerinin reel değerinde yaşanan aşınmayı önleme konusunda gecikme zammı ve faizinin ne ölçüde etkin olduğunun tespit edilmesidir. Bu amaç doğrultusunda Tablo 5’te enflasyon oranı, gecikme zammı oranı, gecikme zammının enflasyonu karşılama oranına yer verilmiştir. 2010 ile 2020 dönemi arasında yıllık bazda oranlar hesaplanmıştır. Yıllar itibariyle *Bakanlar Kurulu Kararı ve Cumhurbaşkanlığı Kararları* ile gecikme zammı oranında yapılan değişiklikler de dikkate alınmıştır.

Tablo 5: Gecikme Zammı İle Enflasyon Arasında Olivera-Tanzi Etkisinin Tespiti

Yıl	Enflasyon (A)	Gecikme zammı oranı (yıllık-yüzde) (B)	Gecikme zammının enflasyonu karşılama oranı (B/A)	Endeks Yüzdesi ((B-A)/A*100))
2010	6,4	22,3	3,48	248,4375
2011	10,45	16,8	1,61	60,76555024
2012	6,16	16,8	2,73	172,7272727
2013	7,4	16,8	2,27	127,027027
2014	8,17	16,8	2,06	105,630355
2015	8,81	16,8	1,91	90,69239501

2016	8,53	16,8	1,97	96,95193435
2017	11,92	16,8	1,41	40,93959732
2018	20,3	19,28	0,95	-5,024630542
2019	11,84	25,67	2,17	116,8074324
2020	14,6	19,2	1,32	31,50684932

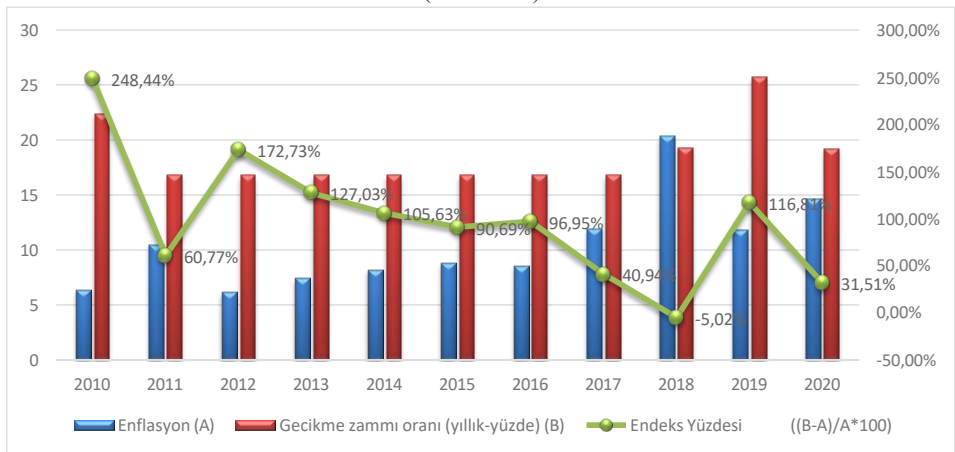
Kaynak: Buyrukoğlu, 2018, s.37 (2018, 2019 ve 2020 yılları güncel verilerle hesaplanmıştır.) Enflasyon oranları TÜİK’ in resmi internet sayfasından alınmıştır. Gecikme zammı oranları Tablo 4’ten faydalanılarak oluşturulmuştur.

Tablo 5 incelendiğinde, hem enflasyon hem gecikme zammı oranları ekonomik konjoktüre göre değişiklik göstermiştir. Tablo 5’e göre 2018 yılı hariç diğer tüm yıllarda Olivera-Tanzi etkisinin varlığından söz edilemez. Bazı yıllarda “Gecikme Zammının Enflasyonu Karşılama Oranı”nın 2’den yüksek olması, gecikme zammı oranının enflasyondan kaynaklı vergi aşınmasını önleme gücünü arttırmıştır.

Tablo 5’te hesaplanan “endeks yüzdesi”, “gecikme zammının enflasyonu karşılama oranını daha anlaşılır hale getirerek gecikme zammının enflasyondan yüzde kaç oranında daha büyük olduğunu gösterir. Yıllar itibariyle elde edilen hesaplama sonuçlarına göre 2010-2020 yılları arasında gecikme zammı oranının, enflasyon oranını ortalama %98 oranında aştığı gözlemlenmektedir.

Grafik 6’da gecikme zammı ile enflasyon arasında olivera-tanzi etkisi ve endeks yüzdesi gösterilmiştir.

Grafik 6: Gecikme Zammı İle Enflasyon Arasında Olivera-Tanzi Etkisi Ve Endeks Yüzdesi Grafiği (2010-2020)

Kaynak: Tablo 5’den yararlanılarak oluşturulmuştur.

Grafik 6’da görüldüğü üzere 2010 yılında enflasyon oranı diğer yıllara kıyasla daha düşüktür fakat enflasyon düşük olmasına rağmen en yüksek endeks yüzdesine sahiptir. Bunun sebebi ise gecikme zammı oranı enflasyonun 3,5 katı olmasından kaynaklıdır. En düşük endeks yüzdesi 2018 yılına aittir. 2018 yılı hariç diğer yıllarda Olivera Tanzi etkisinin bulunmadığı görülmektedir.

4. Mükellef Lehine Bir Mekanizma: Yeniden Değerleme

Yeniden değerlendirme müessesesi vergi mevzuatımızdan, enflasyon düzeltmesi müessesesinin kabul edilmesiyle 01.01.2004 tarihinde kaldırılmıştır. Fakat bir çok kanunda, tarife, oran, miktar veya tutarların endekslenmesinde yeniden değerlendirme oranı kullanıldığından kanunda, Hazine ve Maliye Bakanlığı’nın her yıl yeniden değerlendirme oranını belirleyerek ilan etmesine ilişkin düzenleme korunmuştur. Hazine ve Maliye Bakanlığı’nın bu yetkisi “bağlı yetki”dir. Özünde bu oranın ne olacağı kanunla ifade edilmiş, bakanlığa sadece belirli olan ilanı duyurma yetkisi verilmiştir. Kanuna göre yeniden değerlendirme oranı, yeniden değerlendirme yapılacak yılın Ekim ayında bir önceki yılın aynı dönemine göre Üretici Fiyatları Genel Endeksi’nde (ÜFE) meydana gelen ortalama fiyat artış oranıdır ve bu durumda 2022 yılında uygulanacak olan yeniden değerlendirme oranı %36’dır (Doğrusöz, 2020).

Enflasyon düzeltmesi sonrası ilk yeniden değerlendirme Mayıs 2018’de VUK’nuna eklenen geçici 31’inci madde ile geri gelmiştir. Gereğesi ise, VUK’nun mükerrer 298’inci maddesindeki enflasyon muhasebesi uygulamasının en son 2004’de yapılmış ve sonraki yıllarda enflasyon muhasebesinin şartlarının oluşmaması işletmelerin aktiflerindeki maddi duran varlıklar tarihi maliyetle bırakmış olmasıdır. Düzenlemeyle bilanço esasına tabi tam mükellef gelir veya kurumlar vergisi mükelleflerinin aktiflerinde yer alan taşınmazların ve amortisman tabi diğer iktisadi kıymetlerin değerlerinin Yİ-ÜFE değerindeki artış katsayısı ile yeniden değerlendirilmesine imkanı verilmiştir. 7326 sayılı Kanun değişikliğiyle VUK geçici 31’e bir fıkra eklenerek aktifte kayıtlı “taşınmazlar” dışında “amortisman tabi diğer iktisadi kıymetler” de kapsama alınarak 31.12.2021’e kadar yeniden değerlendirme yapılmasına imkân verilmiştir. İsteyen mükellefler %2 (2018’de bu oran %5’ti) vergi ödeyerek yeniden değerlendirme yapabileceklerdir. Yeniden değerlendirme bahsi geçen varlıkların maliyetini artırıp amortisman yolu ile itfa edilmemiş kısımları için değerlendirilmiş bedeller üzerinden itfa edilmelerine, hem de elden çıkarma halinde değerlendirilmiş maliyetlerinin kullanımına imkan vermektedir. Dolayısıyla, kapsamdaki varlıkların “yeniden değerlendirilmesi”, şartları taşıyan şirketlere %2 maliyet ile “vergi planlama seçeneği” sunmaktadır. Düzenlemeden yararlananlar %2 vergiyi şimdi ödemek suretiyle gelecekte bu varlıkların elden çıkarılmasında vergi avantajına sahip olacaklardır (Kahraman, 2021).

7338 sayılı Vergi Usul Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunu’nun 31. maddesiyle; “213 sayılı Kanunun mükerrer 298. maddesinin başlığı “Enflasyon düzeltmesi, yeniden değerlendirme oranı ve yeniden değerlendirme:” şeklinde değiştirilmiş ve maddeye aşağıdaki fıkra eklenmiştir:

“(Ç) Tam mükellefiyete tabi ve bilanço esasına göre defter tutan gelir veya kurumlar vergisi mükellefleri (kollektif, adi komandit ve adi şirketler dâhil, (A) fıkrasının (9) numaralı bendi kapsamında söz konusu fıkranın (1) numaralı bendinde yer alan şartlara bakılmaksızın enflasyon düzeltilmesi yapanlar ile kayıtlarını Türk para birimi dışında başka bir para birimiyle tutmalarına izin verilenler hariç), (A) fıkrasında yer alan enflasyon düzeltilmesi yapma şartlarının gerçekleşmediği hesap dönemlerinin sonu itibarıyla, bilançolarına dâhil bulunan amortisman tabi iktisadi kıymetlerini (bu niteliklerini korudukları müddetçe sat-kirala-geri al işlemine veya kira sertifikası ihracına konu edilenler hariç) ve bunlar üzerinden ayrılmış olup bilançolarının pasifinde gösterilen amortismanları aşağıda belirtilen şartlar doğrultusunda yeniden değerleyebilirler.”

Yine 7338 sayılı Vergi Usul Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunu'nun 52. maddesiyle; 213 sayılı Kanuna aşağıdaki geçici madde eklenmiştir.

“GEÇİCİ MADDE 32 – Bu maddeyi ihdas eden Kanunla mükerrer 298 inci maddeye eklenen (Ç) fıkrası kapsamında yeniden değerlendirilecek olan mükellefler, anılan fıkra uyarınca ilk kez yeniden değerlendirilecekleri hesap döneminden önceki hesap döneminin sonu itibarıyla bilançolarına kayıtlı bulunan taşınmazlar ile amortisman tabi diğer iktisadi kıymetlerini (bu niteliklerini korudukları müddetçe sat-kirala-geri al işlemine veya kira sertifikası ihracına konu edilen taşınmaz ve iktisadi kıymetler hariç) aşağıdaki şartlarla yeniden değerleyebilirler.”

Yukarıda yapılan açıklamalar ışığında devlet yeniden değerlendirilemeyle birlikte yukarıda belirtilen mükelleflere bahsi geçen varlıkların maliyetini artırıp amortisman yolu ile itfa edilmemiş kısımları için değerlendirilmiş bedeller üzerinden itfa edilmelerine, hem de elden çıkarma halinde değerlendirilmiş maliyetlerinin kullanımına olanak sağlamıştır. Bu durumda devlet bir yandan enflasyonun etkilerine karşı gelirinin artmasına yönelik önlemler alırken yani tanzi etkisini telafi etmeye yönelik düzenlemeler yaparken bir yandan da mükelleflerinin enflasyonun olumsuzluklarından etkilenmesini önlemeye yönelik, mükelleflerin lehine, avantajlı düzenlemeler de yapmaktadır.

Sonuç

Bütçe dengesi açısından büyük öneme sahip vergilerin vadesinden sonra tahsil edilmesi vergi gelirlerinin değer kaybına neden olmaktadır. Vergilerin reel değerindeki bu aşınma makroekonomik istikrarı olumsuz etkilemektedir. Vergilerin reel değerindeki bu kaybı önlemek için devlet, geçici vergi, tevkifat, yeniden değerlendirileme oranı, gecikme zammı ve gecikme faizi gibi uygulamalara yer vermektedir. Yeniden değerlendirileme oranı müessesinde her yıl belirli şartlara göre güncellenen yeniden değerlendirileme oranına göre artan

vergiler, harçlar, cezalar vb. üzerinden devletin gelirleri değer bakımından güncelliğini korumaktadır. Geçici vergi uygulaması gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerince, içinde buldukları oniki aylık vergilendirme dönemine ilişkin kazançlar üzerinden ödenecek verginin takip eden dönemde ödenmesinden doğan değer kaybını önlemek amacıyla vergilendirme döneminin üçer aylık dönemleri itibariyle beyan ve ödeme yapılmasını sağlamaktadır. Vergilerin tevkif yoluyla tahsili de önemli bir destek sağlamaktadır.

Gecikme zammı ve faizi uygulamaların temel amacı ortak olsa da aralarında bir takım farklılıklar bulunmaktadır. Gecikme zammı 6183 Sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanununda düzenlenmişken, gecikme faizi ise 213 Sayılı Vergi Usul Kanunu’nda düzenlenmiştir. Gecikme faizi tahakkukta meydana gelen gecikme sonucunda oluşan kaybı önlemeye yönelik bir yaptırımken, gecikme zammı ise tahakkuk zamanında yapılmasına rağmen vergi alacağının geç tahsil edilmesi sonucunda oluşan kaybı önlemeye yöneliktir. Gecikme zammında ay kesirleri dikkate alınırken gecikme faizinde dikkate alınmaması önemli farklılıklardan biridir. Gecikme faizi ve gecikme zammı oranı aynı oranda uygulanmaktadır ve enflasyon değişimleri sonucu vergi kaybını önlemek için bu oranlarda değişimler meydana gelmektedir.

Bu çalışma kapsamında, Türkiye’de Olivera-Tanzi etkisi açısından uygulanan tedbirlere değinilmiş, 2010-2020 dönemi için yıllık bazda enflasyon ve gecikme zammı oranlarına yer verilmiş ve gecikme zammı uygulamasının Olivera-Tanzi etkisi karşısında etkinliği incelenmiştir. Yıllar itibariyle ekonomik konjoktüre göre enflasyonda meydana gelen değişimlere paralel olarak gecikme zammı oranları da güncellenmiştir. Bazı dönemlerde gecikme zammının enflasyonu karşılama oranı 3,48 katına kadar ulaşmıştır. İncelenen dönemde sadece 2018 yılında bu oran 0,95’e düşmüştür. Bu oranın düşmesi 2018 yılında vergi gelirleri enflasyon karşısında değer kaybına uğradığını göstermektedir. Gecikme zammı oranlarının enflasyon artışına paralel olarak güncellenmesi ve gecikme zammı oranları-nın etkinliğine büyük önem verilmesi vergilerin reel olarak aşınmasını engelleyerek bütçe dengesine olumlu katkı yapacaktır.

Diğer yandan ülke örneklerinden çıkarılması gereken ders; enflasyonun reel vergi gelirlerini aşındırmak suretiyle beslediği kamu açığının bir girdaba dönüştüğü ve bunun önlenmesinde vergi oranı yapısının ilerleyiciliğinin artırılması, vergi tabanının genişletilebilir yapıya kavuşturulması, sermaye piyasalarının geliştirilmesi ve vergi sisteminin tedbir esnekliğinin artırılmasının çok önemli olduğudur.

KAYNAKÇA

- Abdioğlu, Z. Ve Terzi, H. (2009). Enflasyon ve Bütçe Açıkları İlişkisi: Tanzi ve Patinkin Etkisi, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 23, Sayı: 2, 195-2011.
- Alavirad, A. (2003) "The Effect of Inflation on Government Revenue and Expenditure: The Case of the Islamic Republic of Iran", OPEC Review, 27(4), ss.331-341.
- Altunöz, U. (2018). Enflasyon ve Bütçe Açıkları Arasındaki İlişki Bağlamında Olivera Tanzi ve Patinkin Etkisinin Türkiye’de Geçerliliği. Vergi Dünyası Dergisi: Sayı:438, 21-33.
- Anušić, Z., & Švaljek, S. (1996). Olivera-Tanzi Effect: Theory and Its Manifestation in the Croatian Stabilization Programme. Croatian Economic Survey, (3), 73-102.
- Beşer, M. K. (2007). Bootstrap VAR modeller ve Türkiye’de Tanzi etkisi. Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3(6), 89- 108.
- Biçen, Ö.F, Görüş, M.Ş ve Türköz, K. (2015). Olivera-Tanzi ve Patinkin Etkilerinin Türkiye’de Geçerliliğinin İncelenmesi, Maliye Dergisi Sayı 168,170-185.
- Bingöl, O. (2021), 2020’de Neye Ne Kadar Vergi Ödedik? Ozan Bingöl 15 Soruda Anlattı, <https://www.sozcu.com.tr/2021/ekonomi/2020de-neye-ne-kadar-vergi-odedik-ozan-bingol-15-soruda-anlatti-6213681/>
- Buyrukoğlu, S. (2018). Türkiye’de Gecikme Faizi ve Zammının Enflasyon Karşısındaki Etkinliği. Vergi Dünyası, no.447, 31-38.
- Catao, L. ve Terrones, M. E. (2003) "Fiscal Deficits and Inflation", IMF Working Paper, 3(65), ss.1-32 Çavuşoğlu, A.T. (2005). Vergi Gelirleri ve Kamu Harcamaları Açısından Enflasyon: Tanzi ve Ters
- Tanzi Etkileri, Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:7,Sayı:3, 35-52.
- Doğrusöz, B. (2020), "Yeniden Değerleme Oranının İnsafsızlığı",Dünya Gazetesi, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/yeniden-degerleme-oraninin-etkileri/600691>
- Erdoğan, S. ve Erdoğan, A. (2018). Türkiye’de Tanzi ve Patinkin etkilerinin VAR yöntemiyle analizi (2006 – 2017). Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10(1), 1-10.
- Ergin, N.E, (2021), "Enflasyon ve Vergi (Enflasyon Düzeltmesi vs. Yeniden Değerleme, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/enflasyon-ve-vergi-enflasyon-duzeltmesi-vs-yeniden-degerleme/639003>
- <https://gib.gov.tr/gibmevzuat>
- <https://www.gib.gov.tr/yaritim-ve-kaynaklar/yararli-bilgiler/gecikme-zammi-orani> Feldstein, M. (1982). Inflation, capital taxation and monetary policy. In R. E. Hall (Eds.), Inflation: Causes and Effects (pp. 153-168). Chiago: University of Chicago Press, National Bureau of Economic Research.
- ITEP (2011). Indexing income taxes for inflation: Why it matters. 2011, Erişim Tarihi: 02.05.2017, <https://itep.org/wp-content/uploads/pb8infl.pdf>
- Kahraman, A. (2021), Yüksek Enflasyon Döneminde Yeniden Değerleme, https://www.ey.com/tr_tr/tax/yuksek-enflasyon-doneminde-yeniden-degerlendirme

- Narayan, P. K., Narayan, S. ve Prasad, A. D. (2006) “Modeling the Relationship between Budget Deficits, Money Supply, and Inflation in Fiji”, *Pacific Economic Bulletin*, 21(2), ss.103-116.
- Olivera, J.H.G. (1967), ‘Money, Prices and Fiscal Lags: A Note on the Dynamics of Inflation’, *Banca nazionale del lavoro*, Vol: 20, September 1967.
- Özbilen, F. N. (2019). Enflasyon – Vergi İlişkisi ve Türkiye’de Gelir Vergisi Üzerine Genel Bir Analiz (1970-1999). Yüksek Lisans Tezi, Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Iğdır.
- Solomon, M. ve Wet, A. (2004) “The Effect of a Budget Deficit on Inflation: The Case of Tanzania”, *South African Journal of Economic and Management Sciences*, 7(1), ss.100-116.
- Şen, H. (2003) “Olivera-Tanzi Etkisi: Türkiye Üzerine Ampirik bir Çalışma”, *Maliye Dergisi*, 143, ss.30-57.
- Tanzi, V. (1978) “Inflation, Real Tax Revenue, and the Case for Inflationary Finance: Theory with an Application to Argentina”, *IMF Staff Papers*, 25, ss.417-451.
- Tanzi, V., Blejer, M. I., & Teijeiro, M. O. (1988). II The Effects of Inflation on the Measurement of Fiscal Deficits. In *Measurement of Fiscal Impact*. International Monetary Fund. <https://www.elibrary.imf.org/view/books/084/14989-9781557750167-en/ch02.xml>
- Taşkın, Y. & Sonsuzoğlu, E. (2013). Gecikme Faizinde 6322 Sayılı Yasa ile Yapılan Düzenlemelere İlişkin Değerlendirmeler. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 0 (56) , 1-17. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuamamk/issue/36509/414132>
- Thornton, J. (2009). The (non) impact of revenue decentralization on fiscal deficits: some evidence from OECD countries. *Applied Economics Letters*, 16(14), 1461-1466.
- Thuronyi, V. (1998). Adjusting taxes for inflation. *Tax Law Design and Drafting*, 1(13). Retrieved October 5, 2017, from <https://www.imf.org/external/pubs/nft/1998/tlaw/eng/ch13.pdf>
- Saygın, Ö. (2020). Vergi Gelirlerinin Değerinin Korunmasında Gecikme Zammı Oranının Rolü: Bir Optimal Oran Önerisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , (63) , 256-272. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/51845/65850>
- Yalçın, E. (2020). Tanzi ve Patinkin Etkilerinin Türkiye’de Geçerliliğinin İncelenmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (2) , 59-76. DOI: 10.30803/adusobed.784611
- Yeğen, B. (2019). Vergi Hukukunda Gecikme Faizi ve Zammı Uygulamasının Karşılaştırılması: Hukuki Nitelikleri, Oran Farklılıkları Açısından Bir Bakış. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 18 (4) , 1461-1476. DOI: 10.21547/jss.512048
- Zülfüoğlu, Ö. (2018). Seçilmiş Ülke Örnekleri Üzerinden Teoride ve Uygulamada Geçici Vergi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(2), 363-380.

Hakem Değerlendirmesi: Çift “kör” hakem incelemesi.

ıkar atışması: Yazar çıkar atışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek aldığını beyan etmemiştir.

Peer-review: Double-blind peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü | *Ege University, Institute of Social Sciences*

Ege Sosyal Bilimler Dergisi | ***Journal of Ege Social Science***

e-ISSN 2651-4982

Cilt: 4, Sayı: 1-2, Ocak-Temmuz 2023 | *Volume: 4, Issue: 1-2, January-July 2023*

Sahibi (Owner): Ege Üniv. Sosyal BİLİmler Enstitüsü adına Müdür (On behalf of Ege Univ. Institute of Social Sciences, Director): Prof. Dr. Mustafa MUTLUER  Editörler (Editors): Dr. Ender ÖZBAY, Dr. Öğr. y. Aytekin ERDOğAN  Yazı İşleri Müdürü (Managing Director): Koray KULEYİN (Enstitü Sekreteri | Institute Secretary)  Sekreteryaya - Grafik Tasarım/Mizampaj - Teknik İşler - Strateji - Süreç Yönetimi (Secretariat - Graphic Design/page layout - Technical works - Strategy - process management): Ender ÖZBAY

[İnternet Sayfası \(Açık Erişim\)](#)

[İnternet Page \(Open Access\)](#)

DergiPark
AKADEMİK

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/esbd>

Ege Sosyal Bilimler Dergisi hakemli, bilimsel bir dergidir; Ocak ve Temmuz aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.

Journal Of Ege Social Science is a peer-reviewed, scholarly, periodical journal published biannually, in January and July.

TANG HANEDANI DEVRİNDE İPEK YOLU VE TİCARETİ YAPILAN UNSURLAR

* * *

ELEMENTS OF THE SILK ROAD AND TRADE DURING THE TANG DYNASTY

Emine Öykü KESTANECİOĞLU*

ÖZ

İpek Yolu, tarihin her devrinde büyük önem taşımıştır. Bir taraftan kavimler arasında bir köprü olurken diğer taraftan da önemli bir ticaret güzergâhı olması dolayısıyla kavşak olma görevini de icra etmiştir. Kavimlerin bu güzergâh etrafında toplanmalarının da en temel sebebi zaten İpek Yolu'nun ticaret hacmi ve önemi ile alakalı olmuştur. Dolayısıyla tarih boyunca her zaman bu önemli yere sahip ve hâkim olmak yarışına giren milletler olmuş ve mücadeleler yaşanmıştır. Bu önemli ticaret yolu egzotik Doğu'nun Batı ile arasında yer almaktaydı ve burada ticaretin dışında kültür taşımacılığı da yapılmaktaydı. Ticaret yapılmasının yanı sıra kültürün de bu güzergâhta taşınması oldukça olağandır. Uğrunda nice savaşlar verilmiş bu ticaret yolu için savaşan bir hanedan vardı ki o da 618-907 yılları arasında Çin'de hüküm süren Tang Hanedanı idi. Bu devirde Tang Hanedanlığı her anlamda yaptığı düzenlemelerle bu güzergâhtaki konumunu garanti altına almaya çalışmıştır. Bundan ötürü Tang Hanedanı devri bu coğrafya için oldukça önemli bir devirdir. İşte bu sebepten dolayı bu ticarete bir de Tang Hanedanı devri sınırlarında bakmak lazım geldiğinden makalenin konusunu bu şekilde sınırladık.

Anahtar Kelimeler: Tang Hanedanı, İpek Yolu, Çin, Ticaret, Kültür Taşımacılığı

ABSTRACT

The Silk Road has been of great importance in every period of history. On the one hand, while it is a bridge between the tribes, on the other hand, it has also fulfilled the task of being a crossroads due to the fact that it is an important trade route. The most basic reason why the tribes gathered around this route has already been related to the volume and importance of trade on the Silk Road. Therefore, throughout history, there have always been nations that have this important place and entered into a race to dominate, and there have been struggles. This important trade route was located between the exotic East and the West, and cultural transportation was also carried out here outside of trade. In addition to trade, it is quite usual for culture to be transported along this route. Because the facts we

* Yüksek Lisans Öğrencisi. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Türk Tarihi, İzmir.
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1606-0377> ♦ e-Mail: emineoyku0208@gmail.com

are talking about in a historical sense are in a more complex situation. Different ideas and cultures have obviously traveled here. It should be said that the life lived in the countries along this route is also quite spectacular. he has always been back and forth between nations on the route. Dec. There were many wars fought for these Decadent elements of life, exotic products, and there was a dynasty that fought for this trade route, which was the Tang Dynasty that ruled in China between 618 and 907. In this period, the Tang Dynasty tried to guarantee its position on this route with the arrangements it made in every sense. Therefore, the Tang Dynasty period is a very important period for this geography. For this reason, we have limited the subject of the article in this way, since it is necessary to look at this trade on the borders of the Tang Dynasty period.

Keywords: *Tang Dynasty, Silk Road, China, Trade, Cultural transportation*

Yollar, insanlık tarihi boyunca her daim önemli unsurlardır. Her türlü şeyin bir yerden başka yerlere, başka milletlere ulaştırılmasını sağlarlar. Bu yollar arasında gerek vesile olduğu durumlar ve gerekse de bulunduğu coğrafya ve güzergâh dolayısıyla büyük öneme sahip olan İpek Yolu hakkında konuşulmaya gerçek manada değerdir. Çin'den İran'a, Kuzey Avrasya'ya, Hint bölgesine kadar ilerleyen geniş bir güzergâhtan bahsediyoruz. Haliyle diyebiliriz ki, İpek Yolu Çin'den Avrupa'ya uzanan bir ticaret yol ağıdır. Bu bölgelerden ve güzergâhındaki her yerden ticaret, kültür, din gibi unsurların diğer yerlere aktarımını yüzyıllar boyunca sağlamıştır. Tarih boyunca gerçekleşen pek çok olaya da sahne olmuştur. Batı'ya Doğu'yu ve Doğu'ya da Batı'yı bağlamış, yakınlaştırmış ve hatta her ikisinin de birbirinden etkilenmesine vesile olması bakımından tarihsel değeri de göz ardı edilemeyecek kadar büyüktür. Bu noktada Richtofen'in İpek Yolu'nu tüm tarih boyunca tekil bir şekilde kavramsallaştıran ve kalıcı bir etiket koyan ilk kişi olduğunu da söylemek lazımdır (Foltz, s. 1).

Her şeyden evvel İpek Yolu güzergâhının ve bu ismin ortaya çıkışından bahsetmek lazımdır. Bu yolun kökenini bilmek, burada gerçekleşen her türlü hadiseyi anlamaya yardımcı olacaktır. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere bu yola bu adı veren kişi Richtofen idi. Bu ismin verilme sebebi ise bu yolda taşınan temel unsurun ipek olmasından kaynaklanmıştı (<https://islamansiklopedisi.org.tr/ipek-yolu>).

İpek Yolu'ndaki hareketlenmenin başlangıcı Han imparatoru Wu-ti'nin ticaret yaptıkları Yüe-çilere bir elçi göndermesi ile gerçekleşmiştir. Burada Hsiung-nulara karşı aldığı tüm önlemlere rağmen tek başına diremediğini ve bu yüzden ittifak yapmak amacı güttüğünü çıkarabiliriz (Yılmaz, İpek Yolu Hakkında Kısa Bir Değerlendirme, Kasım 2017, s. 673). Yine de İpek Yolu'nun tarihinin çok eskilere dayandığını belirtmek lazımdır. Çünkü M.Ö. 3. binyılda Afganistan'ın Bedahşan vilayetinden Asya'nın batısına, Mısır ve Hindistan'a lacivert taşı ticareti yapıldığını kayıtlar vasıtasıyla öğrenmekteyiz. Bunun yanı sıra yine bu dönemlerde Soğdiana'dan turkuaz taşı, Baktria'dan değerli süs eşyalarının ihraç edildiği de kayıtlara geçmiştir (Yılmaz, İpek Yolu Hakkında Kısa Bir Değerlendirme, Kasım 2017, s. 673). İpek Yolu'na adını veren ve tarih boyunca önemini

koruyan ticaret malzemesi olan ipeğin kullanım ve pazarlanma tarihi de hemen hemen bu devirdedir. İpek stratejik olarak Çin'e çok büyük avantajlar sağlamıştı. Çünkü ipeğin anavatanı Çin idi. Bundan önce ipeğin Çin içerisindeki öneminden bahsetmek lazımdır. İpek, Çin'de sadece tekstil amaçlı kullanılan bir ürün hiçbir zaman olmamıştır. Çin'e komşu bozkırlarda yaşayan Türklerle iyi ilişkiler kurmak için kullandıkları bir barış çubuğu olma görevini de üstlenmişti. Çin'in Türk akınlarını durduramadığı zamanlarda ya da savaşa girmek istemediği zamanlarda Türklere top top ipekler gönderdiğini biliyoruz. Türkler yerleşik olarak yaşamadıkları için bu tarz ürünleri Çin'den elde ederlerdi. İpek de onlar için önemli bir malzeme idi. Hatta Orhun Yazıtlarında dahi Çin'in ipeğinin yumuşaklığı konu edilmiştir. Hal böyle olunca ipek üretimi de ülke içinde zamanla artış göstermişti. Çünkü ipek hem maddi hem de siyasi açıdan devleti güçlü kılarken aynı zamanda da zenginlik getirmekte idi. Avrupa ipeğin ağaçtan üretildiğini sanmıştı ve bir böcekten üretiliyor olması aslında şaşkınlıkla karşılanmıştı. Getirdiği zenginliği de görünce bunu elde etmek istemişlerdi. Her ne kadar Çin'den ipek böcekleri çeşitli yollarla batıya taşınmış ve üretim desteklenmişse de dünyanın hiçbir yerinde Çin ipeğinin kalitesinde bir ipek üretilmemişti. İpek tarih boyunca Çin ile özdeşleşmiş olarak günümüze dek ulaştı (Ezgi Odabaş, Belgin Günbey, Yusuf Zengin, & Hatice Akay Sarıkaya, 2020, s. 76). Çünkü ipek böceğini evcilleştirebile ilk millet onlardı (Yingsheng, 2021, s. 15). Tüm bunlardan dolayıdır ki 650-750 yılları arasındaki bir yüzyıllık süreç Çin yüzyılı diye adlandırılabilir bir mahiyette idi (Keay, 2011, s. 233).

Çin, ticaretini yaptığı ipeğin anavatanından ne kadar uzaklara taşındığından haberi yoktu. M. Ö. 2. yüzyılın sonlarına gelindiğinde İmparator Wudi, Zhang Qian isimli bir elçiyi Batı'ya göndermesi ile bu ticaretin boyutundan haberdar olmuştu.

İpek, Roma ülkesine M. Ö. 46 yılında girmiştir. Bu devirde ipek altınla eş bir değere sahipti. Daha önce de bahsedildiği üzere Roma, Bizans, Sasani, Çin gibi yerleşik yaşayan ve ipek ile başka lüks maddelere, zenginliklere sahip olan ülkeler etraflarında yerleşik yaşamayan ve barbar olarak nitelendirdikleri kavimleri hâkimiyet altında tutabilmek, barış durumunu sürdürmek ve hatta ücretli asker olarak ordularına katmak için bu ürünlerden oluşan hediyeler göndermişlerdir. Sonuçta bu tarz lüks ürünler stepte konar-göçer halde yaşayan milletler için ithal edilecek cinsten ürünlerdi. Çin'in Türklerle pek çok kez bu şekilde münasebetler kurduğunu da biliyoruz (Tezcan, 2014, s. 99).

İpek, yukarıda bahsedilen durumlar dolayısıyla oldukça önemli idi ve Doğu'dan Batı'ya yapılan ticaretin temel yapı taşı idi. İşte bu yüzden bu yola İpek Yolu denmişti. İpek Yolu ticaretin yanı sıra farklı kültürlerin ve dinlerin birbirleri ile etkileşime geçmesini de sağlamıştır ki bunun zeminini hazırlayan ürün de ipektir. İpek, bu güzergâhta maddi zenginlik sağlamanın yanı sıra kültürel zenginliğin yerleşmesini de sağlamıştır.

Tang Hanedanı devrine geldiğimizde ticari, idari açıdan yapılan reformların yanı sıra dini gelişmelerin de olduğunu görmekteyiz. Bunları detaylıca işlemek lazımdır. İpek Yolu güzergâhında yapılan reformların yanında Çin'in İslamiyet ile tanışması da Maniheizm'in görülmesi de bu devirde olmuştur (Eberhard, Çin Tarihi, 2019, s. 204).

Öncelikle Tang Hanedanı devrinde İpek Yolu üzerinde gelişen devletler arası ilişkilere bakmak lazımdır. Bu kısmı incelemek bu yol ağının siyasi manadaki ehemmiyetini gözler önüne serecektir. Bu dönemde Batı Göktürkler, Doğu Göktürkler, Tibetliler, Araplar, Tokharlar ile Tang Çin'i her anlamda etkileşim yaşamıştır. Orta Asya'dan birçok elçi, tüccar ve keşiş başkent Chang-an'a gelmiştir. Dolayısıyla kültürel ve ticari anlamda etkileşimlerde bulunmuşlardır. Tang dönemi yönetiminde Çin tarihinde ilk kez Pamir'in ötesine geçildiğini söylemek mümkündür. Batı Bölgesi'nde bulunan medeniyetler Tang Hanedanlığı'nı siyasi, ekonomik, askeri, kültür ve sanat gibi farklı alanlarda derinden etkilemişlerdir. Tang Hanedanlığı döneminde ticaret amacıyla gelen tüccarlar dışında, dinlerini yaymak amacıyla da farklı dinden birçok din adamının da bölgeye geldiği görülmektedir. Budist keşişler haricinde farklı dinlere mensup din adamları da başkent Chang-an'a gelmişlerdir. Elçiler de başkent Chang-an'a memleketlerine ait eşyaları getiriyor ve Tang Hanedanlığına hediye ediyorlardı. Buradaki amaç kendi uluslarına ait eşyaların bölgeye sokulması ve ticaret yapma imkânı bulmaktır. Bu dönemde başkent Chang-an'a gelen yabancı elçilerin ya da tüccarların büyük çoğunluğu istedikleri zenginliği ve lüksü elde etmişlerdir (Eberhard, Çin Tarihi , 2019, s. 202-204).

Batı Bölgesi olarak adlandırılan bölgenin, coğrafi konumu, elverişli doğa koşulları ve doğu-batı arasında ulaşım kavşağı konumunda olması gibi özellikleri dolayısıyla tarih boyunca farklı medeniyetlerin odak noktasında olduğunu söylememiz gayet mümkün görünmektedir. Batı Han Hanedanlığı döneminden itibaren, Çin farklı dönemlerde Batı Bölgesi stratejisi geliştirmiştir. Bu dönemde Batı Han Hanedanlığı İmparatoru tarafından bu strateji kapsamında farklı tedbirler alınmış ve Çin kendi toprakları ötesinde bu bölgede bulunan halkları tanımış ve böylece İpek Yolu Hattı'na dahil olunmuştur (Güleç, s. 217).

Çin, İran, Afganistan ve Hindistan, İpek Yolu güzergâhında bulunmalarının dışında çeşitli kültürleri besleyen bölgelerdi ve bölgedeki ticarete kültür taşımacılığı yapılmasına da vesile olmaktadır. Zaten Çin, İran gibi kültürler oldukça köklü kültürlerdir ve bünyesinde çeşitli unsurları barındırmakta idiler. Buradaki kültür taşımacılığına olan etkilerini sorgulamaya mahal yoktur. İşte bu yüzden bu gölgeler Tang Hanedanı için de oldukça önemli idi. Türk devletlerinin zayıfladığı devirde Tai-tsung'un hâkimiyet alanını bu bölgelere uzattığını ve burada ticari faaliyetlerde bulunulmasına imkân sağladığını söylemek lazımdır. Ancak tüm bunlar Çin için elbette yeterli değildi, çünkü bu güzergâha tek başına hüküm sürmek istemekte idi. Bu gayenin, Tang Hanedanı'nın emperyal politikası için oldukça önemli olduğunu bariz bir şekilde söyleyebiliriz (Twitchett, 2008, s. 224).

624 yılında Tang Hanedanı Türklerle mücadeleye girişmişti ve bu mücadele bir anlaşma ile nihayet bulmuştu. Tang hâkimiyet devri Göktürklerin ayrılmaya ve parçalanmaya yüz tuttıkları devirle aynıdır. Ancak bozkırda varlığını sürdüren tek Türk devleti Göktürkler değildi. Göktürklerden ayrılan pek çok Türk boyları mevcuttu. Ayrıca Uygurlar ve Sir-Tarduşlar da Türk milletindendiler. 627 yılında Uygur ve Sir-Tarduş topraklarında da kargaşalar yaşanmaya başlamasının ardından yaşanan bir savaşta Tang Hanedanı

bu fırsattan istifade etmeyi bilmiş ve Doğu ve Batı Türklerini hâkimiyeti altına almıştır. Bu Türk halkının Çin topraklarına yerleştirilmesi tam bir asimile politikasıdır. Çünkü nüfus çoğunluğu Çin'in lehine idi. Bu Türklerin belli bir kısmı Çinlileşmiş ve önemli görevler alan kimseler olmuşlardır. Ancak yine de Türklerin gücünün asla azalmadığını söylememiz gerekir. Çünkü yine de kendi organizasyonları ve mücadeleleri ile kendilerini bu fetret sürecinden ve Çin hâkimiyetinden çıkarmayı başarmışlar ve 2. Göktürk Kağanlığını kurmuşlardı. Çin aslında Türkleri ve Tibetlileri hâkimiyet altına alarak kendince bir Türkistan hâkimiyeti ideali kurmakta idi. Türkistan savaşları 639 yılında Kao-ch'ang'daki mücadeleler ile başlamıştır. Çin, 640 yılına kadar Türkistan coğrafyasını ele geçirmiş durumda idi. İşte bu devir Tang devrinin de en müthiş devridir ki dönemin imparatoru T'ai-tsung'dur. T'ai-tsung'un saltanatı devrinde İslamiyetin ve Arapların yükselişe ve yayılmaya başladığını görmekteyiz (Eberhard, Çin Tarihi , 2019, s. 204).

İpek Yolu güzergâhında Çinliler, Türklerden başka Sasanilerle ilişkiler kurmuşlardır. Sani toprakları Bizans topraklarının hemen önünde bulunmakta idi. Her devirde önemli hadiseler yaşanmışsa da çok eskiye gitmeden 6. yüzyıldan itibaren vuku bulan hadiselerden bahsetmek daha elzemdir. Çünkü bu devir her iki devlet için de oldukça mühimdir. Anastasius, bu devirde Suriye sınırına Gassani Araplarını Lahmi Araplarına karşı bölgeyi koruma ve savunma amacıyla yerleştirmişti. Böylece Bizans-Sasani savaşları da başlamıştı. I. Husrev devrinde yapılan ebedi sulh ile bu çatışmalar azalmıştı. Sasanilerin doğuda en güçlü rakipleri olan Eftalitler de Göktürk-Sasani iş birliği ile ortadan kaldırılmıştı ve toprakları da taraflar arasında paylaşılmıştı. Soğdlular da Eftalitlerin ortadan kalkmasını fırsat bilerek bu yolda ipek taşımacılığı yapmak istemişlerdi ancak arkalarında Türk desteği olması hasebiyle Sasaniler bu işi onların tekeline vermek istememiş ve yasaklamıştı. Bunun üzerine Soğdluların bu engeli aşmak adına İstemi'den yardım talebinde buldukları kaydedilmiştir. II. Justinus devrinde Bizans da bu işin Sani tekelinde olmasını engellemek adına Türkler ve Soğdlular ile anlaşarak ülkesine daha ucuza ipek sokmaya başlamıştı. Bu devirde Sasaniler de Bizans da kendi ipeğini üretebilir durumda idi. Yaşanan olumsuzluklar dolayısıyla Soğdluların da talep etmesi ile İstemi, Batı'ya Maniakh başkanlığında bir elçi heyeti göndermişti. İşte bu şekilde 568 yılında Sasanilere karşı Türk-Bizans ittifakı yapılmış oldu. Bu elçi heyetine dönüşte Zemarkhos katılmıştı. Zemarkhos'un gelip kağan ile görüşmesi sonucunda 8 yıllık bir ittifak başlatılmıştı. Zemarkhos'a dönüş yolunda İstemi'nin oğlu Tagma Tarkan eşlik etmişti. Buradan anlıyoruz ki, elçi geliş gidişi devam etmiştir. Türkler bu ittifak anlaşmasının ardından 570'lere gelindiğinde Sani sınırlarını zorlayan baskınlar yapmaya başlamıştı ve bu çatışmalar uzun bir süre devam etmişti. Bu esnada 575, 576 ve 579 yıllarında yine elçilik faaliyetlerinin olduğunu görmekteyiz. Türkler doğudan bastırırken Bizans imparatoru II. Tiberius da Armenia üzerinden Sasanileri baskılamaya uğraşmakta idi. Husrev, Türk tehlikesinin daha mühim olduğunu düşünerek Bizans ile anlaşma yoluna gitmiştir. Bundan sonraki süreçte Bizans ile olan mücadeleler elbette devam etmiştir ve Sasaniler Bizans'ı zor durumda bırakacak derecede ilerleme göstermiştir. Bizans'ın bu zor durumdan kurtulması ise 610 yılında iktidara gelen Heraklios ile olmuştur. Sasaniler bu baskı ile ani bir düşüşe geçmişti ve Husrev iktidardan düşmüş, yerine ise II. Kavad geçmişti. Ancak Sani düşüşü

hiçbir şekilde engellenememişti (Tezcan, 2014, s. 110-116). 638 yılına gelindiğinde Yezdigerd'in Çin'e elçi göndererek Bizans'a karşı yardım istediği kaydedilmiştir. Daha sonra 651, 654 ve 661 yıllarında da Çin'e Sasaniler tarafından elçiler gönderilmiştir. Çinliler bu sırada ittifak yapmaya çok da meyilli değillerdi ve Piruz'a ufak tefek imkânlar sağlayarak geçiştirme yoluna gitmişlerdi. 675 yılına gelindiğinde ise Arap istilasına karşın en nihayetinde Piruz, Çin'e kaçmıştı (Eberhard, İslamiyet'in Çin'e Girişi, 2016, s. 30-31).

İpek Yolu, kültür taşımacılığı oldukça mühim bir güzergâha sahipti. Özellikle Tang devrine bakarsak Zerdüştlük, İslam, Maniheizm ve Nasturi Hristiyanlığı Çin'e tanıtılmış olduğunu görürüz (Twitchett, 2008, s. 34). Bu devirde Araplar ve Farsların Çin'e ticaret amacıyla güney şehri olan Guangzhou'ya geldikleri kaydedilmiştir. Onlar gelip gittikçe ve bölgede faaliyetlerde bulundukça İslamiyetin de bölgede tanınmasına vesile olmuşlardır. 751 yılına kadar Çinlilerin Araplar ile münasebetleri ticaret vasıtasıyla olmuştur. 751 yılına gelindiğinde bu sefer tarafların karşı karşıya geldiklerini görmekteyiz. İşte burada bahsedilen savaş, Talas Savaşı'dır ve çıkış sebebi de her iki tarafın da Batı Türkistan'ı ele geçirmek istemesidir. Talas Savaşı sadece 5 gün sürmüştür ancak getirdiği sonuçlar çok geniş kitleleri etkilemiş ve etkisini yüzyıllar boyunca sürdürmüştür. Kâğıt, Talas Savaşı'nın ardından batıya doğru bir yayılma göstermiştir. Bölgede İslamiyetin yayılmasını sağlayan ikinci olay ise An-lu-shan İsyanı'dır. 755 yılında çıkan bu isyan Tang Hanedanı'nı oldukça zora sokmuştur. Talas Savaşı'nın ardından Araplar ile barış ortamını sağlayan Çinliler, bu tarihte Araplardan yardım istemek zorunda kalmışlardır. İşte bu isyanı bastırmak için gelen Müslümanların pek çoğu sonrasında memleketlerine geri dönmemişler ve Çin'de İslamiyetin yayılmasını sağlamışlardır (Ceylan, 2016, s. 30-31). Hristiyanlık, Mazdaizm, Zerdüştlük, Musevilik, Budizm ve eski Mezopotamya medeniyetlerinin dinlerinin karışımı olan Maniheizm, İpek Yolu'ndan Çin'e gelen Maniheizm rahipleri ve Soğdlu tüccarlar tarafından Tang ülkesine sokulmuştur. Bu devirde Çin'de dinlere karşı olan hoşgörü ortamı sayesinde de yayılma imkânı bulmuştu. Hatta kayıtlara göre Uygurlar da Çin ile münasebetleri dolayısıyla Maniheizm'i Çin'den almıştır (Koca, 2021, s. 399).

Tang Hanedanlığı, Batı Bölgesi uluslarını ve İpek Yolu ulaşım hatlarını kontrol altına almak için bazı tedbirler almayı uygun görmüştür. Batı Bölgesi'nde izlenen en mühim strateji Anxi Genel Valiliği ve daha sonrasında bu valilik birimi altında Anxi Dört Garnizonu kurulması olmuştur. Antik Kuça (Anxi), Han ve Tang Hanedanlıkları döneminde Batı Bölgesi'nin büyük bölgelerinden birisi olmuştur. Kuzeyde Tanrı Dağları, güneyinde çöl ve Tarım Havzası yer almaktadır. Doğu ile batı arasında ulaşım ve etkileşim noktasında önemli bir konumda yer almasından ötürü, İpek Yolu güzergâhında kavşak konumunda bulunmuştur (Güleç, s. 218).

Tang Hanedanlığı döneminde Batı Bölgesi stratejisi kapsamında kurulan posta teşkilatlarından bahsetmek gerekmektedir. Çünkü bu teşkilat vasıtasıyla öncelikli olarak hanedanlığın bölgede görevlendirdiği memur ve askerlerin konaklaması, yeme-içme ihtiyaçlarının giderilmesi amacı güdülmüştür. Sonrasında bu amaçların dışına çıkılarak bölgede haberleşmenin sağlanması, belgelerin merkeze iletilmesi de amaçlar arasına gir-

miştir. Ayrıca bu bölgeler bu sayede kervanların konaklayabileceği güvenli bir bölge de olmuştur. Belirli mesafeler ile kurulan posta teşkilatları Tang Hanedanlığının Batı Bölgesi faaliyetlerini gerçekleştirmesinde önemli bir etken olmuştur. Tang Hanedanlığı askerleri, hanedanlığa ait önemli belgeler ve hat üzerinde taşınan eşyalar için de güvenli geçiş hatlarını sunmuştur. Aynı zamanda, kurulan posta teşkilatları Antik İpek Yolu üzerinde ticaret yapan tüccar ve kervanlar için güvenli geçiş rotaları sağlamıştır. Bunun sonucunda da farklı halklar arasında kültürel ve ticari etkileşimi sağladığı gibi aynı zamanda antik İpek Yolu hattının da devamlılığı sağlanmış bulunmaktadır (Güleç, s. 223-225).

Batı Bölgesi ve Antik İpek Yolu geçişlerini kontrol altına alma mücadelesi hususunda Tang Hanedanlığının karşısına engel olarak Batı Göktürkleri çıkmıştır. Taraflar arasında yaşanan mücadelelerin İpek Yolu güzergâhlarını ve ticareti olumsuz etkilediğini söylemek mümkün görünmektedir. Bu çatışmalar her ne kadar bu iki taraf arasında gerçekleşmişse de sonuç olarak bölgede huzurun ve güvenliğin bozulmasına sebebiyet vermiş olması bakımından ticarî konularda bir aksaklığa da sebep olmuştur. Fakat yine de Batı Göktürklerin İpek Yolu hattı geçişine ve bu güzergâh üzerindeki ticarete olan katkıları ise göz ardı edilmemesi gereken bir husustur. Göktürklerin antik İpek Yolu hattının geçişi ve batıya uzanmasındaki etkileri ile Tang Hanedanlığının İpek Yolu güzergâhında farklı uluslar ve batı ile aralarında oluşan etkileşim de oldukça önemli bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Tang Hanedanlığı ile her ne kadar çatışma halinde olsalar da Batı Göktürkler, Tang Hanedanlığından kimi zaman değiş tokuş kimi zaman hediye olarak elde ettikleri ipeği aracı olarak batıya ticaretini gerçekleştirmişlerdir. Aynı zamanda Batı Göktürkler ipek dışında, Çin'in üretim tekniğinin, sanatının ve kültürünün de aktarılmasında köprü vazifesi görmüştür (Güleç, s. 223).

Kuça, İpek Yolu güzergâhında kavşak noktada olması dolayısıyla tarih boyunca büyük bir öneme sahip olmuştur. Stratejik konumu dolayısıyla da pek çok ulusun uğrunda mücadelesine ve savaşa şahit olmuştur. Çünkü Kuça, İpek Yolu güzergâhındaki konumunun yanı sıra ılıman iklimi dolayısıyla tarıma da elverişli idi. İşbu sebepten ötürü Kuça'da susam, şeftali, armut, buğday, üzüm gibi pek çok meyve yetiştirilebiliyor, dağ yamaçlarında da besicilik yapılabiliyordu. Hatta bölgenin kendine özgü atları da mevcuttu ve bunların yanında da altın, demir, bakır gibi maden rezervlerine de sahip bir bölge idi. Tang Hanedanlığının bölgede Valilik birimini kurmasından önce, Kuça devletinin Tang Hanedanlığına irsi atlar, develer ve değerli taşlar hediye ettiği kayıtlarda geçmektedir. Hatta Sui döneminde de hanedanlığa hediyeler verilmiştir. İmparator Taizong döneminde hanedanlığa gümüş hediyeler sunulmuştur. Kuça'dan gelen bu hediyelerin bazıları bölgeye ait özel ürünler ve bazıları da ticaret aracılığı ile bölgeye getirilmiş ürünlerdir. Örneğin, Turfan Kayıtlarında Kuça'ya ait yerli ürün olan kendilerinin yaptığı sırmalı kumaş geçmektedir. Bunun yanında Jiu Tang Shu kayıtlarında Kuça'da üzüm ve üzüm şarabı olduğu yazılır. Tüm bu kayıtlar, Kuça'nın kendine has birçok ürünü olduğu ve bunun yanında İpek Yolu ticaretiyle el değiştirilerek bölgeye getirilmiş birçok eşya olduğunu da göstermektedir. Kuça'nın İpek Yolu ulaşımında kavşak noktada olması bu hat üzerinde yapılacak ticaret faaliyetlerinin artmasında önemli bir etken olmuştur. Ayrıca İpek Yolu

güzergâhı ulaşım ağında da önemli bir yere sahip olan Kuça'nın doğu ve batı arasındaki ticarete işlevi oldukça büyüktür (Güleç, s. 234-235).

Tang Hanedanlığı bölgede faaliyet kapsamını genişletmek ve yönetim sistemini oluşturmak için tedbirler almaya devam etmiştir. Bunlardan birisi de antik İpek Yolu hattında ticaret yönetmeliği ve “gusuo” adı verilen bir geçiş izni sistemini kurmak olmuştur. Gusuo, antik dönemde İpek Yolu ulaşım güzergâhında o hat üzerinde uygulanan bir nevi geçiş izni sistemidir. Bu hanedanlık döneminde İpek Yolu hattı üzerinde ticaret yapan ya da başka faaliyetlerde bulunan ve bu hattan geçen herkes bu uygulamaya tâbi olmuştur. Aksi takdirde Tang Hanedanlığının Batı Bölgesi yönetim sistemine göre gusuo geçiş izni sistemine kayıt yaptırmayanlara hanedanlığın yönetim kurallarına uymadıklarından dolayı cezaya maruz kalarak yaptırımlara maruz kalmışlardır. Bu güzergâhtan geçen kişiler gerek Han ulusundan olsun gerekse yabancı uluslardan olsun hangi ulustan olduklarına dair belgelerini ibraz etmeleri gerekmektedir. Söz konusu geçiş izni sistemi Tang Hanedanlığının İpek Yolu geçiş hattı ticaret yönetmeliğinin merkezini oluşturduğunu söylemek gayet mümkündür (Güleç, s. 235-236). O dönemdeki geçiş izni sisteminde o hat üzerinde geçiş sisteminde kişinin kimliği aynı zamanda da ticaret yapabileceğine dair ticaret lisansı işlevi de görmekte idi. Bu belge burada bahsedilen kişinin hangi ulustan olduğunu gösterirdi. Tang Hanedanlığı yönetimi doğrultusunda uygulanan geçiş izni sisteminde, bu belge iki adet olmak üzere düzenleniyordu. Belgelerden birisi aslı olmak üzere Tang Hanedanlığı sorumlu memuru tarafından mühürleniyordu. Geçiş izninin bir aylık geçerlilik süresi vardı. Bu hat üzerinden geçen birinin geçiş iznine sahip olması için bazı talepler de söz konusuydu. Öncelikle geçiş iznine başvuran kişinin bu hat üzerindeki mantıklı bir geçiş amacı belirtmesi gerekmekteydi. İkinci olarak geçiş izni sistemine başvuran kişinin adı ve soyadı, kimlik bilgileri ve yaşını bildirmesi gerekiyordu. Üçüncü olarak geçiş iznine başvuran kişinin beraberinde getirdiği kişilerin de kimlik bilgilerini sunması gerekiyordu. Aynı zamanda beraberinde taşıdığı eşyaların menşei hakkında da detaylı bilgiler verilmesi gerekiyordu. Daha sonra geçiş iznine başvuran kişinin beraberinde taşıdığı eşyanın miktarı ya da sayısını bildirmesi gerekmekteydi. Geçiş iznine başvuran herkes bu hattan geçemediği gibi belirtilen kurallar söz konusuydu (Güleç, s. 237-238). Tang Hanedanlığı kontrolünde bulunan güzergâhlardan geçen tüccar ve kervanlara karşı kuralcı ve sert bir yönetmelik uyguladığını da görmekteyiz (Güleç, s. 242).

Zaman içerisinde yüzlerce kişiden oluşan kervanlar beraber hareket etmeye başlamış ve bu şekilde güzergâh boyunca eşyaların çalınması, yağmalanması ve düşmanlar tarafından öldürülmenin de önüne geçmişlerdir. Bu devirde bu güzergâhta yolculuk yapan, bu kervanları oluşturan tüccarları sadece ticaret yapan kişiler olarak tanımlamamız mümkün değildir. Bu tüccarların bazıları tarih boyunca komplolar organize etmişler, casusluk yapmışlardı. Bu kişiler bunu bazen gönüllü olarak yapmışlarsa da zaman zaman muhbirlik yapmaya mecbur da kalmışlardır. Çünkü yolun stratejik önemi büyüktü ve kendileri de bu güzergâh boyunca gidip geldikleri için büyük öneme sahip hale gelmişlerdi. Yine bu devirde tüccarlar, tefecilik ve bankerlik gibi işler yapmaya da girişmişlerdi (Kalan, 2017, s. 92-94).

Yapılan arkeolojik kazılar neticesinde Han ve Tang dönemindeki mezarlarda yük taşıyan deve figürü olan sanat eserleri keşfedilmiştir (Güleç, s. 244). Tang Hanedanlığı döneminde ise develer yüklü bir şekilde resmedilmesinin yanında aynı zamanda devenin yabancı bir tüccar tarafından çekilmesi resmedilmiştir. Bu durum da Tang Hanedanlığı döneminde İpek Yolu güzergâhında farklı uluslardan gelen tüccarlar tarafından ticaretin yapıldığını kanıtlar niteliktedir. Tang Hanedanlığı döneminde resmedilen ve sanat eseri olarak kullanılan deve figürlerinde deve gösterişli bir şekilde resmedilmiştir. Çünkü o dönemde gerçekleştirilen ticari faaliyetlerde deve, zenginliğin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Bu taşımacılığı deve ile yapmak herkesin harcı değildi (Güleç, s. 244-245).

Tang Hanedanı devrinde yabancıların kolonileri sadece devlet merkezinde değil ülkenin çoğu yerine yayılmıştı. Limanlar ve iç ticaret merkezlerinde de yoğun olarak bulunmuşlardır. Bütün memlekette bir ağ teşkil ediyorlar, karadan gelen yabancılar denizden gelenlerle karşılaşıyorlardı. Bunların Türklerle de karşılaştıkları bilinmektedir ve onlarla özellikle at ticareti yaptıkları bilinmektedir (Eberhard, Çin Tarihi , 2019, s. 206).

Şimdi ticareti yapılan mallardan bahsetmek gerekmektedir. Bu hususta hangi malın ne kadar satıldığı veya alındığına dair net veriler maalesef bulunmamaktadır. Ancak Batı'dan Doğu'ya at, eğer takımı, koşum, üzüm, egzotik hayvanlar, bal, meyve, züccaciye, battaniye, kilim, halı, tekstil malzemeleri, altın, gümüş, köle, deve, silah gönderiliyordu. Bunun karşılığında Doğu'dan da Batı'ya şu mallar gitmekte idi: ipek, çay, boya, değerli taşlar, çini, porselen, baharat, ilaç, parfüm, pirinç, kâğıt, barut, fildişi. Bunların hepsinden aşağıda ayrı ayrı bahsedilecektir.

Köleler, Tang dönemi ticaretinin önemli bir parçası idi. Bu kişiler tüm ev işlerinde kullanılırlardı. Yani bir köle hanımın oda temizliğini de yapardı, hayvan bekçiliği de... Köle tacirleri alım satım işini çoğunlukla kendi ülkelerinde yapmayı tercih ederlerdi. Kanunlar Çinli bir kimsenin satılmasını engeller nitelikte idi. Eğer köle kaçırılmışsa taciri idam edilebilirdi. Yabancı köle ticareti yapmak daha uygun ve güvenli görülürdü. Onları eşref-i mahlûkattan dahi saymadıkları için vicdanî sorumluluk da duyulmasına gerek kalmıyordu. Samanilerin tüccarları tarafından Maverâünnehr'den köleler ihraç edilirdi. Yine bu dönemde Harezmi'den Slav köleler satın alınırdı. Koreliler hizmetçi, cariyeye veya eğlence unsuru olarak tercih edilip köle olarak satın alınabilirlerdi. Hatta Sarı Deniz'deki korsanlar da bu zevk ticaretine katılmışlar ve faaliyetleri dolayısıyla Kore hükümetleri tarafından da çok kez uyarılmışlardı. Çinli olmayan köleler arasında Tai ve diğer yerlilerden ibaret Güneyli kabileleri saymak mümkündür. Bunu yasaklamak için saraydan çok kez ferman çıkartılmıştır fakat bu fermanların başarısının çok az olduğunu söylemek gerekmektedir. Çünkü köle tacirleri onları barbarlar olarak nitelendiriyorlardı ve bu barbarlara merhamet etmezlerdi. Hatta tıpkı Koreli kızların gördüğü rağbeti Güneyli kızlar da görmekte idi. Vali K'ung K'uei'nin 817 yılında Kanton'da göreve başladıktan sonra yerli köylerinden alınan kızların satışını yasakladığını da söylemek gerekmektedir. Buralar dışında Hindistan da Tang Hanedanının büyük bir köle membaı idi. Buradan getirilen kölelere "Kurung Köleler" denirdi ki bu söylem, Krung Bnam topraklarından getirilen köleler manasındaydı. Bu köleler en geniş anlamıyla Malaylar olarak imlenmişlerdi.

Bunların içinde Dvaridler dediğimiz grubun mensuplarının büyük çoğunluğunun oldukça yetenekli yüzücüler olduklarını söylemek mümkündür. Bunlar muhtemelen inci avcısı olarak yetiştirilmişlerdi.

Cüceler, pigmeler ve küçük insanlar dediğimiz gruba mensup kişilerin hem yerlileri hem de yabancıları Tang döneminde çok rağbet görmüştür. İthal edilen ve geçmişteki “çalıküşu adamlarını” hatırlatan pigmeler ve cücelere en çok rağbet Tang seçkinleri tarafından gösterilmiştir. Çünkü onların daha ilginç ve tatminkâr oldukları düşünülüyordu. Sumatra, 724 yılında imparatora sunulmak üzere Chang-an’a pek çok armağan ve bunun yanında da bir veliaht prens göndermişti. Musikişinas, zenci bir kız ve iki cüce bu hediyelere dâhildi. Yine aynı yıl Semerkand’dan da bir cüce gönderildiği kayıtlara geçmiştir. “Kısa adamlar” olarak adlandırılan bir cüce ırkının da bu şehrin kuzeybatısından oldukça uzak bir yerde yaşadıkları Çin tarafından çok erken tarihlerden beri biliniyordu. Bu yurdun inci ve fosforlu taşlar bakımından zengin olduğu söylenmektedir. Yani cücelik ve bu ismin kullanımı da oldukça eski tarihlere dek gitmektedir (Schafer, 2020, s. 90-92).

Egzotik sesler Çin için her zaman ilgi konusu olmuştur. Bu yüzden pek çok musikişinasın öyle veya böyle Çin ülkesine girdikleri görülmüştür. Bu coşkunun dışa vurumu saraydan aristokratlara kadar şehirli toplumun katmanlarına yayılmıştı (Schafer, 2020, s. 95).

Bunların dışında evcil hayvanlar da Çin için önemli unsurlardı. Bu dönemde Semerkand’dan süvari atları ithal edilirdi. Bu atların karlı, esintisiz Keşmir Vadisi’nde yaşayan “ejder zürriyetine” mensup olduklarını da duymuşlardı. Hükümet tarafından yetiştirilen millî atların çoğu, Arap atı veya Arap kırmasıydı. Dönem dönem devlet bünyesindeki at sayısının oldukça azaldığını görmekteyiz. Devlet bunun için Batı Barbarlarının Altı Boyu ile at ticareti yapılmasını onaylayan bir ferman dâhi yayınlamıştı. Sonuç olarak bu eksiğin kapatılması gerekmekte idi. Ama burada başka bir sıkıntı çıkıyordu ki o da Arap atlarının Moğol atlarından korunması ihtiyacı idi. Zaten Tang Hanedanından sonra Batı atlarının ırkları bozulmaya başlamıştır. Kuzeyin küçük atı ve batının süvari atı, çeşitli kırma at Tang zamanında Çin’e akmıştı. Çinliler bu atlara hayran kalmışlardı. Bazılarının atlar konusundaki egzotik zevkleri batının ejder atları geleneğine dayanırken, başka bir kesim ise Türkler ve göçebe akrabalarının baskın boyuna dayanmakta idiler. Kuzeydoğuda, Amur Irmağı’nın güneyindeki P’o-hai’nin Moho halkı gibi Tunguz ve Moğollardan gelen atların daha güvenilir bir tedarik kaynağı olduğunu da belirtmek lazımdır. Kuzeyde yaşayan Türk boyları her şekilde imparatorluk ağılına at göndermişlerdir. Çin’in en büyük ve en kibirli at eti tedarikçileri ise Uygur Türkleri idi. Hatta Uygurlar bu dönemde Tang topraklarına da saldırılar düzenlemişlerdi. Buna karşın ecnebilerin kendi hizmetdekileri kazançlı at ticaretinde imtiyaz sahibi kılarak ödüllendirdiklerini biliyoruz. Türk elçilik heyeti cins atları hediye olarak Chang-an’a getirmişlerdi ve artık onların kendilerine boyun eğmelerini bekliyorlardı. 8. yüzyılın sonunda sıradan bir Uygur atının fiyatı kırk balya Çin ipeğine denkti. 9. yüzyılda güçten düştüğü için ıskartaya çıkarılan yüz bin yaşlı ata karşılık 1 yıl içinde bir milyon top ipek ödenmesi istenmişti. Buna rağmen bu dönemde Çin’in ticareti sınırlamak adına faaliyetlere giriştiğini de söylemek mümkündür. Uygurlar bunun dışında 773 yılında Çin’e on bin at göndermiştir ki bunların

ödemesi devletin 1 yıllık vergisini dâhi aşmakta idi. Bu dönemdeki imparator Tai Tsung bunun karşısında öncelikle ithalat bütçesinin hesaplanmasını ve eğer şartlar uygunsan bu atların alınmasını emretmiştir. Bunun dışında özellikle Hsüan Tsung'un iktidarı sırasında Semerkand, Buhara, Fergana, Toharistan, Şaş, Keş, Kabudan, Maimargh ve Huttal gibi bölgelerden çok fazla Arap atı alınmıştı. Kuzeyli göçebelerle Ordos bölgesinde yoğun bir ticaret vardı. Buradaki "Değiş Tokuş Pazarı" hükümet kontrolü altında idi ve 727 yılında sistemli bir hal almıştı. Bu tedbirin amacı Çin'deki at sayısını artırmak ve rağbet gören yabancı atlarla yerli atların çiftleştirilmesi vasıtasıyla milli atların daha kaliteli olmasını sağlamaktı. Hatta bu pazarın kurulması sonrasında Bilge Kağan bir dostluk göstergesi olarak otuz tane at göndermişti. Hükümetin büyük ticaret merkezlerinde develer, eşekler ve koyunlar gibi atlar da imparatorluğun denetleme memurları tarafından kontrol edilirdi, muayene edilerek alınırlardı. Atlar sınır boyundaki yollardan onarlı gruplar halinde başlarında bir seyis ile gelirlerdi. Gerekli kontrollerden sonra otlağa ya da imparatorluk ahırlarına gönderilirdi. İthal edilen bir at eğer asillerin dikkatini çekecek nitelikte ise meradan payitahta gönderilir ve saray atlarına dâhil edilirdi. Bu şekilde sarayın malı olurdu (Schafer, 2020, s. 107-125).

Atlar dışında rağbet gören bir diğer hayvan olarak karşımıza develer çıkmaktadır. Özellikle Tang devrinde devlet sınırlarının Türkistan'a kadar genişlediği zamanlarda deve ön plana çıkmıştır. Develer hediye, haraç, ticaret ve savaş ganimeti yollarıyla elde edilirdi. Uygurlar ve Tibetlilerin Tanglara deve gönderdikleri bilinmektedir. Yine bunun dışında Manas Irmağı civarındaki Çumul'dan, Türgiş yurdundan ve hatta Hoten'den develer gönderilmiştir. Hoten'den gönderilen develer "eğri bacaklı yabani deve" olarak imlenmiştir. Develere bu dönemde çok kıymet verilmiştir. Ayrıca irfan alameti ve şiirde yardımseverlik timsali idiler ve asil hayvanlar arasında kendilerine yer bulmuşlardı. Çin hükümetinin deve sürüleri yabancı besin kaynaklarından beslenirdi ve imparatorluk atları gibi resmi makamlar tarafından idare edilirdi. Her sürünün bir baş sığırtmacı vardı ve bu kişinin sorumluluğunda yetmiş deve bulunmakta idi. İmparatorluk ahırında "Uçan Ejder Develer" de mevcuttu. Deve elbette ki her dönemde değerli bir yük hayvanı idi. Fakat bunun yanında madenî hayata katkıları da vardı. Tüyünden kıyafetler üretilirdi ki bu kıyafetler çok yumuşak olurdu. Devetüyü kumaşlar Tang Hanedanı zamanında Kansu'daki Hui-chou ve Ordos'taki Feng-chou'da üretilmekte idi. Bunun yanı sıra deve eti yenilebilirdi, hörgüçlerinin çok lezzetli olduğu kaydedilmiştir (Schafer, 2020, s. 126-129).

Semerkand'da yetişen on kedi ağırlığındaki büyük ve ağır kuyruklu koyunlar Çin'e getirilen bir diğer hayvandır. Buhara ve Kırgız bozkırlarının iri kuyruklu koyunlarıydı nitekim ünlü Astarhan kürkünün kaynağı da bunların yavruları idi. Bu hayvanlar daha erken tarihlerde İran ve Suriye'ye de yayılmıştı. 626 yılında bir Türk hanının at sürüsü ile on bin koyunu imparatora sunduğu fakat imparatorun bunu kabul etmediği kayıtlara geçmiştir. Bu dönemde koyun çok az ithal edilmiş olmalıdır. Keçiler de erken dönemlerden itibaren biliniyorlardı fakat koyunlar daha revaçtaydı (Schafer, 2020, s. 132-133).

Çin'de rağbet gören bir diğer egzotik hayvan fil idi. Vahşi filler, fildişi teminine karşın evcilleştirilmiş ve canlı filler daha ziyade Hindicinin halklarının elçilik heyetleriyle gelirlerdi. 651 ve 771 yıllarında Kamboçya'dan, 657 yılında Ziampâk denilen bir ülke-

den, 853 yılında Sumatra'ya ait Jambi'den, 746 yılında İran'dan fil gönderildiği kayıtlara geçmiştir. Tang Hanedanı zamanında ithal edilen filler genellikle imparatorluk dövüş ve raks gösterilerinde kullanılmışlardı. Chung Tsung'un 705 yılında fil dövüşü izlediği kayıtlara geçmiştir. Tang halkı için fil, tropikal kuşağın büyük halklarının bir simgesi olmaktan daha büyük bir anlam ifade etmekte idi. Filin savaştaki müthiş ezici gücü Çin halkı için bir cazibe unsuru idi (Schafer, 2020, s. 139-144).

Tang devrinde Çin'deki gergedanlar Yangtze Irmağı güneyinde, Batı ve Güney Hunan'ın büyük bölümünü kapsayan bölgede ve buraya sınırdaş olan komşu eyaletlerde yaşıyordu. İki boynuzlu gergedanlar da yine Hindiçin sınırı boyunca uzanan Lingnan'ın ücra yerlerinde yaşıyorlardı. Çinliler muhtemelen bu kalın derili gergedanları filler gibi evcilleştirememişlerdir. Yine de 854 yılında "Güney Man" tarafından Çin'e hediye olarak gönderilmişti. Fakat bu gergedan hemen iade edilmişti. Ayrıca gergedanlar tropik bölgelerde yaşarlardı ve Çin iklimine alışık değillerdi, dolayısıyla Çin onların yaşaması için uygun koşulları da sağlamıyordu. 796 yılında bu yüzden bir gergedanın öldüğü de kaydedilmiştir (Schafer, 2020, s. 145-146).

Aslan tüm hayvanların en güçlüsü konumunda görüldüğü için Çin için her zaman egzotik sayılmıştır. Tang Hanedanı döneminde Toharistan'dan 3 kez aslan alınmıştır (Schafer, 2020, s. 148). Leopar ve çitalar da egzotik hayvanlar grubuna dâhillerdi. Güney Hindistan, Maimargh, Keş, Kandahar, Buhara, Semerkand, İran ve Halifelik tarafından leoparlar gönderilmiştir (Schafer, 2020, s. 150).

Tang döneminde bahçe ve gezinti yerlerinde nadir kuşlar bulunurdu. Bu kuşlar cezbedici özelliklere sahiplerdi ve satın alınmışlardı. Sarayda dört çeşit avcı kuş bulunurdu. En nadir, asil ve etkileyici olanı kartallardı. Özellikle altın kartal çok rağbet görüyordu. En zarif ve aristokratik olan kuş kara gözlü, uzun kanatlı şahinlerdi. Ulu doğanlar balıkçıl ve daha başka iri kuşları, gökdoğanlar ise ördek ve diğer su kuşlarını avlarlardı. Yeşil toprakların akdoğanının yeri daha farklıydı. Akdoğanların bir türü olan kar şahini de Mançurya'dan gelmişti. Atmacalar bunlardan sonra gelirdi. Çakırdoğanın ak cinsi en kıymetlileriydi ve Mançurya'dan gelirdi. Kore ve Mançurya doğan ve şahinin kaynağı olmasına karşın Moğolistan ve Türkistan sahası kaynak bakımından ikinci derecede bir öneme sahipti. Doğanlar ve şahinler yerli de olsa ithal de olsa Tang ressamlarının dikkatini çekiyordu. Tang devrinde kuş ressamları mevcuttu (Schafer, 2020, s. 160-165).

Çin'de kürk bir saygınlık göstergesi idi. En güzel kürklere sadece imparator sahip olabilirdi. Tang İmparatorluğu içinde en büyük kürk üretim yeri Lu-yung (Kansu) eyaleti idi. İthal kürkler genellikle kuzey menşeli idi. Uzak Harezmi bölgesi kürk ihracatçısı idi. Samur, kakım, as, bozkır tilkisi kürkü, sansar, tilki, kunduz, benekli kır tavşanı ve keçi kürkleri yaparlardı. Maveraünnehr bölgesi de önemli bir kürk ticaret merkezi idi. Buna dair bir belge bulunmamasına rağmen 753 yılında Harezmi'den elçilerin geyik derileri getirdikleri kaydedilmiştir. Hayvan kuyrukları da Tang için mühim bir üründü. Kuzeybatıdan beyaz at kuyruğu gelirdi, batıdan ise tilki kuyruğu. Leopar kuyruğunu da bu önemli gruba eklemek lazımdır (Schafer, 2020, s. 177-184).

Hayvanlar, kuşlar gibi bitkiler ve ağaçlar da egzotik ürünlere dâhildi. En pahalı, nadir ve aristokratik olduğu kabul edilen bitkilerden biri safrandı. Safran bitkisinin membaı İran havalisi ve Kuzeybatı Hindistan idi. Koyu turuncu beneklerinden üretilen aromatik boya da ticareti yapılan önemli ürünlerdendi. Abanoz ağacı hurma ağacının akrabası idi. Abanoz ismi, Hindistan ve Hint Adaları'nın yerel ağaçlarının genel adıydı. Bu ağaç siyah ve gösterişli idi. Kuzgun ağacı adı altında bazı türleri de mevcuttu. Bunlar 4. yüzyılda ticaret gemileri vasıtasıyla Çin'e ulaşmışlardı. Tüm bu bilgilere rağmen Tang döneminde abanoz ithalatına dair herhangi bir veriye maalesef ulaşamıyoruz (Schafer, 2020, s. 195-224).

Bahis konusu dönemde ticareti yapılan besin maddelerinden de bahsetmek gerekmektedir. Tang döneminde batının şaraplarına hayranlık duyulmuştur. Zaten Batı'dan Han ve Tang Hanedanı dönemlerinde şarap ithal edilmiştir. Bu şaraplardan Po wu chih isimli ansiklopedide şu şekilde bahsedilir: "Batı bölgelerinde yılların üst üste binmesiyle bozulmayan üzüm şarapları vardır. Onların yaygın bir geleneğine göre bu şaraplar on yıl müddetle içilebilir fakat daha sonra da içilmeye devam edildiği takdirde bir ay boyunca sarhoşluk verir ve etkisi ancak ondan sonra geçer." Bunun dışında halile de önemli ticaret mallarındandı. Türgiş yurdu, Şaş, Keş, Maimargh ve Kapisa'dan gelen bir heyet 746 yılında amla halilesi getirmişti. Hindistan'ın üç klasik halilesi vardı: amla halilesi, belerik halilesi ve kara halile. Tang eczacıları ve Su Kung'un belirttiğine göre halilenin memleketi Annam idi. Bunun yanında amla ve belerik halileleri ayrıca Lingnan'da da yetişmekte idi. Bu üç klasik meyve İran seferindeki Hint ticaret gemileri tarafından ithal edilmiş olsa da Endonezya'ya özgü ve aynı temel özellikleri olan diğer türler yakın yerlerden ithal edilmiş olmalıdır. Su Kung'un tespitlerine göre hareket edersek bu meyvenin güneyin büyük liman bölgesinde de ekildiğini kabul edebiliriz. Su Kung ayrıca, yabancıların, belerik halilesinin şeftaliye benzeyen meyvesinden likör yaptıklarını da belirtmiştir. Bu içeceğin şarap olarak adlandırılması da alkollü olma ihtimaline işaret etmektedir. Rivayete göre bu içkinin yapımı Farslardan öğrenilmişti. Alabaş, bir Avrupa bitkisi idi ve Çin'e Doğu Türkistan, Tibet ve Kansu üzerinden gelmişti. 7. yüzyılda Nepal'den soğan benzeri beyaz bir bitki, marul benzeri acı yapraklı bir sebze, sirke yapraklı sebze de denilen Batı kerevizi getirilmişti. Aslında bunların hiçbirinin menşei Nepal değildi. Bunun dışında bir başka ithal ürün vardı ki buna deniz çamı tohumları veya Silla çamı tohumları olarak imlenen Kore çamının iri, tatlı ve hoş kokulu tohumları idi. Baharatlar da önemli ticaret ürünleridir. Biber muazzam bir kıymete sahipti ve biber ticaretini tekeline alan tüccarları da zengin etmişti. Magadha'yı dönemin büyük bir üretim merkezi saymak mümkündür. Betel biberi Su Kung'un belirttiğine göre Szechwan'da yetişiyordu ve bazen de Batılı ülkelerden gelen yabancılar tarafından ülkeye sokuluyordu. Çin ticaretinde önemli yeri olan bir diğer baharat kübabe idi. Tang döneminde ülkeye Srivijaya'dan getirilirdi. Orta Çağ'ın Arap tüccarları ise bu baharatı Endonezya'dan elde ederlerdi. Çin ülkesine bu dönemde Batı'ya özgü bir hardal türü sokulmuştu. Yerli hardalları olmasına rağmen bu beyaz hardal da rağbet görmüştür. Tang döneminde tatlı yapımında ekseriyetle bal kullanılırdı. Bu bal Çin'de her ne kadar eski olsa da daha kaliteli bir çeşidi bu dönemde Tibetlilerden ithal ediliyordu (Schafer, 2020, s. 225-248).

Ticaret ürünü çeşitlerinden olan aromatik ürünlere tütsü ve maltızlardan bahsederek başlamak lazımdır. Tang devrinde uzak diyarlardan çeşitli aromatikler ithal edilmiştir. Bunlar içinde en çok rağbet görenler sandal ağacı, öd ağacı, Borneo kâfuru ve silhat, aselbent sakızı ve günlük ağacı, buhur ve mürrüsafi idi. 815 yılında Kalinga tarafından egzotik kokuların ticari yükler suretinde Tang ülkesine gönderildiği bilinmektedir. Muhtemelen çok büyük miktarda ithal ediliyordu. Japonya’da Tang ülkesinden giden yoğrulmuş tütsü karışımları rağbet görüyordu ki onlara gönderilen ürün genelde öd ağacı, şeker ve eriz özündendi. Benzer bir karışım Çin’e de ithal ediliyordu. Batı dünyası için öd ağacının en ünlü kaynağı Çin idi. Ummanlı İbadî bir tacirin 8. yüzyılda bunu Çin’den aldığını biliyoruz. Çin, Japonya ve Tongking’de yetişen bir ağacın gövdesinden elde edilen kâfur ise Çin ve Avrupa arasındaki ticarete rağbet gören bir üründür ve aynı zamanda Çin’de en çok talep gören ikinci üründür. Borneo kâfurunun anavatanını Tang halkı bilmiyordu. Fars tacirler vasıtasıyla geldiği için Fars menşeiili sayıldığı zamanlar da olmuştur. Tang döneminde Çin’e gelen kâfur; yapışkan pirinç, kömür ve kırmızı aşk tohumlarından oluşan bir karışımın içinde depolanırdı. Kâfur, yiyeceklerde kullanılırdı. Kâfur parçacıkları buza ve kara benzerdir ve bu yüzden soğutucu bir etkiye de sahipti. Sığla balsamı Roma ve Part diyarından ithal edilirdi. Koyu mor bir renge sahipti. Tang döneminde esasen parfüm yapımında kullanılan Malay balsamı idi. Amber ticareti esasen Arap tacirlerin tekelindeydi. Özellikle parfüm imalatçıları için önemli bir yere sahipti (Schafer, 2020, s. 249-278).

Tang döneminde ilaç ticareti oldukça mühimdir. Bu dönemde yabancı ilaçlara talep; Budist eserler, semboller ve tütsüler gibi dinî araç-gereçlerin denizaşırı ticarete yüksek seviyede olduğu Altı Hanedan devrinin aksine çok fazlaydı. Egzotik ilaçlara duyulan ihtiyaç egzotik eczacılara da duyuluyordu. Hindistan’dan gelen mucizevi insanlar, yoga müritleri ve tantrik sözler sarf eden büyücüler yoğun rağbet görüyordu. Bu yoğunluğun da etkisiyle özellikle Budist tıp kitapları Çinceye tercüme edilmişti. İlaçlar her zaman alışılmış ticari yollardan gelmiyordu. Bazı ilaçlar yarı ticari diplomatik görevlerle de geliyordu. Bu ithal ürünler sınırlarda sıkı bir denetimden geçiyorlardı ve satış fiyatları hem ürünün değerine hem de Çin siyasetinin ihtiyacına göre belirleniyordu. Kayıtlara göre Toharistan birkaç kez tuhaf ilaçlar, Fars bir şehzade rayihalı ilaçlar, Keşmir Batılı ilaçlar, Kapisa gizemli tarifler ve olağanüstü ilaçlar göndermişti. Bir başka ürün olan kakule aslında Çin’de mevcuttu fakat tropikal bölgelerde yetişenler daha revaçtaydı. Bu yüzden çok miktarda ithal ediliyordu. Hint yağı bitkisi Batı’dan ithal ediliyordu. Menşei ise Mısır idi. Çin’de hem tohumları hem de yağı tababette de kullanılıyordu. Bu dönemde çeşitli otlar da ticaret yoluyla ülkeye girmiştir. Annam’dan ithal edilen sarı döküntü, hem sarı boya elde etmek için hem de göğüs ve karın ağrılarını gidermek için kullanılıyordu. Turna bitleri de denilen kısmen zehirli tohumlar, Uzak Batı’dan getiriliyordu ve parazit düşürücü olarak ve ülser ve şişkinliğe karşı kullanılmıştır. Mançurya’nın kamışlı tuz batakliklarından elde edilen beyaz mantar ithal edilerek şerit kurdu tedavisinde şarabın yanında kullanılıyordu. Tang döneminde Çin’e Mançurya ve Kore’den insan saçı gönderilmekte idi. Saçların güçlü ve tehlikeli olduğuna dair bir inanış mevcuttu. Bunun dışında son olarak göztaşından da bahsetmek lazımdır. Göztaşı, Türkistan’ın Karaşar bölgesinde

ve İran'da üretilen, gemiyle Tang ülkesine gelen yeşil tuz benzeri idi ve göz hastalıklarının tedavisinde kullanılıyordu (Schafer, 2020, s. 297-324).

Tang dönemindeki kumaşların muhteşemliği su götürmez bir gerçektir. Fakat yine de çok miktarda yabancı yapımı elbiseler ithal edilmiştir. Tang Hanedanlığı bu dönemde Asya'nın toptan kaliteli mal tedarikçisi idi, kaçınılmaz olarak da bu ithalatın etkisine kapılıp ülke dışına egzotik mallar göndermişti. Çin'in pamuk ile ticari bir malzeme olarak tanışması yaklaşık olarak 3. yüzyılda olmuştur. Tang döneminde Koço pamuğu oldukça meşhurdur, burada işlenir ve ithal edilirdi. Yine bu dönemde Kore'den ithal edilen "sabah güneşi doğarken bulutlar" da denilen pembe renkli Hint ipeği de revaçta idi. Bu anlatım şafakla kızıla çalınmış bulutlar şeklinde de tercüme edilip şeftali rengini işaret edebilir. Pembe pamuk doğrudan Annam himayesindeki bir yerden ithal ediliyordu (Schafer, 2020, s. 325-342).

Renk veren maddelere Çin'de çok fazla rağbet gösteriliyordu. Tang kuyumcuları tarafından yapıştırıcı olarak da kullanılan lake Annam ve Kamboçya'dan ithal ediliyordu ve ipek boyası olarak ve kozmetik ruj yapımında kullanılıyordu. Sapan, Tang döneminde hem giysi hem de ahşap boyamakta kullanılıyordu. Çinliler tarafından boya ağacı olarak da bilinen bu ürün, Champa ve Kamboçya'dan ithal edilirdi. Hakiki çivitten elde edilen mavi sürme de denilen boya Tang döneminde ithal edilmiştir. Koyu mavi bir renge sahip olan bu boyanın Hint kökenli olduğu düşünülüyordu fakat daha önceki dönemlerde Mısır ve İran'da kullanılması dolayısıyla net bir şey söylemek mümkün değildir. Bhallataka adı verilen bir fındık türü vardı ki Batı denizlerinden ve İran'dan ithal ediliyordu. Beli güçlendirmek ve saçı siyaha boyamak için kullanılıyordu. Büyük ihtimalle Kamboçya'dan ithal edilen Hint zamkı, mangostan ile bağlantısı olan bir Hindicinin ağacının katılaştırılmış öz suyudur. Bu pigmentle sarı bir renk üretilir. Çin'de bu renge hezaren sarısı da denmiştir (Schafer, 2020, s. 343-352).

Mücevherler, Tang döneminde ticaret malları içinde idi. Tang Hanedanı, lapis lazuli taşını Hoten'den alıyordu. Bir başka taş olan metal özü, tam olarak tarif edilememektedir. Bu maden, parlak beyaz renkli ve yarı değerli idi. Bu taşın, Plinius'un beyaz süs eşyaları arasında listelediği "...ışığı ve parıltıyı sadece güneşten ve aydan değil, yıldızlardan da alan" ceraunia taşı olduğunu düşünürsek İran'ın Kirman bölgesinden geldiğini söylememiz mümkün olabilir. Fildişi, Lingnan, Annam, Yünnam, Champa ve Hint Adaları'ndaki Dabatang ile Aslan Ülkesi Seylan'dan tedarik edilmekte idi. Tang imparatorunun beş ayın arabasından birinin süslemesinde kullanılırdı. Küçük heykellerin yapımında kullanıldığı da olmuştur. Neptün beşiği adı verilen büyük bir istiridyenin parlak beyaz ve derin oluklu kabuğu mücevher ustalarının kullanımı için idealdi. Yeşim taşı gibi cilalanıyordu. Bu sedefin kaynağı bilinmiyordu. Tang devrinde Roma ürünü olarak ünlenmişti ve Hint geleneğindeki Yedi Değerli Cevher denilen mücevherlerden birisi olduğu biliyordu. Tang döneminde ithal edildiğine dair kesin bir yargıya ulaşmak mümkün değildir. Mercan, Tang döneminde Güneybatı Barbarları ile Hoten'den ithal ediliyordu. Batı'dan gelen mercan; yüzük, bilezik ve diğer mücevherlerin yanı sıra başka değerli eşyaların yüzeylerinin süslenmesinde de kullanılıyordu. Kehribar oldukça değerli bir reçine idi. Roma

kökenli olduğu biliniyordu ve İran'dan ithal ediliyordu. Champa ve Japonya'dan gelen kehribardan mamül hediyeler de mevcuttu. Kehribar, Tang mücevher sanatında tıpkı mercan gibi bir role sahipti; kadınlar için süs eşyası olarak da kullanılıyordu, pahalı sanat eşyaları olarak da. Kara kehribarın diğer bir adı siyah yeşim idi ve Doğu Türkistan'daki Koço şehrinin güneyinde bulunan bir yataktan ithal edilirdi. Kara kehribar parçalarının kötü ruhlardan koruduğuna inanıldığından küçük çocuklar üzerinde kullanılıyordu (Schafer, 2020, s. 363-404).

Tang Hanedanı devrinde ülke içindeki zanaatkarlar her ne kadar güzel mallar üretseler de dışarıdan gelenler her zaman cazip görünmüştür. İran tarzında kaplar, sade renkli seramikten mamül taklit metal ibrikler, Uzak Batı'dan gelen testiler ve ibrikler de mevcuttu. Ayrıca İran'da Çin'e ihraç etmek amacıyla gümüş sürahiler de yapılmıştır. Buhara ve Semerkand'dan devekuşu yumurtası kâseleri de geliyordu. Tang ülkesinde bunun dışında Tang yaylarının haricinde çok çeşitli ok ve yay mevcuttu. Boynuzlu yaylar Hopei ve Kuzey Shensi'de üretilmişlerdi. Shosoin'deki yaylar, Japon zelkovası ve kara meşe ağacından yapılmıştı ve muhtemelen Çin üretimiydi. Harezmi havalisindeki esneyen muhkem yaylar ve Mançurya'daki Shih-wei'nin zarif boynuzlu yayları gibi yabancı yayların bu dönemde egzotik ürünlerden sayılıp sayılmadığı konusu muğlaktır (Schafer, 2020, s. 419-428).

Sonuç olarak birçok egzotik ürünün bu devirde gerek İpek Yolu'nda gerekse de başka güzergâhlarda farklı amaçlar ve niyetlerle milletler arasında gidip geldiğini görmekteyiz. Bu ticaret güzergâhları Doğu ve Batı arasında kültürel ve ticari etkileşimin sağlandığı merkezler haline gelmiştir. Bu noktadan anlıyoruz ki, ticaret sadece maddi anlamda öneme sahip değildir, bunun yanında her devirde ve her coğrafyada kültür taşımacılığı yapılmasını da sağlamıştır. Milletler arası ticari ve kültürel etkileşim sonucunda insanların bu lüks ve egzotik ürünlere ihtiyaçları da zaman geçtikçe artış göstermiştir. En basiti bir baharatın dahi bu yollardan geçmesi ve farklı ülkelere ulaşması o ülkeler için o devirde lüks olmuştur. Tang Hanedanı'nın yürüttüğü politikaları ve ticaretini yaptığı maddeleri de göz önünde bulundurarak şu sonuca varabiliriz, bu hanedan devrinin ve coğrafyasının getirilerini olabildiğince akıllıca kullanmak için gayret göstermiş ve bölgedeki avantajlı konumunun yükselmesi yolunda da kullanmayı bilmiştir.

KAYNAKÇA

- Ceylan, E. (2016). Çin Kaynaklarına Göre İslamiyet'in Çin'e Girişi. *Ankara Üniversitesi DTCF*, s. 27-36.
- Eberhard, W. (2016). *İslamiyet'in Çin'e Girişi*. Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF.
- Eberhard, W. (2019). *Çin Tarihi*. Ankara.
- Ezgi Odabaş, Belgin Günbey, Yusuf Zengin, & Hatice Akay Sarıkaya. (2020). Dünya'da ve Anadolu'da İpek Böceğinin Yolculuğu. *Journal of Animal Science and Products*, 3(1), s. 75-84.
- Foltz, R. (tarih yok). *Religion Of The Silk Road*. Palgrave Macmillan.
- Gülez, S. G. (tarih yok). *Çin Kaynaklarında Tang Hanedanlığı Dönemi Anxi (Kuça) Genel Valiliği ve Antik İpek Yolu'na Etkileri* (Cilt Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/ipek-yolu>. (tarih yok). İslam Ansiklopedisi. adresinden alındı
- Kalan, E. (2017). Geç Ortaçağ'da İpek Yolunda Diplomat ve Ajan Olarak Tüccarlar. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 5(12).
- Keay, J. (2011). *Çin Tarihi*. (Neşe Kars Tayanç, & Dinç Tayanç, Çev.) İstanbul: İnkılap.
- Koca, S. (2021). *Türk Tarihi ve Kültürü Üzerine Yeni Araştırmalar* (Cilt 1). Ankara: Berikan.
- Schafer, E. H. (2020). *Semerkand'ın Altın Şeftalileri*. (S. Acar, Çev.) İstanbul.
- Tezcan, M. (2014). İpek Yolu'nun İran Güzergâhı ve İpek Yolu Ticaretine İran Engellemesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 1(3), s. 96-123.
- Twitchett, D. (2008). *The Cambridge History of China* (Cilt 3).
- Yılmaz, E. (2017, Kasım). İpek Yolu Hakkında Kısa Bir Değerlendirme. *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 9(2), s. 672-683.
- Yingsheng, L. (2021). *Tarihi Kara İpek Yolu*. (A. Erkan, Çev.) İpekyolu Tarih ve Kültür.

Hakem Değerlendirmesi: Çift “k3r” hakem incelemesi.

ıkar atışması: Yazar çıkar atışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek aldığını beyan etmemiştir.

Peer-review: Double-blind peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü | *Ege University, Institute of Social Sciences*

Ege Sosyal Bilimler Dergisi | ***Journal of Ege Social Science***

e-ISSN 2651-4982

Cilt: 4, Sayı: 1-2, Ocak-Temmuz 2023 | *Volume: 4, Issue: 1-2, January-July 2023*

Sahibi (Owner): Ege Üniv. Sosyal BİLimler Enstitüsü adına Müdür (On behalf of Ege Univ. Institute of Social Sciences, Director): Prof. Dr. Mustafa MUTLUER  Edit3rler (Editors): Dr. Ender 3ZBAY, Dr. 3ęr. y. Aytekin ERDOğAN  Yazı İşleri Müdürü (Managing Director): Koray KULEYİN (Enstitü Sekreteri | Institute Secretary)  Sekreteryaya - Grafik Tasarım/Mizampaj - Teknik İşler - Strateji - Süreç Y3netimi (Secretariat - Graphic Desing/page layout - Technical works - Strategy - process management): Ender 3ZBAY

[İnternet Sayfası \(Açık Erişim\)](#)

[İnternet Page \(Open Access\)](#)

DergiPark
AKADEMİK

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/esbd>

Ege Sosyal Bilimler Dergisi hakemli, bilimsel bir dergidir; Ocak ve Temmuz aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.

Journal Of Ege Social Science is a peer-reviewed, scholarly, periodical journal published biannually, in January and July.

ERKEN ON DOKUZUNCU YÜZYIL AMERİKAN YAŞAM VE KÜLTÜRÜNE UYGUN BİR EDEBİ TÜR OLARAK KISA ÖYKÜ*

* * *

SHORT STORY AS A LITERARY GENRE APPROPRIATE TO THE EARLY NINETEENTH CENTURY US LIFE AND CULTURE**

Erel MEZ***

ÖZ

Bu makale, erken on dokuzuncu yüzyıl ABD yaşamı ve kültüründe kısa öykünün farklı ve benzersiz şekilde uygun bir edebi tür olarak yükselişini incelemektedir. Batı dünyasındaki sosyo-kültürel ve politik gelişmelerle birlikte yeni hassasiyetler ortaya çıkmış, türün hızla ilerlemesi sağlanmıştır. Bölgesel genişleme, süratli bir ilerleme ve macera arayışı ile biçimlenen sosyal hayat, dinamik bir yaşam tarzını teşvik ederek Avrupa'ya kıyasla farklı bir karaktere sahiptir. Bu aktif bağlam içinde, toplumun edebi ilgisi, kolay erişilebilirlik ve hızlı tüketim sunan bir tür olan kısa öyküye kaydı. Bu kurmaca eserlerin bir oturuşta okunabilen kısalığı, gelişmekte olan ülkelerde yankı uyandırdı ve periyodik yayınlarla popülerlik kazanarak daha geniş toplumu etkili bir şekilde büyüledi. Ayrıca, eskiz ve hikâyenin unsurlarını harmanlayan kısa öykü, bir veya birkaç kişiyi içeren belirli bir durum veya olayı ele alan ve karmaşık tefekkürden ziyade duygusal tepkiler uyandırmayı amaçlayan özlü anlatılara odaklandı. Kapsamlı ayrıntılar üzerindeki etkiye bu kasıtlı odaklanma, özellikle hızla ilerleyen ve anında yankı arayan bir toplum için oldukça uygun olan kısa öyküyü Amerikan kültürü içinde benzersiz ve etkileyici bir edebi biçim olarak konumlandırdı. Tüm bu saptamaların sonucunda görülmektedir ki, pek çok yazar bu türü benimsemekle birlikte kısa öykünün Amerikan edebiyatındaki önemli yerine katkıda bulunmuştur ve erken ABD yaşamının hızla gelişen sosyo-kültürel dokusunu şekillendirmedeki rolünü sağlamlaştırmıştır.

Anahtar kelimeler: öykü, Amerikan edebiyatı, on dokuzuncu yüzyıl, ABD

* Bu çalışma, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Amerikan Kültürü ve Edebiyatı anabilim dalında Dr. Öğretim Üyesi Yonca Denizarslanı danışmanlığında tamamlanan "Erken On Dokuzuncu Yüzyıl Amerikan Edebiyatında Kısa Öykü Türü ve Gotik" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** This study has been produced from the master's thesis titled "Short Story Genre and Gothic in Early Nineteenth Century American Literature" completed under the supervision of Dr. Yonca Denizarslanı, Ege University, Institute of Social Sciences, Department of American Culture and Literature.

*** Öğr. Gör., İstanbul Topkapı Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0011-5743> ♦ e-Mail: erelmez@topkapi.edu.tr

ABSTRACT

This article explores the rise of the short story as a distinct and uniquely suited literary genre in the nineteenth century United States life and culture. The Western world witnessed significant socio-cultural and political improvements during this time, giving rise to new sensitivities that propelled the rapid progress of the short story genre. In the United States, social life was characterized by territorial expansion and a relentless quest for progress and adventure, which endowed it with a distinctive character compared to Europe. This active context fostered a dynamic and ever-moving lifestyle, and within such an environment, the literary interests of US society shifted towards the short story. The short story offered easy accessibility and quick consumption, resonating with the developing country and gaining popularity through periodic publications that effectively captivated a broader society. The brevity of these fictional works allowed readers to engage with them in a single sitting, catering to the fast-paced nature of American life. Furthermore, the short story genre blended elements of the sketch and the story, focusing on concise narratives that dealt with specific situations or events involving one or a few individuals. Rather than encouraging intricate contemplation, these stories aimed to evoke emotional responses, emphasizing impact over extensive detail. This deliberate focus on impact made the short story a unique and compelling literary technique within American culture. It suited a society that was rapidly advancing and seeking immediate resonance. The short story became a means for authors to capture the essence of the times and explore the complexities of American life in condensed yet powerful narratives. Consequently, many authors embraced this genre, contributing to its significant place in American literature. The short story genre not only solidified its role in shaping the cultural fabric of early US life but also had a profound impact on the quickly evolving social structure. It provided a platform for authors to navigate themes such as identity, morality, and the human condition within the context of a developing nation. Through these narratives, readers gained insights into the triumphs, struggles, and aspirations of a society in constant motion. In conclusion, the rise of the short story genre in early United States life and culture was propelled by the unique socio-cultural and political dynamics of the time. The genre's brevity, accessibility, and focus on impact made it particularly well-suited for a society driven by progress and seeking immediate resonance. By embracing the short story, American authors played a pivotal role in shaping the literary landscape and reflecting the evolving social structure and cultural fabric of the nation.

Keywords: *short story, American literature, nineteenth century, USA*

Giriş

Kısa öykünün tarihi, Batı dünyasındaki sosyal, kültürel ve politik ilerlemeyle paralellik göstermektedir. Bu bakımdan, ABD’de kısa öykü türünün on dokuzuncu yüzyılın başlarında gelişmeye başlayıp, sonlarına doğru en parlak dönemlerinden birine ulaştığı tespitine varılabilir. Semih Gümüş, kısa öykü türünü ortaya çıkaran edebî itkiyi şöyle açıklamaktadır: Kısa öykü, önünde sonunda insanın gizleri üstüne bir sanat (2003, 34). Çağdaş insanın yaşamındaki ilmekleri dokur, dokunmuş ilmekleri çözer. Bu, insanın sırrıdır -yaşamını anlamlandırıp bambaşka gösterecektir; gerçeğidir- kendi gerçekliği sandığı şeyden bambaşka bir gerçekliği önüne koyar. “Öykü, yazınsal bakımdan insan için böyle bir değer taşır. İnsanın kendisiyle, ötekiyle, farklı olanla çatışmasından ve bunların değerleri arasındaki elektrikten doğar: yaşamı dokuyan ilmeklerin birbirine örülmesiyle ortaya çıkan dokunun, kısacası yaşamın can evinin yazınsal yazı ile çatışmasında yaşar”.

Gümüş, öncelikle kısa öykünün insanın varoluş gizlerinin sorgulanmasıyla ortaya çıkmış bir sanat olduğundan söz etmektedir. Buna ek olarak Antik dönem “mythos”larını ya da semavi dinlerin kutsal metinlerini düşünebiliriz. Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*’nün giriş bölümünde bu konudan söz ediyor: *Tevrat*’ta şu şekilde geçer: “Başlangıçta Tanrı göğü ve yeri yarattı. Yer boştu, yeryüzü şekilleri yoktu; engin karanlıklarla kaplıydı. Tanrı’nın ruhu suların üzerinde hareket ediyordu. Tanrı, ‘Işık olsun’ diye buyurdu ve ışık oldu” (“Yaratılış”, 1-2). Böylece, yaşamın gizi üzerine ortaya çıkmış arketipsel yaratılış metinlerinde de gözlemlendiği üzere, Batı edebiyatında sözlü gelenekten miras alınmış öyküleme tekniği ile on dokuzuncu yüzyılda doğmuş kısa öykü türü arasındaki en belirgin ortak özelliğin, tıpkı diğer pek çok edebî türde de olduğu gibi, yaşamdaki gize duyulan ilgiyi başlatan varoluşsal çatışma süreçleri olduğu söylenebilir. Bu varoluşsal çatışma bağlamından sonra kısa öykünün tür olarak en belirgin özelliği, getirdiği üslupsal yeniliktir. Bu yenilik, kısa öykünün türleşme sürecini başlatması, türün yaygın olarak kabul bulduğu on dokuzuncu yüzyıl yeniliklerinin edebiyata yansımaları olarak düşünülebilir. Kısa öykünün bu moderniteye karşılık gelen bir tür oluşundan da anlaşılabilir gibi, edebî türlerin gelişiminde modern yaşamın getirdiği yeni hız, zaman ve uzam algısını göz önünde bulundurmamız gerekmektedir. Hershman bu konuda şu şekilde yorum yapar:

“Uzman olmayan anlatıcılar dahi, belirli bir sonuca doğru ilerleyebilmek için, mecburen kimi detayları seçecek, kimilerini eleyecek, belli olaylara vurgu yaparken gereksiz noktaları atlayacak, hızlanacak, yavaşlayacak, önem taşıyan karakterleri vurgulayıp önemsizleri atlayacaktır. Tüm bu seçme, netleştirme, değiştirme ve eleme süreci, neredeyse farkında olmadan gerçekleşecek ve anlatının kusursuz olması hedeflenecektir. İyi anlatılmış bir öykü, sanki doğamızın derinlerindeki bir eksiği tamamlıyor, bir soruyu yanıtlıyor gibidir.” (2015, 1)

Kısa öykü türündeki biçimsel unsurların belli bir temasal bağlamı en yalın ve etkin şekilde temsil edebilme işlevini vurgulayan Hershman gibi, Gümüş de bu biçimsel özelliklerin okuyucu-odaklı bağlamdaki işlevine dikkatimizi çekmektedir: “Kısa öykü,

tamamıyla kendi yasalığı içinde, okurun ve okuma kültürünün niteliğini derinleştirir, derinliğini yükseltir” (Gümüş, 2005, 31). Bu okur-odaklı yaklaşım ve biçimsel unsurlar göz önüne alındığında ‘kısa öykü’ türünün edebî bir tür olarak şekillenmesinin neden on dokuzuncu yüzyıla dayandığı sorusu akla gelmektedir, çünkü, sonuç olarak, yayınlanmış kısa öykünün kültürel tarihi sinema sanatınınkinden çok da eski bir tarihe rastlamaz. Sorunun yanıtı, demografik ve endüstriyel toplumsal dönüşüm süreçlerinde aranabilir.

Bu çalışma, öncelikle on sekizinci yüzyıl Avrupa edebiyatında kısa öykünün ortaya çıkışını ele almanın ardından, bu edebi türün Amerika’ya gelişinin nasıl ve ne hızda yaşandığını yansıtarak, erken Amerika Birleşik Devletleri yaşamı ve kültüründe kısa öykünün farklı ve benzersiz şekilde uygun bir edebi tür olarak yükselişini incelemektedir. Pek çok yazar bu türü benimsemekle birlikte kısa öykünün Amerikan edebiyatındaki önemli yerine katkıda bulunmuştur ve erken ABD yaşamının hızla gelişen sosyal yapısını ve kültürel dokusunu şekillendirmedeki rolünü daha da sağlamlaştırmıştır.

Kısa Öykü Türünün Yükselişi ve Erken ABD Kültürü

Parvin Ghasemi, Amerikan edebiyatında kısa öykünün türleşme sürecinin sosyo-kültürel art alanı hakkında, ABD’nin on dokuzuncu yüzyıl kıtasal yayımlılık döneminin Batı’ya göç alma ve nüfus hareketlilik politikalarına dikkat çekmektedir. Buna ek olarak, orta sınıfın yükselişi on dokuzuncu yüzyılda batıya ulaşana ve bu kitlelerin yeni okuma tercih ve arzularına hizmet edecek olan periyodik yayınlar ve dergiler piyasaya sürülene dek, söz gelimi on ile otuz sayfa arası bir uzunlukta nitelendirilebilecek çok fazla kurgusal düz yazı eseri olduğu söylenemez. İşte bu yeni toplumsal yapı, yazarların kısa kurgu eserler yazma kapasitesini ortaya çıkarmıştır. Okurlar kısa öyküler isteyince yazarlar, birden ellerinde yeni bir edebi tür olduğunu fark etmişlerdir (3).

Ghasemi’nin işaret ettiği bu dönemden kısaca söz etmek gerekirse, Aşikâr Alınyazısı (Manifest Destiny) ifadesiyle temsil bulan kıtasal yayımlılık hareketi, ABD’nin doğu kıyılarında, on yedinci yüzyıl İngiliz sömürgeciliğinden Bağımsızlık Sonrası döneme yerleşik hale gelmiş olan siyasi ve sosyo-ekonomik düzenin içinde kendine yer bulamayan yeni göçmen kitlelerine, Batı’nın henüz ulaşılmamış uçsuz bucaksız arazileri üzerinde mülkiyet hakkı vermiştir. Eski Dünyaları ve ABD’nin doğu kıyılarında erişemeyecekleri eşit siyasi haklar tanımıştır. Frederick Jackson Turner’ın “The Significance of the Frontier in American History” (1893) adlı tezi, ABD’nin Batı’ya doğru kıtasal yayımlılık sürecindeki sınır boyu deneyiminin (frontier), aynı dönemde Avrupa’nın siyaset tarihi ve bilimi bağlamında gelişmekte olan Aydınlanma ve liberalizm hareketinin konjonktürel parametrelerinden çok farklı bir ulus-devlet ideolojisi olan benzersiz Amerikan demokrasisini (American Exceptionalism) doğurduğunu savunmuştur.

Turner’a göre toprak genişlemesi ile Amerikan demokrasisi, diğer Avrupa ülkelerine kıyasla kendine özgü bir model olarak geliştirildi (1893, 81). Yeni bölgelerle

ve öncü yaşamın yeni ikileleriyle karşılaşan Amerika'nın Batı uç sınır deneyimi, Avrupa'nın emperyal savaşlarına kıyasla benzersizdi. Kuzey Amerika kıtasında, savaştacak güçlü uluslar değil, düzensiz, göçebe ortak nüfusu kolayca ABD ordusuna teslim olacak yerli kabileler vardı. 1862 Homestead Yasası, yeni gelenlerin serbest araziye parsellemesini mümkün kılmıştı. Böylece, Batıya doğru genişleme, vahşi doğadaki toprağı işlemeye ve bölgeye yerleşmeye söz veren her ABD vatandaşı için eşit toprak sahipliği fırsatı yaratmıştı. Bu bağlamda Turner, Amerikan sınırını "vahşet ve medeniyet arasındaki buluşma noktası" olarak tanımlamıştır.

Batı uç sınırında Amerikalıların toprakla ilişkilerinden vahşilik ve medeniyet arasında bir bağlılık ortaya çıkmıştır.

"Erie Kanalı'nın 1825'te açılması Büyük Göllerden New York limanına seyahat etmeyi mümkün kıldı. Bu doğa üzerinde önemli bir zaferdi. Batı'ya daha da genişletip kıtalar arası demiryolunu, patikaları, kanalları tamamladıkça uç sınır deneyimi farklı bir aşamaya geçti. Genişleyen bir sınır çizgisinin vahşi doğasının üstesinden gelerek, demokrasi ve Hıristiyan ahlakının ilkelerini yayıp, sınır deneyimiyle muzaffer bir Amerikan ulusal karakteri çizildi." (Denizarısları, 2014, 216)

Her ulus-devletin doğuşunda görüldüğü gibi ABD, Bağımsızlık Sonrası, öncelikli olarak 1823 Monroe Doktrini ile İngiltere ve Avrupalı emperyalist güçler ile arasına set çeken tecrit politikasını getirmiş, Batı'ya doğru kıtasal yayılma hareketiyle de Eski Dünya'nın değerlerinden uzak yeni bir Amerikan kimliğinin kabulünü ve kendi ulus-devlet anlatısını meşru gösteren, nicelikçe zengin bir edebiyat geliştirdiği söylenebilir. Bu yüzden, ABD kültür tarihinde Amerikan edebiyatının bu dönem yazarlarına genellikle Amerikan Rönesans'ı yazarları denmektedir. Amerikan doğasının ve iklim şartlarının çetin şartlarına karşın hızla ilerleyen endüstriyel teknolojiyle ABD bu Batı'ya ilerleyiş hareketiyle, hareketli, yenilikçi ve hızlı bir kültürel dönüşüm sürecine girmiştir. Güney Amerika'da Avrupalı hanedanlar ve İngiliz sömürgeciliğinden miras kalan köleciliğe dayalı tarım ekonomisi sebebiyle Avrupa'da başlamış olan Sanayi devrimini geriden takip eden ABD, bu kıtasal yayılmacılık hareketi ile birlikte Doğu ve Batı; Kuzey ve Güney bölgelerindeki siyasi ve ekonomik hâkimiyetini güçlendirmiştir. Bağımsızlık öncesi ve sonrası kurucu önderleri ve ilkeleri ile ulusal erkin kültü haline gelmiş olan Kuzey-doğu bölgeleri, Anglo-Amerikan Protestan kimliği, sanayileşme ile birlikte ivme alan modern kapitalizmi ile ABD'nin diğer kültürel bölgelerine kıyasla rakipsiz bir sosyo-kültürel devinim sürecine girmiştir. Böylece, bu dönemde Amerikan edebiyatında türleşme sürecine girmiş olan kısa öykünün, biçimsel özellikleri ile hareketli ve hızlı Amerikan kültürünün temsilinde benzersiz bir yazın tekniği olarak kabul görmeye birlikte, ağırlıklı olarak gotik temalar işlemesi sebebiyle, çağının getirdiği hız ve hareketlilik karşısında huzursuz ve tedirgin hisseden bireyin yeni siyasi, kültürel ve toplumsal duyarlıkları, uzam ve zaman algısına karşılık veren bir tür olarak ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

Bu konuda, Semih Gümüş'ün kısa öykününün biçimsel unsurlarına dair

görüşleri anlamlıdır: “İnsan yaşamı, denebilir ki sonsuz çoklukta küçük öykülerle tamamlanmaktadır ve kısa öykü işte bu tekil etkilerin en yoğun ve çarpıcı yazımsal karşılığını buluşturur. ... Demek ki kısa öyküyü oluşturan etmenler yalnızca bilişsel ve estetik amaçlara uygunlukta değil, insanın içini kıpırdatan yaşantıların umulmadık gizil-güçlerinde, ürpertisinde de aranmaktadır” (2003, 49). Böylece, kısa öykü, küçük anekdot veya detayların, bireyden çok olayların öne çıktığı bir tür haline gelmiştir. Bununla beraber, kısa öykü eleştirisi, günümüze dek türün tanımlarını sorgulamaya çalışmış ve kısa öyküyü belirli algı ve yaklaşım tarzlarına dayanarak tanımlayabilmek için girişimlerde bulunulmuşsa da bunlar, karşı örneklerle çürütülmüş, yapılan tanımların unsurlarına zıt düşebilecek görüşler öne sürülmüştür. Bu konu üzerine, Gümüş şöyle bir tanım daha ekler: “Bir durumu, bir düşüncüyü, bir duyguyu, bazen yalnızca bir davranış ya da bir ilişki biçimini, ilişkilerdeki bir anı, insanın iç dünyasına değgin bir sarsıntıyı, bir gerilimi anlatır kısa öykü” (2003, 39). Tanımın netleştirilebilmesi için ilk sorulması gereken belki de ‘kısa’dan kastın ne olduğudur. Bu ‘kısalık’ için, beş yüz ile on beş bin kelime arası veya bir ila kırk sayfa arası gibi birimler ortaya atılmıştır (Pasco, 1991, 407). Bu ve bunun gibi pek çok tanımlama çabasına karşın, geniş çevrelerce kabul edilen ilk ve en kalıcı açıklama Edgar Allan Poe’dan gelmiştir. Poe’ya göre öykü, okurun bir veya iki saatini almamalı, bir oturuşta tamamlanmalıdır, çünkü, eğer ki okur okumaya ara verirse, eserin okur üzerinde yaratacağı bütünsel etki yok olacaktır. Ona göre, en ufak bir duraklama eserin bütünlüğünü bozmaya yetecektir. Ayrıca bu noktada unutulmaması gereken, Poe’nun bu tanımı yaptığı dönemde kısa öykü teriminin henüz kullanılmadığı ve genellikle hikâye (tale) ifadesini kullandığı, fakat çok sonraları çoğu eleştirmenin bu tanımı ‘kısa öykü’ olarak, net ve kusursuz olarak benimsedikleridir (Scofield, 2006, 5). Diğer yandan, E. M. Forster öykü ile romanı elli bin kelime çizgisiyle ayırırken, Saroyan ise Poe’nun tanımını eleştirerek herkesin “bir oturuş kavramı”nın farklı olabileceğini öne sürer (akt. Pasco, 1991, 416). Gümüş için ise, kısa öykü, kendisinininkinden başka bir yaratım biçimi ve sürecini dışarılayan, yapısal ve biçimsel bakımdan kendine özgü bir yazımsal türdür:

“Ancak onun anlatabileceği, demek ki bir başka tür içinde aynı biçimde anlatılamayacaktır da. Elbette kesinlikli yazımsal yapılardan ya da biçimlerden söz etmiyoruz. Üstelik kısa öyküyü bir tanım içine almak, roman ya da şiir için bunu yapmaktan çok daha güçtür. Esnekliği yüzünden değil. Kaldı ki, esneklikse ölçüt, romanın kısa öyküden çok daha esnek biçimli olduğu da öne sürülebilir.” (2003, 20)

İlk kısa öyküyü kimin yazdığı veya modern anlamda ilk kısa öyküyü kimin yazdığı soruları farklı ele alınmalıdır. Kısa anlatılar tarih boyunca sözlü gelenek ile nesilden nesile aktarılmış, sonraki zamanlarda yazıya dökülmeye başlanmıştır. Başka bir deyişle, modern anlamda kısa öykünün geçmişi on dokuzuncu yüzyıl olarak görülse de kısa anlatılar neredeyse dillerin doğuşundan beri vardır. Bunlar, Eski Çağ destanlarının içinde geçen kısa anekdotlardan, sagulardan, mitlere, masallardan, efsanelere, öyküleyici şiirlerden, *Bin Bir Gece Masalları*’na, ve hatta İncil içinde geçen ayrı ayrı mesellere varısına süregelmiştir (March-Russell, 2009, 3-4). Bunların hiçbiri on dokuzuncu

yüzyıldan beri tanımlanmakta olan kısa öykü kavramını karşılamasa da modern kısa öykünün bugüne gelmesini sağlayan temel yapı taşlarıdır. Gümüş'e göre, "öykünün kaynaklarını, yazılı edebiyatın başlangıcına götürülenler, kısa öykünün sağlam bir temeli, birikimi olduğunu, kendisini önceleyen dirençli bir geleneğe dayandığını belirtirler. Böylece kısa öyküye olanakları çok geniş bir uzam açmanın yanı sıra, onun saygınlığını da pekiştirirler" (2003, 32).

Ortaçağ'a özgü romans geleneği ve pek çok nazım anlatının birleşiminden oluşan Chaucer'ın *Canterbury Hikâyeleri* ve Boccaccio'nun *Decameron*'u gibi eserlerle süregelen kısa anlatı geleneği on beşinci yüzyıl dolaylarında popülerliğini yitirmiştir. On altıncı yüzyıl ve sonrasında, roman türünün yavaş yavaş yükselişe geçmesi, Rönesans ile birlikte başlayan şiir ve tiyatro hayranlığı gibi sebeplerle birkaç yüzyıl boyunca popülerliklerini yitirmişlerdir. On yedi ve on sekizinci yüzyılda da bir yandan periyodik yayımlar, biyografik skeçler, dergiler, denemeler ve seyahat kitapları ön plana geçmiş, diğer yandan sömürgecilik, toplumsal koşullara olan ilgi ve alakanın yükselmesi ve artan farkındalıklar da kısa anlatıların bu dönemlerde neredeyse tamamen yok olmasıyla sonuçlanmıştır (March-Russell, 2009, 5-6). Kısacası, özellikle Aydınlanma Çağında, dinî konulardan uzaklaşma, daha güncel konulara olan uyanışı getirince kısa anlatılar talepleri karşılamadı ise de bu anlatılar on dokuzuncu yüzyıl başlarında tekrar saygı kazandı.

Günümüz yapısındaki kısa öykü, Almanya, ABD, Fransa ve Rusya'da neredeyse eşzamanlı bir şekilde, on dokuzuncu yüzyıl başlarında yükselişe geçmiştir. Almanya'da on sekizinci yüzyıl sonunda, pek çok nazım anlatının birleşiminden oluşan Boccaccio tarzı, yani "frame narrative" denilen, farklı anlatıcıların hikayelerini birleştirerek birbirini izleyen öyküler geleneğinde üretilmeye başlanan eserler görülmüştür. Goethe, 1795'te bir dergide, *Decameron* tarzında öyküler yayınlamaya başladıysa da bunları kısa öykü olarak değerlendirmek yerine, 'gezzinler için eğlence yazıları' şeklinde nitelendirmiştir. Schlegel'in 1801'de kısa anlatı biçimlerini konu alan bir yazısı da yine *Decameron* tarzına odaklanmış, ancak edebi çevreler, yeni bir türün yükselişte olduğunun farkına varmışlardır. İşte bu kısa öykü türü ile eski hikâye türü arasındaki farklara dikkat çeken Goethe, 1827'de, "kısa öykü duyulmamış ama meydana gelmiş bir olaydan başka nedir ki," diye yazmıştır (akt. Hansen). Almanya'da kısa öykü adı altında geçen yapıtların çoğu, aslında hikâye benzeri eserlerdi. Heinrich von Kleist ve E. T. A. Hoffmann, kısa anlatılardan oluşan öykülerini *Hikâyeler* adı ile yayınladılar. Tıpkı Poe gibi Kleist da kaotik ve fantastik dünya ile karşılaşmalarını dramatize ederek, biraz psikolojik biraz da metafizik şekilde insani sorunların ifadelerini anlatırken bir yandan da Hoffmann'ın egzotik mekânlarda geçen öyküleri ve doğaüstü olgular içeren masallarına da dikkat çekiyordu. Dönemin bir diğer önemli ismi Ludwig Tieck de kısa anlatıda gerçekliği reddetmiş ve 1829'da belirtmiş olduğu üzere, kısa öykünün öncelikle bir yoğunluk meselesi olduğunu savunmuş ve öykünün neticelerinin koşul ile karaktere uyduğu müddetçe bir öykünün gerçekdışı olabileceğini ifade etmiştir. Böylece, sözü edilen Hoffmann, Kleist ve Tieck gibi yazarlar Almanya'da modern kısa öykünün yolunu açmış oldular (Ostdick).

Erken on dokuzuncu yüzyıl Rusya'sında ise fabl türü ön plandaydı ve Ezop, La Fontaine ve çeşitli Alman yazarlardan etkilenen tarzı ile Ivan Krylov'un eserleri ilgiyle okunmaktaydı. Bu şekilde kısa düzyazı anlatıları dikkat çekmeye başlayınca, ünlü şair Puşkin de kısa öykü yazmaya başlamıştır. 1830'larda yükselişte olan Puşkin, öykülerinde genellikle duygusal çatışmaları konu alarak oldukça bağımsız ve klasik bir tarz geliştirmiştir. Ancak dönemin Rus öykücülüğünün en parlak ismi genellikle, kendine özgü empresyonist teknikler geliştiren Gogol olarak kabul edilir. Gogol'un gerçek ve hayal karışımı halüsinasyonlar içeren eserlerinden olan "Palto" (1842) adlı öyküsü, Rus edebiyatının klasiklerinden kabul edilmiş ve Rusya'da kısa düzyazı anlatılarının popüler olmasının yolunu açmıştır (Hansen).

Öte yandan, kendi ülkesindeki eleştirmenler tarafından henüz çok ilgi görmeyen Poe'nun eserlerini benimseyen Fransızlar, on dokuzuncu yüzyılın ortalarında Gerard de Narval ve Charles Nodier gibi empresyonist yazarlar çıkarmışlardır. Ancak kısa öyküye Fransa'da duyulan saygının başlangıcının genellikle 1840'larda Merimee ile geldiği kabul edilir. Bunun yanı sıra Thophile Gautier ve Alfred de Vigny gibi şairler ile Balzac ve Flaubert gibi tanınmış romancılar da kısa öykü türünü denemişlerdir (Hansen). İngiltere'deyse modern kısa öykünün başlangıcı için net bir yer, tarih veya yazar ismi belirlemek fazla imkânli olmasa da, Daniel Defoe'nun 1706 gibi erken bir tarihte yayınladığı "A True Relation of the Apparition of One Mrs. Veal" adlı öyküsünün on sekizinci yüzyılda popülerleşen periyodik yayınlarda çok fazla etkilerinin ve taklitlerinin görüldüğü kabul edilmektedir (Nagel, 2015, 12). Bu öykünün ana karakteri olan kadının anlatının sonunda hayalet olduğunun ortaya çıkması gibi gotik öğeler içeren bu öykünün etkileri, sonraları Amerika'da, özellikle dergilerde yayınlanan kısa anlatılarda da gözlemlenir.

On sekizinci yüzyılda özellikle İngiltere'de periyodik yayın, dergi ve gazete geleneğinin popülerleşmesi ile yükselişe geçen bir tür sayılabilecek olan skeçin kökeni aslında Rönesans İngiltere'sine dayanmaktadır. Bu tür, İngiltere'de Addison ve Steele gibi tanınmış yazarların ve Amerika'da, daha sonra söz edileceği gibi Washington Irving'in çalışmaları ile ön plana çıkmıştır. Skeç türü, hikâyeden daha kısa, bazen az bir kurgu içerip bazen hiç içermeyen, çoğunlukla eğlendirici, çoğu zaman belli bir kültür ve coğrafyadan bir yazarın, genellikle o kültür dışındakiler için yazdığı düzyazı eserleri kapsamaktadır. Hikâye ve skeç türlerinin bir arada tanımlanmasının Kleist, Hoffmann ve Tieck başta olmak üzere on sekizinci yüzyıl Alman yazarlar tarafından gerçekleştirilmeye başladığı ve bu girişimin de günümüzdeki anlamı ile 'kısa öykü' dediğimiz türün temellerini attığı kabul edilmektedir (Scofield, 2006, 1). Özetle, modern anlamda kısa öykü türünde tek bir olay veya durum, bir veya en fazla birkaç kişi ile ele alınmaktadır. Başlıca yapı unsurları olay, kişi, mekân ve zamandır. Betimlemeler romandaki gibi fazla detay içermemektedir. Olayları yaşanmış veya yaşanması mümkün olan, genellikle düşündürmekten çok heyecanlandırmayı ve duygulandırmayı esas alan kısa öykü, ilk popüler çağını, aslında türün adı bile konmadan önce, on dokuzuncu yüzyıl başları ABD'de, Karanlık Romantizm dönemi adı verilen süreçte, daha önce söz edilen üç Alman yazar, Kleist, Hoffmann ve Tieck'in etkisiyle, hikâye ve skeç türlerinin birleşmesi ile yaşamıştır.

On yedi ve on sekizinci yüzyılda ABD’de de çok sayıda kısa kurgusal eser örnekleri görülmüştür. Bu bağlamda roman türünden çok daha önce yaygınlaşan kısa öyküler, bu dönemin kültür ve geleneklerini yansıtmıştır. Kısa öykünün bu dönemde ana temalarını ise, kölelik sorunları, toplumda kadının yeri, Yerli Amerikalıların durumu ve ‘Amerikalı’ kavramının tanımı gibi popüler konular oluşturmuştur. Bu dönemlerde ayrıca, Benjamin Franklin öğretici amaçlı anekdotlar yazarken, Philip Morin Freneau da kimi nazım şeklinde yazılmış olan kısa propaganda anlatıları kaleme almıştır. Bu ve bunun gibi pek çok sebep ile Amerikan edebiyatı çalışmalarında kısa öykü ayrı ve özel bir yer tutmaktadır (Nagel, 2015, 3-4). Öte yandan, pek çok edebiyat tarihi incelemelerinde on dokuzuncu yüzyıl öncesi bu tür hikâyelerin kısa öykü türü olarak geçerliliğinin kabul görmediği anlaşılmaktadır.

On dokuzuncu yüzyıl başlarındaki kısa kurgusal düzyazı eserler, ABD’de Bağımsızlık Sonrası sömürgeci emperyalistlere karşı verilen savaş, soylu sınıfın değil de yeni yükselen orta sınıfın düzeni ile yeni bir ulus devletinin oluşturulması, farklı kültürel bölgelerinde yaşanan radikal dönüşümler, beyaz ırk dışındaki insanların temsil sorunu ve hakları gibi güncel konuları ele almıştır. Ancak dönemin kurgusal eserlerinde, denizcilik maceraları, esaret, düello gibi unsurlar içeren bazen vicdani bazen ahlaki veya dini duygulara hitap eden anlatılar da mevcuttu. Yeni kurulmuş Amerikan demokrasisinin ilk dönemlerindeki bu anlatıların konuları toplumun kimlik aidiyetinin şekillenmesinde son derece önemliydi. Fakat temel fikirleri ifade edecek sanatsal yeterliliğin gelişimi, ülkenin ilerleyişinden daha yavaştı. Kurgu yazarlığı halen tümüyle saygı duyulan bir edebi yönelim değildi. Bu yüzden, ilk anlatıların çoğu anonimdi. Konuları ele alış tarzı, çok da ince düşünülmüş bir durumda değildi ve “yazıların çoğunda araya, didaktik amaçlı söylemler girmektedir” ve yazarların çoğu diyaloglar ve betimlemeleri bütünleştirmekte başarısız oluyordu (Nagel, 2015, 18-19). Biçem bakımından, on dokuzuncu yüzyıl öncesi eserler, çok da Amerikanlaşmış sayılmayan, Britanya geleneğinin devamı şeklinde nitelendirilebilecek ürünlerdi. On sekizinci yüzyıl İngiliz edebi geleneğinde de eserlerin etnik veya alt tabaka karakter diyalogları istisnaları hariç, ağır bir dille yazılması beklenmekteydi (Nagel, 2015, 7). Bununla birlikte, tarihi açıdan, on dokuzuncu yüzyıl başlarında yaşanan sanatsal yönelimlerdeki köklü değişiklikler, kurgusal kısa anlatıları daha canlı ve coşkun duruma getirmiştir ve bu, pek çok periyodik yayınlarda bu kısa öykülerin yüzlercesinin yayınlanması ile sonuçlanmıştır. Bu ilerleme, ABD’de yakın gelecekte, kısa öykü türünün hızlı tırmanışının habercisi olmuştur.

Kendisi de bir modern öykücü olan İrlandalı yazar Frank O’Connor, kısa öykünün Amerikalılar için ‘ulusal’ bir sanat formu olduğunu belirtmiştir (akt. Scofield, 2006, 1). Kısa öykü 1830’larda Rusya’da Gogol, Fransa’da Merimee ile 1820’lerin Almanya’sında da Kleist, Hoffmann ve Tieck ile ön plana çıkmaya başlamıştır. Öte yandan, özellikle 1820 ve 1830’larda Amerikan yazarlarının, Avrupa ve Orta Doğu’daki türün atalarından etkilendikleri gerçeği göz ardı edilemese de türü gerçek anlamıyla icat ettikleri söylenebilir. *Cent. Geoffrey Crayon’un Karalama Defteri* adlı eserinde skeçler, denemeler ve unutulmaz birkaç kısa öykünün yer aldığı Washington Irving eseri 1820’lerin başında ön plana çıkmıştır. Tamamen öykülerden oluşan ilk Amerikan kitabı olan

Nathaniel Hawthorne'un *İki Kez Anlatılmış Hikâyeler* adlı eseri ise 1930'larda başarıyı yakalamıştır. Ayrıca kısa öykü türünün ilk teorisyeni olarak nitelendirilebileceğimiz Edgar Allan Poe'nun başarılı kısa öyküleri de 1940'larda ön plana çıkmış ve türün Amerika'da dönemin neredeyse en popüler edebi formu olmasını sağlamıştır.

Dergi endüstrisinin yükselmesiyle birlikte kısa öykü türü, Amerika'da hızla çeşitlendirilip iyileştirilmiştir (Smith, 2018, 15). Hatta Ostidick'in ifadesiyle, kısa öykü, Amerikalıların en çok ihtiyaç duyduğu anda ortaya çıkmıştır:

“Bir oturuşta okunup bitirilebilecek olan kompakt eserler; ABD’de, skeç ve hikâye türünü birleştiren ve kısa öyküyü ülke genelinde kolay erişilebilir periyodik yayınlarda okudukları bir tür eğlence biçimi olarak gören Alman geleneği etkisiyle üreilmeye başlandı. Amerika’nın çoğu kültürel ihracatında olduğu gibi, modern kısa öykü de lüks olmaktan ziyade, zorunluluktan doğdu. Sözüünü ettiğimiz dönemde ABD, macera arayanları ve öncülerini ile yeni fırsatlar arayışında, Batı’ya doğru hızla ilerlemekte ve gelişmekte olan bir ülkedir. Nüfusun çoğu, bir kasabadan diğerine sürekli hareket halinde iken, uzun, detaylı romanlardansa, kısa ve daha çabuk etki yaratan kısa öykü, neredeyse milli bir edebi tür haline geldi.”

Öte yandan, on dokuzuncu yüzyıl Amerikan Romantizminin, doğadaki ruhani özü, kötülüğün manasını, insan varlığı hakkındaki doğruluğa dair unsurları edebiyatta arama girişimi, Aşkincılık veya Deneyüstücülük olarak bilinen düşünsel hareketin (“transcendentalism”) doğmasına sebep olmuştur. Bu dönem öykülerinin dili resmi olup sıradan bir okurun diline göre oldukça ağırdı. Yazarlar eserlerine, karşılarında eğitilmiş bir okur varsayarak antik edebiyat ve dönemlerden figürler ve olaylardan öğeler katmaya başlamışlardı (Nagel, 2015, 7). Bu süreçte kültürel izlenimin uluslararası arenasında ABD’ye yeni ve saygıdeğer bir yer kazandıran başyapıt öyküler üretilmiş ve bu dönemin adı Amerikan Rönesansı olarak tabir edilmiştir.

Tıpkı Almanya’da olduğu gibi, Amerika’da da kısa öykü, iki yoldan ilerlemiştir. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, gerçekçi yerlerde geçen ve gerçekçi kurguları ele alan bir kısa öykü akımı boy göstermiş olsa da önceleri (on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında) anlatıcının bilinci ve psikolojik tutumu ile anlam kazanıp biçimlenen empresyonist kısa öykü biçimi daha ön plandaydı. Öznellik ilkesi ile üreten, Amerikan Romantizmi döneminin bu empresyonist öykülerinin yazarları, sonradan gelecek öykücülere göre daha az nesnel ve daha az gerçekçiydiler. Bu eserlerde okur, bir aracının gözlerinden, yani sadece anlatıcının olay veya sahneye karşı izlenimlerini takip edebilmekteydi. Türün ilk temsilcilerinden Washington Irving, her iki türde de eser vermiş, bir sonraki dönemin yazarı olan Edgar Allan Poe, empresyonist öyküler yazmış, yüzyılın sonlarına doğru ise Kate Chopin, Bret Harte ve William Dean Howells gibi yazarlar da gerçekçi türde kısa öykü üretmişleridir (Hansen).

Sonuç

Amerika’da on dokuzuncu yüzyıl başlarında, kurgusal kısa yazılar daha coşkun ve canlı bir duruma gelmiştir ve bunun sonucunda kısa öykü periyodik yayınlarda sıklıkla yayınlanan bir tür haline gelmiştir. Bunun sonucunda, yeni macera ve fırsatlar arayan, hızla ilerlemekte olan bu toplumsal yapı içinde, okurların gösterdiği rağbet karşısında yazarlar, bu yeni türü geliştirmişlerdir. Bu çalışmada söz konusu süreç, tarihi ve kültürel bağlamda ele alınmış, sosyal dokusu daha önce şekillenmiş diğer coğrafyaların kısa öykü türü ile ilgili gelişimlerle Amerika Birleşik Devletlerindeki kıyaslanmış ve bulgular sunulmuştur.

Batı dünyası bu süre zarfında önemli sosyo-kültürel ve politik gelişmelere tanık olmuş ve kısa öykü türünün hızla ilerlemesini sağlayan yeni hassasiyetlere yol açmıştır. Amerika Birleşik Devletleri’nde sosyal yaşam, bölgesel genişleme ve amansız bir ilerleme ve macera arayışı ile karakterize edilmiştir. Bu da, Amerika’ya Avrupa’ya kıyasla farklı bir karakter kazandırmıştır. Bu aktiflik, dinamik ve sürekli hareket eden bir yaşam tarzını teşvik etmiş ve böyle bir ortamda, ABD toplumunun edebi ilgileri kısa öyküye kaymıştır. Bu tür, kolay erişilebilirlik ve hızlı tüketim sunarak gelişmekte olan ülkede yankı uyandırmış ve daha geniş bir toplumu etkili bir şekilde büyüleyen periyodik yayınlara popülerlik kazanmıştır. Bu kurgusal eserlerin kısalığı, okuyucuların Amerikan yaşamının hızlı tempolu doğasına hitap eden tek bir oturuşta okunabilecek metinlerle ilgilenmesine izin vermiştir. Ayrıca, kısa öykü türü, bir veya birkaç kişiyi içeren belirli durum veya olayları ele alan özlü anlatılara odaklanarak eskiz ve öykü unsurlarını harmanlamıştır. Bu anlatılar, karmaşık tefekkür etmeyi teşvik etmekten ziyade, kapsamlı ayrıntılar üzerindeki etkiyi vurgulayarak duygusal tepkiler uyandırmayı amaçlamaktadır. Etkiye bu kasıtlı odaklanma, kısa öyküyü Amerikan kültürü içinde benzersiz ve çekici bir edebi teknik haline getirmiştir. Hızla ilerleyen ve anında yankı arayan bir topluma uygun olan kısa öykü, yazarların zamanın özünü yakalaması ve yoğun ama güçlü anlatılarda Amerikan yaşamının karmaşıklıklarını keşfetmesi için bir araç haline gelmiştir. Bu alanda da 1820’lerde ve 1830’larda Amerikalı yazarların, Avrupalı ve Orta Doğulu benzerlerinden etkilenen ünlü kısa öyküler ürettikleri görülmektedir. Irving’in *Karalama Defteri* 1820’lerin başında eskizlere, denemelere ve unutulmaz hikayelere yer verirken, Hawthorne’un 1830’larda yazdığı *İki Kez Anlatılan Hikayeler* ilk tamamen hikâyeden oluşan Amerikan kitabı oldu. Türün ilk teorisyeni Edgar Allan Poe, 1840’larda kısa öyküleri ABD’de popüler hale getirdi. Gerçekçi kısa öyküler 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıksa da anlatıcının bilincine ve psikolojik tutumuna odaklanan empresyonist üslup, 1800’lerin başında ön plana çıkmıştır. Yüzyılın sonuna gelindiğindeyse Kate Chopin, Bret Harte ve William Dean Howells gerçekçi kısa öyküler yazdılar.

Sonuç olarak, birçok yazar bu türü benimsemiş ve Amerikan edebiyatında önemli bir yerinin olmasına katkıda bulunmuştur. Kısa öykü türü, yalnızca erken ABD yaşamının kültürel dokusunu şekillendirmedeki rolünü sağlamlaştırmakla kalmayıp, aynı zamanda hızla gelişen sosyal yapı üzerinde derin bir etkiye sahip olmuştur. Yazarlara, gelişmekte olan bir ulus bağlamında kimlik, ahlak ve insanlık durumu gibi temalara değinmeleri

için bir platform sağlamıştır. Bu anlatılar aracılığıyla okuyucular, sürekli hareket halindeki bir toplumun zaferleri, mücadeleleri ve özlemleri hakkında fikir edinmişlerdir. Özetle, Amerika Birleşik Devletleri'nin erken dönem yaşamı ve kültüründe kısa öykü türünün yükselişi, zamanın benzersiz sosyo-kültürel ve politik dinamikleri tarafından desteklenmiştir. Türün kısalığı, erişilebilirliği ve etkiye odaklanması, onu özellikle ilerleme odaklı ve anında yankı arayan bir toplum için çok uygun hale getirmiştir. Kısa öyküyü benimseyen Amerikalı yazarlar, edebi manzarayı şekillendirmede ve ulusun gelişen sosyal yapısını ve kültürel dokusunu yansıtmada çok önemli bir rol oynamıştır.

KAYNAKÇA

- Denizarslanı, Y. (2014). “A Contemporary Review of Sense of Place and Border in Nineteenth Century Narratives of American Expansionism”. *International Journal of Language Academy*. Spring, 209-228.
- Ghasemi, P. “Socio-Historical Factors in the Emergence of the Short Story”. Erişim Adresi: (17 Ağustos 2019) https://www.academia.edu/2581168/Socio-Historical_factors_in_the_Emergence_of_the_Short_Story
- Gümüş, S. (2003). *Öykünün Bahçesi*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Hansen, A. J. “Short Story”. Erişim Adresi: (2 Temmuz 2019) <https://www.britannica.com/art/short-story>
- Hershman, T. (2015) “The History of the Short Story”. Courttia N., Hershman T. (Ed.), *Writing Short Stories: A Writers' and Artists' Companion*. London: Bloomsbury Academic.
- March–Russell, P. (2009). *Short Story: An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Nagel, J. (2015). *The American Short Story Handbook*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Ostdick, N. “The Origins and History of the American Short Story”. Erişim Adresi: (3 Eylül 2019) <https://blog.bookstellyouwhy.com/the-origins-and-history-of-the-american-short-story>
- Pasco, A. H. (1991). “On Defining Short Stories”. *New Literary History*, (22) 2, 407–422. Erişim Adresi: (13 Ağustos 2019) www.jstor.org/stable/469046.
- Scofield, M. (2006). *The Cambridge Introduction to American Short Story*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Smith, J. J. (2018). *American Short Story Cycle*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Turner, F. J. (1893). “The Importance of the Frontier in American History”. Erişim Adresi: (5 Ağustos 2022) <https://www.americanyawp.com/reader/17-conquering-the-west/frederick-jackson-turner-significance-of-the-frontier-in-american-history-1893/>

Hakem Değerlendirmesi: ift “k3r” hakem incelemesi.

ıkar atışması: Yazar ıkar atışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek aldığını beyan etmemiştir.

Peer-review: Double-blind peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü | *Ege University, Institute of Social Sciences*

Ege Sosyal Bilimler Dergisi | ***Journal of Ege Social Science***

e-ISSN 2651-4982

Cilt: 4, Sayı: 1-2, Ocak-Temmuz 2023 | *Volume: 4, Issue: 1-2, January-July 2023*

Sahibi (Owner): Ege Üniv. Sosyal BİLimler Enstitüsü adına Müdür (On behalf of Ege Univ. Institute of Social Sciences, Director): Prof. Dr. Mustafa MUTLUER  Edit3rler (Editors): Dr. Ender 3ZBAY, Dr. 3ęr. y. Aytekin ERDOğAN  Yazı İşleri Müdürü (Managing Director): Koray KULEYİN (Enstitü Sekreteri | Institute Secretary)  Sekreteryaya - Grafik Tasarım/Mizampaj - Teknik İşler - Strateji - Süreç Y3netimi (Secretariat - Graphic Desing/page layout - Technical works - Strategy - process management): Ender 3ZBAY

[İnternet Sayfası \(Açık Erişim\)](#)

[İnternet Page \(Open Access\)](#)

DergiPark
AKADEMİK

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/esbd>

Ege Sosyal Bilimler Dergisi hakemli, bilimsel bir dergidir; Ocak ve Temmuz aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.

Journal Of Ege Social Science is a peer-reviewed, scholarly, periodical journal published biannually, in January and July.

ESKİ/YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER BAĞLAMINDA İZMİR'DEKİ HAYVAN HAKLARI SAVUNUCULARI

* * *

ANIMAL RIGHTS DEFENDERS IN IZMIR WITHIN THE CONTEXT OF OLD/ NEW SOCIAL MOVEMENTS

Orhan YILDIRIM*

ÖZ

Sosyal hareketler, var olan yerel veya küresel bir sorundan kaynaklı doğmaktadır. Tarihin hemen-hemen her döneminde insanlar bazı sorunlara tepkilerini ortaya koymak ve sorunu ortadan kaldırmak için sosyal hareketler başlatmışlardır. Bazen hareketlere katılan insanlar amacına ulaşmış bazen de çok ağır şekillerde cezalandırılmışlardır. Eski/yeni toplumsal hareket tartışması genelde sosyal bilimlerde, özelde sosyolojide 1960'lı yıllarda yapılmaya başlamıştır. Dönemin düşünürlerinden bazıları, eski toplumsal hareket olarak nitelendirilen işçi sınıfı ile yeni toplumsal hareket olarak görülen ekoloji, LGBT-İ, barış ve kadın hareketi gibi hareketleri birbirinden ayırırken, bazı düşünürler bu ayrımın yapılamayacağını, eski/yeni hareketlerinin birbiriyle ilişkili olduğunu söylerler. Bu çalışmanın amacı eski/yeni tartışmaları bağlamında İzmir'de hayvan hakları savunucularını değerlendirmektir. Hayvan hakları hareketinin talepleri, örgütlenme biçimi, mücadele yöntemleri ve diğer hareketlerle olan ilişkileri üzerinden yeni bir toplumsal hareket örneği olup olmadığı tartışılmıştır. Çalışma İzmir'de hayvan hakları mücadelesi veren Ege Hayvan Hakları Federasyonu, Sehayder Derneği, Islak Burunlar Hayvan Hakları Derneği, Hipder Derneği, Afalina Hayvan Hakları Topluluğu ve Ege Üniversitesi Hayvan Hakları Topluluğu ile yapılmıştır. Bu gruplar dışında İzmir'de hayvan hakları mücadelesi veren diğer hareketler çalışmanın kapsama alanına dâhil değildir. Çalışmada yoruma dayalı cevaplar elde etmek için nitel araştırma yöntemi kullanılması uygun görülmüştür. Teknik olarak ise derinlemesine görüşme tekniğine başvuru yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hayvan Hakları Hareketi, Eski Toplumsal Hareketler, Yeni Toplumsal Hareketler, İzmir

ABSTRACT

Social Movements arise from an existing local or global problem. In almost every period of history, people have started social movements to show their reactions to some problems and to eliminate the problem. Sometimes the people who participated in the

* Araştırmacı. İzmir.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2401-1316> ♦ e-Mail: orhanyildrmyldrm@gmail.com

movements achieved their goal, and sometimes they were punished in very severe ways. The old/new social movement discussion started to be made in social sciences in general and sociology in particular in the 1960s. While some of the thinkers of the period clearly distinguish between the working class, which is described as the old social movement, and the movements such as the ecology, LGBT-I, peace and women's movement, which are considered as the new social movement, some thinkers emphasize that this distinction cannot be made and that the old/new movements are interrelated. The aim of this study is to evaluate animal rights defenders in Izmir in the context of old/new debates. It has been discussed whether the animal rights movement is an example of a new social movement based on its demands, organizational form, method of struggle and its relationship with other movements. The study was carried out with the Aegean Animal Rights Federation, Sehayder Association, Wet Noses Animal Rights Association, Hipder Association, Afalina Animal Rights Society and Ege University Animal Rights Society, which fight for animal rights in İzmir. Other than these groups, other organizations that fight for animal rights in İzmir are not included in the scope of the study. In the study, it was deemed appropriate to use a qualitative research method to obtain answers based on interpretation. Technically, indepth interview technique was used.

Keywords: *Animal Rights Movement, Old Social Movements, New Social Movements, İzmir*

1. Giriş

Literatüründe kabul edilen ortak tanıma göre sosyal hareketler, birbiriyle dayanışan, ortak bir fikir ve duygu paylaşan haksızlık ve eşitsizlik gördükleri bir yerde tepkinin kaynağı olarak gördükleri aktör veya kurumlara karşı protestolar düzenleyen gruplardır (Bayhan, 2014: 26). Sosyal hareketlerin temelinde eylem bulunmaktadır. Kolektif hareketler genellikle egemen gücü zor durumda bırakmayı hedefleyen, çok kişinin katıldığı eylemlerdir. Genel olarak sosyal hareketleri, var olan bir sorunu çözmek, toplumda meydana gelen olumlu-olumsuz bir değişimi desteklemek veya karşısında durmak için belli bir grup tarafından yürütülen kolektif faaliyetler olarak tanımlamak mümkündür (Balkaya, 2014: 42-43).

Sosyal hareketleri tanımlamada Gustave Le Bon'un "Kitleler Psikolojisi" adlı kitabı önemli bir yer teşkil etmektedir. Kolektif hareketlere psikolojik açıdan yaklaşan Le Bon, sosyal hareketlerin temelini zihinlerde ortaya çıktığını ardından insanların birbirleriyle fikirlerini paylaştığını belirtir. Önce teorik olarak ortaya çıkan görüşler zamanla eyleme dönüşür (Le Bon, 2009: 7). Le Bon'a göre belli amaçlar için yan yana gelmiş olan kitleler bireysel farklılıklarını bir kenara bırakıp ortak bir ruhla hareket ederler. Başka bir şekilde söylemek gerekirse kolektif hareket eden insanlar bireysel mücadele etmezler. Kolektif yani ortak bir akılla hareket ederler (2009: 18). Alain Touraine göre ise sosyal hareket "birbirleriyle hâkimiyet ilişkileri ve çatışma düzleminde karşı karşıya

gelen, aynı kültürel yönelime sahip ve bu kültürün ürettiği aktivitelerin toplumsal kontrolü için mücadele eden aktörlerin hareketidir” (Touraine, 1999: 44).

Toplumsal hareketler toplumsal alanda var olan bir sorundan kaynaklı olarak ortaya çıkarlar. Bu sorunun giderilmesi için bir araya gelen kesimler, bir hareketin ortaya çıkmasına yol açarlar. Hareket etrafında toplanan insanların ortak düşüncesi sorunu görünür kılmaya çalışmak ve daha fazla kişinin hareket etrafında birleşmesini sağlamaktır. Hayvan hakları savunucularını da bu bakışla düşünülebilir. Hayvan hakları savunucuları hayvanların sokak ve caddelerde; aç ve susuz kaldığını, öldürüldüğünü, işkence edildiğini, tecavüze uğradığını ve hayvanın ticari metaya dönüştüğünü vurgularlar. Hareketin temsilcileri haksızlıkları bir toplumsal olgu olarak görmekte ve bunun üzerinden örgütlenip mücadele etmektedirler.

2. Eski/Yeni Toplumsal Hareketler

Fransız devrimi, sanayileşme ve kentleşme gibi birbiriyle ilintili büyük çaplı değişimler Avrupa'nın toplumsal yapısının değişmesine yol açmıştır. Bu değişimlerle birlikte yeni toplumsal sınıflar ortaya çıkmıştır. Ortaçağ döneminin mülk sahipleri olarak bilinen aristokratlar sınıfına ek olarak yeni toplumsal sınıflar (burjuva- proletarya) ortaya çıkmıştır. Karl Marks, üretim araçlarına sahip kesimleri burjuva sınıfı, üretim araçlarına sahip olmayan kesimleri ise proletarya sınıfı olarak tanımlamıştır (Marx ve Engels, 2015: 55). 19. yüzyılın ikinci yarısında insanlar sanayileşme, kentleşme ve modernleşmenin getirmiş olduğu eşitsizliklerle mücadele etmek için örgütlenip bir araya gelmişlerdir. İşçi sınıfı kapitalist-modernitenin ekonomik eşitsizliklerine karşı bir tepki hareketi olarak doğmuştur.

1960'lı yıllar, dünyada köklü değişim ve dönüşümlerin yaşandığı ekonomik, sosyal ve politik yapıların çok hızlı bir şekilde değiştiği bir dönemdir. Modernleşme, kentleşme ve hızlanan sanayileşme, toplumsal değişimleri etkilemiştir. Bu değişim ve dönüşümlerle birlikte toplumsal alanda yeni hareketler ortaya çıkmıştır. Eski/yeni toplumsal hareketler tartışması bu yıllarda yapılmaya başlanmıştır. 1800 ile 1960'lı yıllar arasında ortaya çıkan hareketler “eski”, 1960'dan sonra ortaya çıkan hareketler ise “yeni” olarak tanımlanmıştır. Bu ayrımı yapan düşünürlere göre eski hareket olarak tanımlanan işçi hareketinin merkezinde ekonomik talepler bulunurken, yeni olarak ortaya çıkan ekoloji, LGBT-İ, kadın, barış aktiviteleri, etnik köken ve dini hareketlerin merkezinde ise kültürel talepler bulunur (Çayır, 2016: 16-17).

1968'de Fransa'da başlayan, ardından dünyanın çoğu yerinde etkileri hissedilen öğrenci hareketleri yeni toplumsal hareketlerin çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu hareketlerin yeni olarak tanımlanması kronolojiden çok bu hareketlerin taleplerinden kaynaklanmaktadır. Yeni olarak nitelendiren bu hareketler politik iktidarla değil kültürel değişim ve gündelik hayatın dönüştürmesi ile ilgilenirler (Bayansar ve Bozkurt, 2016: 278). Aslında kadın hareketleri, etnik hareketler vb. yeni olarak nitelendirilen hareketlerin tarihi de işçi sınıfı gibi eskilere kadar götürülebilir. Örneğin, düşünürler tarafından yeni olarak tanımlanan kadın hareketi, 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bu

hareket ilk dönemlerinde işçi sınıfı ile ilintili olduğu için hareketi ayrı tartışmak kolay görünmemektedir. Ancak kadın hareketinin doğuşunun işçi hareketinden ayrı olduğunu iddia eden düşünürler de bulunmaktadır.

1960'lardan sonra ortaya çıkan yeni toplumsal hareketleri kavramsallaştırmaya çalışan iki farklı yaklaşım bulunmaktadır. Birincisi ABD'de ortaya çıkan ve yeni hareketleri politik düzeyde ele alan "Kaynak Mobilizasyonu Paradigması", ikincisi ise Avrupa'da ortaya çıkan yeni hareketlerin kültürel boyutuna gönderme yapan "Yeni Sosyal Hareketler Paradigması" dır. Kaynak mobilizasyonu paradigması çağdaş hareketleri, kaynakların farklı biçimde dağıtımını üzerinden ele alır. Bu paradigma her ne kadar homojen bir oluşum olmasa da genel olarak bireylerin çıkarlarının rasyonel bir takibi olduğunu ileri sürer. Toplumsal hareketin başarısını tanıma, elde etme veya maddi kazancın artırılması üzerinden ele alır (Çayır, 2016: 18). Kaynak mobilizasyonu paradigmasının en önemli düşünürü Charles Tilly'dir. Tilly, işçi sınıfı hareketini aktif ve ofansif (hücumla yönelik) olarak nitelendirirken yeni hareketleri ise tepkisel ve defansif (savunma) olarak görür. Bu açıdan toplumsal hareketleri, hakim güç ve kaynakların dağıtımında değişim talep eden oluşumlar olarak tanımlar (Tilly, 2008). Bundan dolayı bu paradigmayı savunan düşünürler, yeni ortaya çıkan hareketleri daha önceki hareketlerden (işçi sınıfı) bir kopuş olarak görmek yerine, eski/yeni hareketler arasındaki benzerliklere vurgu yaparlar. Hatta yeni hareketleri eski hareketlerin bir devamı olarak görürler (Topal Demiroğlu, 2014: 135).

Avrupa'da ortaya çıkan yeni sosyal hareketler paradigması ise ekonomik sorunlar yerine, eşitlik, farklılık, katılım ve kimlik gibi konulara yoğunlaşır. Yeni hareketlerin politik olmadığını, hareketlerin değerler gibi kültürel taleplerde bulduklarını ifade eder. Paradigmayı savunan düşünürler, eski hareketlerin "makro" taleplerde bulduklarını yeni toplumsal hareketlerin ise "mikro" taleplerde bulduklarını belirtirler (Topal Demiroğlu, 2014: 135). Örneğin, LGBT-İ hareketi, iktidarı alaşağı etmek için değil anayasada farklı cinsiyetlerin tanınması ve kamusal alanda cinsel kimlikleriyle özgür bir şekilde hareket edebilecekleri güvenli alanların oluşturulması için mücadele eder (Erdoğan ve Köten, 2014: 102-104). Bu hareketin en önemli düşünürlerinden biri Alain Touraine'dir. Ona göre, yeni hareketler çatışmacıdır fakat eski hareketler gibi iktidara radikal bir şekilde karşı değil, muhaliftir ve kültürel alanı dönüştürmek için iktidara muhalefet ederler (Touraine, 1999). Yeni toplumsal hareketleri eski hareketlerden ayıran bir başka nokta da mücadeleyi iktisadi alandan çok kimliği rahatça ifade edebilecekleri kültürel alana kaydırmalarıdır. Yeni hareketlerin katılımcıları eski hareketlerin katılımcılarından farklı olarak kendilerini sağ-sol, liberal-muhafazakar gibi tanımlamalarla tanıtmazlar (Offe, 1999).

Kapitalist ekonomik sistemi yıkmak ve yerine sosyalizme dayalı eşitlikçi bir ekonomik sistem getirmek gibi makro bir hedefi olan işçi sınıfı hareketi, homojen bir grup olarak tanımlanırken, yeni olarak görülen (çevre hareketi, LGBT-İ hareketi, kadın hareketi, barış hareketi) hareketler daha heterojen oluşumlar olarak tanımlanır. "Eskinin aktörleri işçiler olduğu için alt sınıf olarak olurken, yeni toplumsal hareketin aktörleri Bourdieu'cü bir ifadeyle sosyal/kültürel/simgesel sermayeleri nedeniyle farklı bir habitus evreninde var olan ve etnik, kültürel, dini ve cinsel kimliklerine vurgu yapılan orta/üst

sınıflara mensup bireyler olarak görülmektedir” (Erdoğan ve Köten, 2014: 94). Kaynak mobilizasyonu paradigmasından farklı olarak bu paradigma, eski/yeni hareketlerin birbirinden farklı olduğunu, bu nedenle de birbirinden kopuk olduğunu vurgular.

3. Araştırmanın Amacı

Hayvan hakları mücadelesi 19. yüzyılda başlamasına rağmen geniş kesimler tarafından savunulması ve kamusal alanda görünürlük kazanması son yıllarda olmuştur. Avrupa ülkeleri ve ABD gibi gelişmiş ülkeler, hayvan haklarını çözme konusunda diğer ülkelere öncülük etmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler ise bu konuda batıyı örnek almaktadır. Evrensel bir sorun olarak görülen hayvanlara kötü davranma sorunu son dönemde Türkiye’de artan bir ilgi görmektedir. Doğrudan bu sorunla ilgilenen ve aktif mücadele eden oluşumlar bulunmaktadır. Bu gruplar hayvan haklarını korumak, farkındalık yaratmak ve hayvan haklarına saygılı bilinçli bir toplum oluşturmak için çalışmalar yürütmektedir. Bu bakımdan çalışma kapsamında, İzmir’deki hayvan hakları hareketini eski/yeni toplumsal hareketler bağlamında tartışmak amacıyla, İzmir’de aktif olarak faaliyet yürütmekte olan hayvan hakları savunucusu gruplarla görüşmeler yapılmıştır. Bunun yanında Türkiye’de daha önce var olan ancak son yıllarda artış gösteren, sahipsiz sokak hayvanları sorunu günümüzde devam etmektedir. Örneğin, insanların ölmelerine trafik kazalarının yaşanmasına, insanların kuduz gibi çeşitli hastalıklar kapmasına ve güvenlik gibi sorunlara neden olmaktadır (Kırışık ve Öztürk, 2021: 360). Bu açıdan bu çalışmanın bir diğer amacı sahipsiz sokak köpekleri konusunda hayvan hakları savunucularının görüşlerini ortaya çıkarmaktır. Bu konuda yaşanan tartışmalar tespit edilerek bunların çözümü için öneriler getirmek hedeflenmektedir.

4. Hayvan Haklarının Tarihsel Gelişimi

İnsanlık tarihi boyunca insanlar ilişki kurdukları toplumlarla hukuk kuralları oluşturmuşlardır. Fakat bazı devletler insanların diğer canlı türlerine karşı nasıl bir tutum sergilemesi gerektiği ile ilgili hukuk kuralları koyarken bazıları koymamıştır. 20. yüzyılda Batı’da ortaya çıkan hayvan hakları hareketi, hayvan-insan ilişkisini felsefi bir zeminde ele almış, kadın hakları ve insan hakları gibi hayvan haklarının da olması gerektiğini belirtmiştir (Yaşar ve Yerlikaya, 2004: 39). Ancak burada hak konusunda insanlar ve hayvanlar eşit midir, gibi bir sonuç çıkarmak gerekir. Her canlının yapı, zekâ ve yetenek konusunda farklılıkları olabilir fakat her canlıya eşit davranılması gerektiği ifade edilmelidir.

Hayvan hakları hareketinin kökeni 18. yüzyılda evcil hayvanlara yapılan zulümleri önlemek için bir araya gelen insanlara dayanmaktadır. Hayvan hakları hareketi; spor için hayvanlara yapılan eziyeti, daha çok süt ve yumurta vermesi için kümes hayvanlarına yapılan eziyetler ve erken dönemde kuzuların kesilmesi gibi kötü koşulları engellemek için bir araya gelmişlerdir. Hayvanların psikolojik, sosyal ve duygusal yönlerinin tespit edilmesi için hayvanlar üzerinde yapılan bilimsel çalışmalar, hareketin büyümesini sağlamıştır (Ünder, 1996: 164-170).

Hayvanlara karşı davranış konusunda genel olarak antroposantrizm (insan mer-

kezcilik) ve fizyosentrizm (doğa merkezci) olmak üzere iki farklı yaklaşım olduğu söylenebilir. İnsan merkezci yaklaşım, Aristoteles'in de söylediği gibi bütün hayvanların insan için yaratıldığını iddia ederek insanların hayvanlardan üstünlüğüne gönderme yapmıştır. Descartes de insan merkezci düşünceyi savunan bir felsefe ortaya koymuştur. Descartes çevreyi madde ve ruh diye ikiye ayırır. İnsanlar ve hayvanların vücudunu madde olarak görür. Fakat insanın konuşma, düşünme gibi özelliklerinden dolayı hayvandan farklı bir ruha sahip olduğunu iddia ederek "hayvanların bir makineden farksız olmadığını" belirtir. Kant ise hayvanların ıstırap ve acı çekebileceğini söylemiş, fakat onların haklarının olması gerektiği görüşünü ileri sürmüştür (Savaş ve diğerleri, 2009: 55).

Fizyosentrizm görüşünü savunan düşünürler ise "dünyadaki hiçbir canlı türünün diğer türe üstünlüğü yoktur" görüşünü savunmaktadır. Tabii ki burada insanlar da kast edilmektedir. Fakat türlerin birbirinden farklı biyolojik özellikleri bulunmaktadır. Her türün biyolojisi diğer türlerin biyolojisiyle bağlantılıdır. Bu açıdan bütün türlere bir bütün olarak bakmak gerekmektedir. Bu görüşü savunan düşünürlere göre insanları diğer türlerinden ayıran en önemli özellik beyinsel yetilerinin iyi gelişmiş olmasıdır. Fakat bu yeti insanın diğer türlerden üstün olduğu anlamına gelmez (Savaş ve diğerleri, 2009: 55).

Hayvanlar üzerine deney yapma geleneği eskilere dayanmaktadır. 18'inci yüzyıla kadar genel olarak düşünürler hayvanlar üzerine yapılan deneylere karşı çıkmamış hatta Descartes ve Kant gibi önemli filozoflar bunu meşru görmüştür (Ergün, 2010: 222). Jeremy Bentham 1789 yılında yazdığı "Ahlak ve Yasama İlkeleri" adlı eserinde bu düşünürleri eleştirmiş hayvanların da insanlar gibi ağrıları, acıları ve duyguları hisseden varlıklar olduğunu ortaya koymuştur. Bu açıdan hak talep etmenin sadece insanın hakkı olmadığını hayvan hakları talep etmenin de mümkün olduğunu iddia etmiştir. Hayvan hakları savunucuları 19. yüzyılda artmasına rağmen, hayvan üzerinde yapılan deneylerde azalma olmamış tam tersi artma olmuştur (Regan, 1983). Dünyada hayvan haklarını savunan ilk dernek "The Victoria Street Society" adıyla 1875 yılında İngiltere'de kurulmuştur. Hayvanlar üzerindeki deneyleri engellemek ve hayvanlar konusunda duyarlılığı artırmak için İngiltere'nin hemen arkasından Almanya, ABD ve diğer Batı ülkelerinde hayvanları koruma dernekleri kurulmuştur. İngiltere'de hayvan hakları derneğinin faaliyetleri sonucunda hayvanlarla ilgili ilk etik yasa 1876 yılında "Hayvanlara İnsancıl Davranma Yasası" adıyla çıkarılmıştır. Bu yasayla hayvanlar üzerinde yapılacak deneyler eyalet sekreterliğinin iznine bağlanmıştır. Yasayla, İngiltere uzun bir süre hayvan haklarının korunmasını sağlayan tek ülke olmuştur (Poyraz, 2000).

Almanya'da Hitler, 1933 yılında iktidara geldikten hemen sonra çıkartılan yasa ile insanlık tarihinden bu yana hayvanların insanlara göre değil sadece doğal bir varlık olarak korunması gerektiği belirtilmiştir. Dönemin koşullarına göre iyi bir yasa olduğunu söylenebilir (Yaşar ve Yerlikaya, 2004: 42). Avrupa'da hayvanlara ilişkin etik komitelerin kurulması 1970'li yıllardan sonra başlamıştır. Bu gelişmelerden sonra, UNESCO tarafından 15 Ekim 1978'de Paris'te "Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi" ilan edilmiştir.

Hayvan refahı konusu son 50 yıldır sosyal bilimler literatüründe teorik tartışmaların merkezinde yer alan konulardan bir tanesidir. Hayvanların refahını savunan

düşünürler hayvanlara yönelik olumsuz davranışların insan tarihi kadar eski olduğunu vurgulamaktadır. Hayvan refahı tartışmalarının merkezinde yer alan hayvanların içinde buldukları şartlarının düzeltilmesini dile getiren teorisyenlerden bir tanesi “Faydacı Yaklaşımı” benimseyen ahlak filozofu Peter Singer’dir. 1976 yılında yayınlanan “Hayvan Özgürlüğü: Hayvanlara Yönelik Davranışlarımızda Yeni Bir Etik” adlı kitabında Singer, hayvanların da aynı insanlar gibi acı ve haz duyduklarını bu açıdan onların da ahlaki bir özne olarak değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur (Singer, 1976: 40).

Tom Regan 1983 yılında “Hayvan Hakları Meselesi” adlı eserinde Singer’den farklı olarak daha radikal görüşler ortaya koymuştur. Regan (1983: 204), hayvanların da tıpkı insanlar gibi bir yaşamın öznesi olduklarını, bu açıdan hayvanların da hak temelli etik tasavvurların biricik öznesi sayılmaları gerektiğini iddia etmiştir. Her iki düşünür de kozmetik, turizm ve tekstil sektörleriyle hayvanların araçsallaştırıldığını, sportif ve avcılık gibi sosyal aktivitelerin hayvanlara zarar verdiğini söylemiştir. Regan’a göre hayvanlarda mutluluk, acı ve üzüntü gibi duygulara rastlanır, bu da onların *hayatın öznesi* olması gerektiğini gösterir (Kanatlı, 2022: 193).

5. Türkiye’de Hayvan Hakları

Türkiye’de ilk hayvan hakları derneği 1912 yılında “Himaye-i Hayvanat Cemiyeti” adıyla kurulmuştur. Cumhuriyet ilan edildikten sonra “Türkiye Hayvanları Koruma Derneği” olarak ismi değiştirilmiştir. Daha sonraki yıllarda Celal Bayar’ın talimatıyla “Hayvanları Koruma Derneği” (1955) kurulmuştur. İstanbul’da “Doğal Hayatı Koruma Derneği” (1975), “Hayvanların Yaşam Hakkını Koruma Derneği” (1988), “Doğal Hayatı Koruma Vakfı” (1996) gibi isimlerle hayvan haklarını savunan dernekler kurulmuştur (Melikoğlu, 2009: 39-42).

Türkiye’de sokak hayvanlarına (kedi-köpek) yapılan şiddetinin önüne geçmek hayvanların en iyi şekilde korunmasını sağlamak ve her türlü mağduriyetini gidermek amacıyla 2004 yılında 5199 sayılı “Hayvanları Koruma Kanunu” çıkarılmıştır. Kanunun 3f maddesine göre sahipsiz hayvan, sahibi veya koruyucusu olmayan ve kalacak yeri bulunmayan evcil hayvanlar olarak tanımlanmaktadır. 4b maddesine göre ise sahibi olmayan hayvanların da sahipli hayvanlar gibi bakılması gerektiği vurgulanmıştır. Bu kanundan hemen sonra 2006 yılında “Hayvanların Korunmasına Dair Uygulama Yönetmeliği” çıkartılmıştır. Bu düzenlemelerle Türkiye’de sahipsiz köpek, kedi ve benzeri gibi hayvanlarla ilgili sorumluluk, belediyelere verilmiştir (Kırışık ve Öztürk 2021: 360). Ancak çıkartılan yasalar hem sahipsiz hayvan sorununu hem de insanların hayvanlardan dolayı yaşamış olduğu problemleri çözmediği söylenebilir. Türkiye’de sahipsiz köpek sorunu bir güvenlik sorunu olarak durmakta hatta etkisi gittikçe daha fazla artış göstermektedir. Türkiye’nin bazı şehirlerinde sokak hayvanı popülasyonu ciddi bir artış göstermiştir (Aydoğdu ve Meral, 2019:2131; www.izmir-vho.org, 2017). Başiboş sokak köpekleri çok ağır şartlarda hayatta kalmaya çalışmakta, bundan dolayı zaman zaman sahipli/sahipsiz diğer hayvanların ve canlıların zarar görebildiği durumlara yol açabilmektedirler.

6. Araştırma Deseni

Nitel araştırma yöntemi ile nicel araştırma yöntemi birbirinden farklılıklar göstermektedir. Nicel araştırmalar deney ve gözlem metodunu kullanarak sayısal veri elde etmeyi amaçlamaktadır. Nitel yöntemler ise yorumlayıcı yaklaşıma dayalı, “niçin” ve “nasıl” soruları üzerinden veri elde etmeyi hedefler. Nitel araştırmanın amacı tek doğruyu ortaya çıkarmak değil, çoklu doğrulara ulaşmaktır. Çünkü nitel araştırma rölativisttir. Nitel araştırmada araştırmacı araştırdığı konu hakkında kendi fikirlerini ortaya koyma hakkına sahiptir (Şimşek ve Yıldırım, 2018: 89-90). Araştırmada katılımcılara yoruma dayalı sorular yönetilmiştir. Bu açıdan nitel araştırma yöntemi kullanılması uygun görülmüştür. Teknik olarak “derinlemesine görüşme tekniği” kullanılmıştır. Derinlemesine görüşme tekniği, ele alınan problemin bütün yönlerini ortaya koymaya çalışan, çok açık uçlu soruların sorulduğu, detaylı cevapların alınmasına imkân veren bir araştırma tekniğidir (Creswell, 2021: 43-46). Çalışma için de “yarı yapılandırılmış görüşme formu” hazırlanmış ve uygun görüldüğünde alt sorularda yöneltilmiştir.

Bu çalışmanın sahasını İzmir oluşturmakta, görüşmeler 2022 yılının kasım ve aralık aylarında yapılmıştır. Örneklemi ise İzmir’de hayvan hakları mücadelesi veren; Ege Hayvan Hakları Federasyonu, Sehayder Derneği, Islak Burunlar Hayvan Hakları Derneği, Hipder (Hayvanlar İçin Projeler Derneği) Derneği, Afalina Hayvan Hakları Topluluğu ve Ege Üniversitesi Hayvan Hakları Topluluğu oluşturmaktadır. Bu gruplar dışında İzmir’de hayvan hakları savunuculuğu yapan diğer oluşumlar, çalışmanın kapsama alanına dâhil değildir.

7. Araştırmanın Bulguları Ve Yorumlar

Tabloda görüşmecilerin yaşları, cinsiyetleri ve meslekleri gösterilmektedir. Görüştüğümüz katılımcıların en düşük yaşı 27 iken, en yüksek yaş 68’dir. Görüşlerini aldığımız dernek başkanlarının tamamı kadınlardan oluşmaktadır. Bu da bize hayvan hakları tartışmalarının toplumsal cinsiyetle de ilişkili olduğunu göstermektedir. Katılımcıların mesleklerine bakıldığında; iki kişi avukatlık mesleğini icra ederken, serbest muhasebeci, ekonomist, makine mühendisi ve öğrenci olan birer kişi bulunmaktadır.

Tablo 1: Görüşmecilerin Demografik Özellikleri

İsimler	Yaş	Cinsiyet	Meslek
Ege Hayvan Hakları Federasyonu	68	Kadın	Avukat
Sehayder D.	65	Kadın	Serbest Muhasebeci
Islak Burunlar D.	61	Kadın	Avukat
Hipder D.	42	Kadın	Ekonomi (ihracat)
Afalina T.	35	Kadın	Makine Mühendisi
Ege Üniversitesi T.	27	Kadın	Öğrenci

7.1. Hayvan Hakları İle İlgili Katılımcıların Görüşleri

1970'lerden sonra dünyanın hızlı bir şekilde küresel bir köye dönüşmesi her şeyin değişiminde etkili olduğu gibi toplumsal hareketlerin taleplerinin değişmesine de yol açmıştır. Daha önce toplumsal hareketler olarak adlandırılan kitlesel tepkiler, 70'lerden sonra önüne yeni sıfatı da eklenerek artık yeni toplumsal hareketler olarak tanımlanmıştır. Gerçekten de yeni toplumsal hareketler; toplumsal, yönetsel, ulusal veya yerel çeşitli değişikliklere karşı tepki hareketleri olarak doğmuşlardır. Belirli bir etnik köken, cinsel kimlik veya ortak amaçlar çatısı altında toplanan sosyal hareketler, var olan egemen düzeni değiştirmek, bazı kurumları ortadan kaldırmaya çalışmak ve yenisini koymak için çabalarlar (Bozkurt ve Bayansar, 2016: 277). Hayvan hakları savunucuları, hayvan hakları mücadelesini genel olarak şu şekilde tanımlamaktadırlar:

“Birlikte yaşamak mümkün diyoruz. Dünyanın sadece bize ait olmadığını söylüyoruz. Eskiden de böyle bir sorun vardı. Hayvan hakları savunucularına aslında yaşam hakkı savunucuları demek daha doğru bir ifade olur. Bu bir sistem meselesi aslında bu sistem oturmadıkça hayvanlara yapılan zulümler, hayvanlara zabıta müdürleri zehir verdikleri sürece çabalarımız devam edecektir. Kararlı tutumumuz devam edecektir” (Sehayder Derneği, 65 Yaş).

“Bizim ülkemizde sistematik biçimde hayvan haklarını savunan bir hukuk yok. 5199 yasasıyla hayvan hakları koruma altına alınmıştır. Fakat yasa realitede hiç uygulanmıyor. Belediyelerin insani yöntemlerle köpekleri toplatıp, aşılayıp kısırlaştırması ve numaralandırarak bulunduğu yere tekrar bırakması gerekir. Ancak bu hiçbir belediye tarafından yapılmaz. Kurumlar görevini yapmıyor. Bakanlık tarafından bu konuda ödenekler verildiği halde ödeneklerin hiçbirisi bu amaçlama kullanılmaz” (Islak Burunlar Derneği, 61 Yaş).

Katılımcılar hayvanlara yapılan eziyet, tecavüz ve adaletsizlik durumlarının ortaya çıkmasını, 2004 yılında çıkartılan ardından eklemeler yapılan 5199 Sayılı Yasanın uygulanmamasından kaynaklandığını düşünmektedir. Görüşmecilerin tamamı bu yasaya olumlu bir açıdan bakmaktadır. Fakat var olan yasanın uygulanmasında ciddi problemler olduğunu düşünmektedirler.

“Dünyamızda her tarafın beton olmasından dolayı hayvanlar için ciddi sorunlar ortaya çıkıyor. Ormanlar yakılmış, HES'ler kurulmuş ve betonlar yükseliyor. Rant uğruna zeytin ağaçları kesiliyor, maden aramak için ve insanlar bile betonlara sıkışmış durumda bunu bir de hayvan için düşünün. İnsanlardan gördükleri darbe, şiddetler var” (Ege Hayvan Hakları Federasyonu, 68 Yaş).

“Barınma, beslenme, yaşam alanları gibi konularda hayvanlar gözetilmeden hareket ediliyor. Örneğin, mimari bir proje yapılırken biz hayvanları gözetmiyoruz. Bir bina yapıldığında kediler ve köpekler nerde barınacak. Genel olarak bizler bu dünyayı hayvanlarla paylaşıyoruz. Fakat icraatlerimizi gerçekleştirirken bunu gözetmiyoruz. Biz bunları

gözetlemek için mücadele ediyoruz. Bir yerden bir yol geçiyorsa bu yol yapılırken hayvanların da gözetilmesini sağlamak için mücadele ediyoruz” (Afalina Hayvan Hakları Topluluğu, Yaş 35).

Görüşmecilerinde belirtmiş olduğu gibi hayvan hakları savunucuları Türkiye’de Turgut Özal’ın ANAP’ıyla başlayan ve Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) döneminde artan neo-liberal politikaların doğaya zarar verdiğini belirtmektedir. Doğanın tahrip edilmesi, ormanların kesilmesi, barajların kurulması gibi olumsuz durumlar hayvanların doğasına zarar vermektedir. Bu da hayvanların doğadan kentlere inmesine, betonlaşmanın arttığı kentlerde ise hayvanların patileriyle kazıyacak bir alan kalmamasına yol açıyor. Yeni toplumsal hareketler, sorun olarak gördükleri toplumsal olayları değiştirmek ve dönüştürmek hedefindedir. Bu bağlamda yeni toplumsal hareketlerin mevcut veya yeni ortaya çıkan toplumsal sorunlara karşı yerelden örgütlenmeyle gerçekleşen eylemler olduğu görülmekte, Türkiye’deki hayvan hakları hareketi de bu kapsamda değerlendirilebilmektedir.

7.2. Hayvan Hakları Savunucularının Mücadele Etme ve Örgütlenme Biçimleri

Hayvan hakları hareketi; örgütlenmek, taleplerini geniş kitlelerle paylaşmak, sorun olarak gördükleri toplumsal olayları kamuoyunda görünür kılmak için medyayı kullanmaktadır. Sorunlarını medya aracılığıyla geniş kitlelerle paylaşarak onlardan destek talep etmekte, örgütlenmelerine katılmasını sağlamaya çalışmaktadır. Medyadan farklı olarak hayvan hakları savunucuları sorunu çözüme kavuşturmak ve halk arasında sorunun daha fazla tartışılmasını sağlamak için çeşitli eylemler düzenlemektedir (Işık, 2013: 20).

“Sosyal medyayı kullanıyoruz. İki haftada bir sokak eylemleri yapıyoruz. Kafes içine giriyoruz, kafeste yaşamak böyle bir şey mesajı vermeye çalışıyoruz. Okullarda eğitim veriyoruz. İlkokul, lise düzeyinde hayvanlar konusunda eğitimler veriyoruz. Genelde davet alıyoruz ve biz de gönüllü olarak gidiyoruz” (Afalina Hayvan Hakları Topluluğu, Yaş 35).

Tunus’ta başlayan, ardından Mısır ve diğer Orta Doğu ülkelerine yayılan “Arap Baharı” olarak isimlendirilen eylem ve protestolar sosyal medya üzerinden örgütlenmişlerdir. Aynı şekilde İran’da 2009 yılında başlayan “Yeşil Devrim” olarak görülen protestoların da YouTube ve Twitter üzerinden geniş kesimlere ulaşıldığı belirtilmektedir. Hatta o tarihlerde gerçekleşen Moldova devrimi “Twitter Devrimi” lakabıyla anılmıştır (Kibaroğlu, 2011: 26-28). Bu açıdan yeni kitle iletişim araçları, kitlelerin örgütlenmelerinde en önemli araçlardan bir tanesidir. Hayvan hakları savunucularının görüşlerine bakıldığında en çok örgütlendikleri ve seslerini geniş kesimlere duyurdukları alanın sosyal medya olduğunu görülmektedir. Bunun yanında hayvan hakları konusunu görünür kılmak için görüşmeciler; kurumlarla görüşme, yazışma, tarım ilçe tarım müdürlükleriyle görüşmeler yapma, kısırlaştırma çalışmalarına katılma, farkındalık yaratmak için kafes içine girme, milli eğitim okullarında müdürlerin davetiyle eğitimler verme gibi farklı mücadele etme biçimlerini de kullandıklarını ortaya koymuşlardır.

“Kurumlarla görüşme, yazışma, hayvana eziyet edildiğinde tarım ilçe müdürlüklerine gitme, kısırlaştırma çalışmalarına katılma, barınak gibi yerlerin saha çalışmalarına katılıyoruz. İhtiyaç sahiplerine yardımcı olmaya çalışıyoruz. Sokakta gördüğümüz hasta kedileri kliniklere götürüyoruz” (Sehayder Derneği, 65 Yaş).

“Mitinglere katılıyoruz. Basın açıklamalarına katılıyoruz. Hayvanlara karşı yapılan haksızlıklara karşı beraber hareket ediyoruz. Sosyal medya, Whatsapp ve Instagram üzerinden insanları bu konularda bilgilendirmeye çalışıyoruz. Geçen mitingde yaklaşık 700-750 kişi vardık. Sosyal medyada 55 bine yakın takipçimiz var ve biz onlar aracılığıyla yayıyoruz” (Hipder Derneği, 42 Yaş).

Eski toplumsal hareketlerin en büyük hedefi iktidarı değiştirmek ve gelir dağılımı konusunda eşitlik temellinde bir düzen getirmek olduğu için sınıf etrafında bir örgütlenme sağlanırken, yeni toplumsal hareketler farklı konularda örgütlenmektedir. Hayvan hakları hareketinin iktidarı değiştirmek ve dönüştürmek gibi bir hedefi ve talebi bulunmamaktadır. Bu bakımdan gerekli görüldüğü takdirde devlet kurumlarıyla koordineli bir şekilde hareket etmişlerdir. Görüşmecinin de belirttiği gibi eylemlere valilikler genelde izin vermiştir.

“Aşamadığımız konularda izin alarak eylemler yapıyoruz. Genellikle valilik tarafından her zaman bize izin verilmiştir. Konya’da başına kürekle vurulan köpek için eylem yaptık. Herhangi bir hayvan çok mağdur olduğu durumlarda biz her zaman kaymakamlıklardan, ilçe müdürlüklerine gidiyoruz. İzmir’de çok güzel çalışan doğal yaşam parkı yöneticileri var. Bazı hayvanları bazen Gaziantep’teki Kilis’teki yerlere gönderiyoruz. Sosyal medya üzerinden de ortam oluşturuyoruz” (Ege Hayvan Hakları Federasyonu, 68 Yaş).

Yukarıda da değinildiği gibi Ege Hayvan Hakları Federasyonu Başkanı, valiliklerden eylem yapmak için izin talep ettiklerinde izin verilmeme durumuyla karşılaşmadıklarını belirtmiştir. Fakat görüştüğümüz Islak Burunlar Hayvan Hakları Derneği Başkanı, eylem yapmak için izin talep ettiklerinde çoğu zaman iznin verilmediğini, dilekçe yazdıklarında dilekçelerinin kabul edilmediğini söylemektedir. Valiliğin eylem yapmak için bazı hayvan hakları savunucularına izin vermesi bazılarına izin vermemesi kurumlara güvensizliğe yol açabileceğini belirtmek gerekir.

“Hayvanların saldırıya uğradıklarını gördüğümüz durumlarda defalarca bu konuda dilekçe verdik. Fakat büyük çoğunluğu amacına ulaşmadı. Toplu gösterilerde polis bize engel oluyor. Bizi dikkate almıyorlar. Bizi farklı bir sınıf vatandaşı olarak görüyorlar. Valilik bize izin vermiyor. Derneklere izin vermiyorlar. Federasyonlara tek izin veriyorlar” (Islak Burunlar Derneği, 61 Yaş).

Basın açıklaması, oturma eylemleri ve protesto eylemleri gibi alanda yapılan eylemler, var olan sorunu çözmek ve sorundan haberdar olmayan kesimlere ulaştırmak

için kullanılan etkili mücadele yöntemlerinden birisidir. Hayvan refahını sağlamak için daha fazla protesto eylemleri düzenlenmesi gerektiği konusunda görüşmecilerin tamamının mutabık kaldığını söylemek gerekir.

7.3. Hayvan Hakları savunucularının Diğer Sosyal Hareketlerle İlişkileri

1970'lerde komünizmin krize girmesi dünya siyasetinde yeni gelişmelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. 80'lerde İngiltere ve ABD'deki neo-liberal politikalar, sermayenin küresel bir nitelik kazanmasına neden olmuştur. 19. yüzyılda ortaya çıkan ulus devletler, güçlerini çok uluslu şirketler ve ulus ötesi kurumlarla paylaşmaya başlamışlardır. Neo-liberalizm bir taraftan sermayenin küreselleşmesini sağlarken diğer taraftan bireysel özgürleşmenin yolunu açmıştır. Bu süreçte sivil topluma bir alan açılmış ve daha önce dillendirilmeyen veya dillendirme alanı olmayan insan hakları, demokrasi ve özgürlük gibi talepler ön plana çıkmıştır (Balkaya, 2014: 43). Buna uygun olarak görüşme gerçekleştirilen STK'ların sadece sokak hayvanlarına yönelik değil çevre sorunları ile de ilgilendikleri, çevreyi ve toplumu tüm unsurlarıyla bir bütün olarak değerlendirdikleri anlaşılmaktadır.

“Aliğa'ya getirilmesi planlanan asbestli gemi olayında biz çevre hareketleriyle, TEMA'yla, diğer hareketlerle beraber protesto ettik. Biz bu geminin gelmesine karşıyız. Çünkü bitki ve hayvanlara zararlı olduğunu düşünüyoruz. Kısırlaştırma konusunda çevre hareketleriyle ortak hareket ediyoruz” (Sehayder Derneği, 65 Yaş).

“Örneğin bir yerde yangın çıktı ve yangınlar iyi yönetilmedi. Biz burada diğer toplumsal hareketlerle ortak hareket ediyoruz. Biz LGBT konusunu bir yaşam hakkı olarak görüyoruz ve onlara yönelik bir ayrımcılığa tepki veririz. Afalina topluluğu olarak kadın hareketine destek vermek amaçlı katıldığımız eylemler geçmişte çok oldu” (Afalina Hayvan Hakları Topluluğu, Yaş 35).

Yeni olarak görülen hareketlerin çoğu kapitalizme ve onun yaratmış olduğu tahribatlara tepki olarak ortaya çıkmışlardır. Yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkış sebeplerinin birbirine benzediği söylenebilir. Bu hareketlerin ortaya koymuş olduğu taleplerde farklılıklar görülmekle birlikte benzer taleplerin de bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu bakımdan hareketler arasında akışkan (ilintili) ilişkiler bulunmaktadır. Sahadan elde edilen bilgiler de bunu doğrulamaktadır.

“Hayvan haklarına daha yakın Vegan-vejeteryan gruplarla ilişkilerimiz bulunmaktadır. TEMA'da duyuruyoruz. Ben et yemem ama et yiyen dostlarım var. Bu açıdan Vejeteryen ve Veganlar kadar katı değiliz. Babam ben karşı olduğum halde kurban keserdi” (Ege Üniversitesi Öğrenci Topluluğu, 27 Yaş).

“Ege Hayvan Hakları Federasyonu olarak bütün Ege'deki dernekleri kucaklamaya çalışıyorum. Çünkü bizim amacımız hayvan hakları ve hayvanların acılarına merhem olmak veya son vermek. Konya'daki

olayda diğer toplumsal hareketlerden olan insanlar da hayvanlara yapılan eziyeti gördü. Ve bir olmamız gerektiğini gördüler. 11 Aralık 2022 tarihinde tamamımız oradaydı” (Ege Hayvan Hakları Federasyonu, 68 Yaş).

Sınıf temelli hareketler büyük liderler ve bir merkez tarafından organize edilen gruplar olarak görülürken, yeni hareketler daha esnek ilişkilere ve adem-i merkezci bir yönetme biçimine sahiptir. Bu bakımdan yeni hareketlerde örgüte katılım, bireyin isteği doğrultusundadır. Grupların aldıkları kararlar diyalog yoluyla alınır (Çayır, 2016: 17). İzmir’deki Hayvan Hakları Derneklerin, toplulukların ve federasyonun protesto eylemi organize ederken birbirleriyle müzakere etmesi, lider merkezli bir hareket olmadıklarını gösteriyor. Bunun yanında bazı bireylerin hem hayvan hakları derneklerine üye olması hem de vegan veya vejetaryen grupların eylemlerine destek vermesi, hareketler arasında radikal keskin sınırların olmadığını, birbirleriyle temas eden gruplar olduklarını gösteriyor.

7.4. Hayvan Hakları Savunucularının Talepleri ve Hedefleri

Hayvan hakları savunucuları içinde değerlendirilen gruplar birbirinden farklı taleplere, eylem ve örgütlenme biçimlerine sahiptir. Hayvan hakları savunucularından bazıları çok radikal talepler ortaya koyarken bazıları daha ılımlı talepleri savunduklarını ortaya koymuştur. G-5 olarak kodlanan Afalina Hayvan Hakları Topluluğu, sivrisinek ve hamam böceği gibi canlı haklarını da savunduklarını, bu bakımdan hayvan hakları derken bütün canlıları kast ettiklerini söylemişlerdir.

“Biz bütün hayvanların yaşam hakkının olması gerektiğini düşünüyoruz. Fareyle yaşam zor olduğu halde biz yine de onu öldürmüyoruz. Yakalayıp gidip doğasına yani ormana bırakıyoruz. Öldürmeden insanların zararlı hayvanları kendisinden uzaklaştırması mümkündür” (Afalina Hayvan Hakları Topluluğu, Yaş 35).

Diğer hayvan hakları savunucuları Afalina Hayvan Hakları Topluluğu’ndan farklı düşünmektedir. Görüşmeciler hayvan hakları derken sivrisinek, hamam böceği gibi daha çok bakteri kısmına giren canlıları kast etmediklerini ortaya koymuşlardır.

“Türkiye’de sorunu olan bütün hayvanlar, öncelikle kedi ve köpekler fakat danaların da ineklerin de Türkiye’de sorunları var. Deve güreşine karşıyız, boğa güreşine karşıyız, hayvanların eğlence haline getirilmesine karşıyız. Yunus parklara karşıyız. Sirkelere karşıyız. Atların kesildiğini ve çok acı bir şekilde yapılanlar var. Ve bunların hepsinin önlenmesi gerekiyor. Yaban hayvanlarının da avlanmaması gerekir. Fakat öncelikle mücadele ettiğimiz alan kent hayvanlarıdır çünkü onlar bizimle, içimizdelerdir” (Ege Hayvan Hakları Federasyonu, 68 Yaş).

Eski/yeni toplumsal hareketler tartışmasının ortaya çıkmasının nedenlerinden bir tanesi eski/yeni hareketlerin talepleri konusunda yaşanan değişimlerdir. Eski olarak görülen işçi hareketlerin en önemli amacı iktidarı ele geçirmek ve dönüştürmek iken, yeni toplumsal hareketlerin böyle bir amacı yoktur. Touraine’e (1999) göre, yeni toplumsal hareketler makro hedefler yerine, daha mikro taleplerde bulunur. Ona göre iktidar için mücadele etme, yerini kültürel alanın dönüşümüne bırakmıştır. “Burada kültür, yaşamsal

olanın kurulduğu alan olarak tanımlanırken, kültürün temel çatışma alanı olması ise taleplerin materyal ve ekonomik olandan post-materyal değerlere doğru yön değiştirmesi ile ilgilidir” (Topal Demiroğlu, 2014: 136).

Yeni toplumsal hareketler materyal değerlerden ziyade, bireysel gelişim, ahlak, yaşam kalitesini geliştirmek ve özgürlük gibi post-endüstriyel değerlerin savunuculuğunu yapmaya başlamıştır. Yeni hareketlerin diğer hedeflerinden bir tanesi de sorun olarak gördükleri ve çözülmesini amaçladıkları konuyu siyasetin alanına taşımak ve kamuoyu önünde tartışılmasını sağlamaktır. Böylece yönetimi bu konuda adım atmaya zorlamaya çalışırlar. Hayvan hakları savunucularının taleplerine bakıldığında eski hareketler gibi makro talepleri savunmadıkları, taleplerinin kültürel alanla ilişkili mikro talepler oldukları görülmektedir.

“Binali Yıldırım başbakan iken ben onunla görüştüm. 20 yılığına hayvan bakanlığı kurun dedim. Nasıl çocuk mahkemeleri, aile mahkemeleri varsa aynı şekilde hayvan hakları mahkemelerinin de kurulması gerekir. ABD ve birçok ülkede bu var. Hayvana eziyet eden biri bir daha hayvan sahibi olmamalı bunun yasaklanması gerekir” (Ege Hayvan Hakları Federasyonu, 68 Yaş).

Ege Hayvan Hakları Federasyonu Başkanı, ABD ve diğer bazı ülkelerde hayvan hakları mahkemelerinin olduğunu ve Türkiye’de bu konuda açılması gerektiğı, savunmasız hayvan hakları hareketinin diğer ülkelerdeki hayvan hakları hareketlerinden etkilendiğini göstermektedir. Yeni toplumsal hareketler sadece ulusal değil, aynı şekilde küreseldir. Bu da bize yeni toplumsal hareketlerin akışkan ilişkilerinin sadece ulusal olmadığını, yeni toplumsal hareketlerin küresel diğer hareketlerle de ilişkilerinin olabileceğini göstermektedir.

“Hayvan hakları konusunda Milli Eğitim’de bu konuda ders açılması gerekir. Hâkimlere bile dersler verilmesi gerekir” (Ege Üniversitesi Öğrenci Topluluğı, 27 Yaş).

“Ülke çapında devlet politikasıyla bir kısırlaştırma seferberliğı başlatılmalıdır” (Afalina Hayvan Hakları Topluluğı, Yaş 35).

“Yurtdışından köpek getirilmesi hemen yasaklanmalıdır. Sibiry kurdu gibi bizim ülkemizin iklimine uygun olmayan hayvanların tekrar yaşam alanlarına götürülmesi gerekir” (Schayder Derneğı, 65 Yaş).

Hayvan hakları savunucularının geçici bir süreliğine hayvan haklarını savunan bir bakanlık oluşturması, hayvanların da tıpkı insanlar gibi yaşam haklarının olduğu bilincini aşmak için Milli Eğitim Bakanlığı’nın bu konuda dersler açması gerektiğı gibi talepler bulunmaktadır. Yine aynı şekilde var olan 5199 sayılı yasanın uygulanması ve barınakların gönüllü çalışacak STK’lara bırakılması, yurtdışından hayvan getirilmesinin yasaklanması, hayvanları ticarileştiren online sitelerin kapatılması gibi taleplerinin mikro talepler olduğu, işçi sınıfı gibi iktidar için risk teşkil edecek talepler ortaya koymadıkları, tüm taleplerinin sosyo-kültürel alanla ilgili olduğu söylenebilir. Bu bakımdan hayvan hakları hareketinin yalnızca bir iktidar eleştirisi içermediğini aynı zamanda var olan bir toplumsal düzen eleştirisi de içerdiğini söylemek gerekir.

“Talebimiz hayvanların hakkının bir devlet politikası olması yönündedir. 5199’un iyi uygulanması gerekir. Kabahatler kanununun değişmesi gerekir. Hayvanların kolunu kesen, gözlerini oyan, parçalayarak öldüren insanlara bir daha yapma şu kadar para öde deniliyor. Hayvan zarar görüyor ama devlet para kazanıyor. Bu yanlıştır” (Sehayder Derneği, 65 Yaş).

“Barınakların; gönüllü çalışacak dernek, STK ve federasyonlara devredilmesini talep ediyoruz. Derneklere ödenekler verilsin. Biz üstleniriz yaparız. İsterse zabıta da bizi denetleyebilir” (Islak Burunlar Derneği, 61 Yaş).

“Kesilmesine karşı değiliz. Fakat iyi şartlarda bakılması gerekir. İnsanların sadece parası vardır diye hayvan sahibi olmaması gerekir. Bakılacağı yerlerin de uygun olması gerekir. Biz hayvanın sütünden, etinden faydalanmasın demiyoruz. Sadece hayvanlara bakılan yerlerin iyi olması gerektiğini savunuyoruz” (Hipder Derneği, 42 Yaş).

Yukarda belirttiğimiz üzere hayvan hakları savunucularının talepleri sosyo-kültürel alana odaklanmakta ve bu taleplerle siyasallaşmaya çalışmaktadır. Bu hareketin talepleri, ekonomik eşitsizlikle ilgili değil, gündelik hayatta hayvanların yaşamış olduğu eziyetlerle ilgilidir. Genel olarak hayvan haklarının taleplerine bakıldığında işçi sınıfından ayrıldığını, düşünürlerin, klasik toplumsal hareketleri okudukları argümanlar üzerinden, hayvan hakları hareketinin okuyamayacağını söylemek mümkündür.

“Genel olarak söyleyebilirim ki eğitim seviyeleri yüksek insanlar bize destek vermektedir. Profesörler, avukatlar, doktorlar artık toplumda kanayan bir yara haline geldikleri için eğitilmiş kişilerin gözleri bu hayvanlara döndü. Ve artık çok eğitilmiş kişilerle beraber hareket ediyoruz” (Ege Hayvan Hakları Federasyonu, 68 Yaş).

“Bize destek veren ve eylem yaptığımızda gelen insanlar çoğunlukla eğitilmiş insanlardır” (Sehayder Derneği, 65 Yaş).

Yeni toplumsal hareketlerin öznelinin tek tip bir görünüm göstermeyen, farklı ekonomik, toplumsal ve kültürel çevrelerden gelen kesimlerden oluştuğu söylenilmektedir. Yeni toplumsal hareketlerin aktörlerinin kentlerde yaşayan, hizmet sektöründe çalışan kesimlerden oluştuğu belirtilmektedir. Offe (1999: 66), yeni toplumsal hareketlerin tabanının üç grup insan tarafından temsil edildiğini vurgulamaktadır. Birincisini, yeni orta sınıf, ikincisini eski orta sınıf, üçüncüsünü ise iş piyasasının dışında kalan kesimler oluşturmaktadır. Hayvan hakları hareketini Offe’nin belirtmiş olduğu birinci grup kategorisinde değerlendirmek mümkündür. Hayvan hakları savunucularını sağ-sol, liberal-muhafazakâr gibi geleneksel kodlarla okumak mümkün görünmemektedir. Genel olarak bu hareketin aktörlerinin, eğitilmiş ve kentli kesimlerden oluştuğu söylenebilir.

7.5. Sahipsiz Sokak Hayvanlarına Bakış Açıları

Sahipsiz hayvan, düzenli kalacak bir yeri olmayan ona bakacak kimsenin olmadığı hayvanlardır. Sahipsiz hayvanlar denilince insanların aklına kedi ve köpek gelse de kırsal alanda yaşayan sahipsiz hayvanlar da kastedilir (Kandır, 2014: 9). Türkiye’de son dönemlerde sayıları artan ve ciddi bir güvenlik problemine yol açan başı-boş sokak

köpekleri bulunmaktadır. Bu açıdan biz katılımcılara, “sahipsiz sokak hayvanlarına nasıl bakıyorsunuz?” sorusunu yönelttiğimizde sokak köpeklerini anladıklarını söylemişlerdir. Bu nedenle bu konuyu, sokak hayvanlarından çok sokak köpekleri bağlamında tartışacağız.

Türkiye’de köpeklerin artan popülasyonu nedeniyle bazen elim olaylar yaşanmaktadır. Sokakta yaşayan köpekler sağlık problemlerine ve güvenlik sorununa yol açmakta ve her geçen gün bu sorunlar daha da artmaktadır. Sokak köpekleri çok ağır sokak şartlarında hayatta kalmaya çalışmakta fakat diğer taraftan evcil, yabani, sahipli köpeklere, kedilere vb. canlılara, hatta doğaya da bazen zararlar vermektedir. Sahipsiz köpekler; hastalık bulaştırma ihtimaline, dışkı sorunlarından dolayı çevre kirliliğine, çıkarttıkları seslerle insanları rahatsız olmasına, trafik kazalarına yol açabilip insanların yaralanmalarına, sakat kalmasına ve ölmesine bile bazen neden olabilmektedir. Bu bakımdan sokak köpeklerinin Türkiye’de toplumsal bir soruna neden olduğunu söylenebilir (Kırışık ve Öztürk, 2021: 361-362). İzmir’deki hayvan hakları hareketinin görüşleri şu şekildedir:

“5199 sayılı yasa kısırlaştırma aşılama ve yaşatma der. Biz bu açıdan bakıyoruz. Toplanmasının kesinlikle karşısındayız. Fakat agresif bir köpeğin toplanmasına karşı değiliz. Psikolojisi bozuk bir köpek olabilir. Davranış bozukluğu yaşayan bir köpek olabilir. Onun tabii ki alınması gerekir” (Afalina Hayvan Hakları Topluluğu, Yaş 35).

“Sürüler halinde biz tabii ki köpeklerin gezmesini doğru bulmuyoruz. Çünkü alfa köpekler var ve diğer sürüyü tıpkı insanlar gibi örgütleyiyor. Ve işaret ettiği an diğer insanlara zarar verebilir. Çocuklarımız, biz onların mağdur olmasını asla istemeyiz. Alfa köpeklerin alınması şarttır. Biz bütün hayvanların toplanmasını değil alfa köpekleri gibi risk ve örgütleyen köpeklerin toplanmasını savunuyoruz. Bunu diğer hayvanlar da toplanmasını ve insanlarla bir bütün şekilde yaşasınlar diye. Alfa köpekleri alındığı takdirde sorun çözülecektir” (Ege Hayvan Hakları Federasyonu, 68 Yaş).

Yukarıda görüşlerini paylaştığımız görüşmecilerin ortaya koyduğu gibi hayvan hakları savunucuları sokak köpeklerinin toplanmaması gerektiğini belirtmişlerdir. Fakat insanlara ve diğer canlılara saldırabilen alfa köpeklerinin olduğunu, bu açıdan onların toplanması ve barınaklara alınması gerektiğini söylemişlerdir. Gerçekten de sadece insanlar ve diğer canlılar bu sorundan etkilenmemekte aynı şekilde saldıran köpeklerin de etkilendiğini vurgulamak gerekir. Örneğin; insanların köpeklere şiddet uygulaması, insanlar yiyecek vermedikleri için aç ve susuz kalmaları, belediyelerin aşı yapmaması; acı çekmelerine, acı içinde ölmelerine, trafik kazaları sonucu sakat kalmalarına veya ölmelerine yol açmaktadır.

Bu konuda yaşanan problemler sokak köpeklerinden kaynaklı ortaya çıkıyormuş gibi bir hissiyat olduğu görünüyor. Fakat çalışmanın başında verdiğimiz gibi yerel yönetimler, 5199 Sayılı Hayvanları Koruma Kanununun gereklerini yerine getirirlerse sokak köpeklerinden kaynaklı problemlerin büyük çoğunluğu çözülecektir. Yasaya göre yerel yönetimlerin bütün sokak köpeklerini aşılama, saldırgan davranışlar gösteren köpeklerin

barınaklara alınması ve en önemlisi sokak köpeklerinin kısırlaştırılması gerektiği belirtilmiştir. Bu bakımdan yasanın çıkartıldığı 2004 yılından beri, yetkili ve görevli konumunda olan birçok yerel yönetim kuruluşunun kısırlaştırma ve aşılama faaliyetlerini düzenli biçimde gerçekleştirmemeleri nedeniyle bu problemlerin yaşandığını unutmamak gerekir.

Sonuç

Bu çalışma, İzmir'de hayvan hakları mücadelesi veren dernek/toplulukları eski/yeni toplumsal hareketler tartışması bağlamında değerlendirmek amacıyla yapılmıştır. Görüşmeler 2022 yılının kasım ve aralık aylarında yapılmıştır. Çalışma görüşmecilerin uygun gördükleri yerlerde yapılmıştır. Örneğin, bazı görüşmeler hayvanların kaldığı barınaklarda gerçekleşirken bazıları ise görüşmecilerin bürolarında gerçekleşmiştir. Veri elde etmek amaçlı görüşme esnasında notlar alınmıştır. Bunun yanında katılımcılardan izin alınarak bazı görüşmecilerin sesleri kaydedilmiştir. Seslerinin kaydedilmesine izin vermeyen katılımcıların verileri görüşme formundan elde edilmiştir. Araştırma sonucunda Hayvan hakları hareketinin iktidarı devirmek gibi radikal bir amacı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanında hayvan hakları savunucularının taleplerine bakıldığında iktidar için risk teşkil eden bir talebin de olmadığı görülmektedir. Yeni bir bakanlığın kurulması, var olan hayvan hakları yasasının uygulanması, hayvan hakları ile ilgili müfredata dersler konulması, hayvan barınaklarının yönetimini STK'lara bırakılması, yurtdışından köpek getirmenin yasaklanması, hayvanların ticarileşmemesi gibi mikro talepleri savundukları sonucuna ulaşılmıştır. Bunlar, kültürel alanı kökten değiştirmek yerine, gündelik hayatla ilgili küçük bir iki değişimle çözülebilecek taleplerdir. Türkiye'nin toprak alanı sadece içinde yaşayan insanlara ait değil, aynı şekilde bu topraklarda yaşayan diğer canlıların da yaşam alanıdır. Bu açıdan onların yaşam alanlarına ve yaşam haklarına saygı göstermek gerekir. Sehayder Derneği Başkanı'nın söylediği gibi "birlikte birbirimizin haklarına saygı göstererek yaşamak mümkündür".

Bir hareketin kamusal alanda görünür olması ve taleplerini siyasi alana taşıması hareketin büyüme durumuna bağlıdır. Hareket büyüdükçe, geniş kitleler tarafından destek gördükçe, taleplerin siyasiler tarafından gerçekleştirilme ihtimalleri de artmaktadır. ABD ve Avrupa ülkelerinde başta olmak üzere dünyanın çoğu ülkesinde hayvan hakları hareketleri güçlenmektedir. Türkiye'deki hayvan hakları hareketi bu ülkelerdeki hayvan hakları hareketlerinden etkilenmekte hatta onları örnek almaktadır. Bu açıdan Türkiye'de ilerleyen yıllarda hayvan hakları hareketinin siyaset arenasında daha fazla güçleneceğini öngörmek mümkündür. Bu da önümüzdeki yıllarda Türkiye'de hayvan haklarının ve hayvan hakları hareketinin daha fazla tartışılacağı anlamına gelmektedir. Hayvan haklarının korunmasına yönelik artan ilgi, hayvan hakları hareketlerinin geniş halk kitlelerince benimseneceğini göstermektedir. Bu durum ise siyasi partilerin hayvan hakları savunucularının varlık ve taleplerine daha fazla önem vermelerini gerekli kılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aşkın, Y., & Yerlikaya, H. (2004). Dünya’da ve Türkiye’de Hayvan Haklarının Tarihsel Gelişimi. *Vet Hekim Der Derg*, 4(20), 39-46.
- Aydoğdu, M. ve Meral, O. (2019). Sahipsiz köpeklerin popülasyonunun kontrol altına alınması ve buna ilişkin hukuki altyapının oluşturulması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 21, 2129-2159.
- Balkaya, F. (2014). Yeni Toplumsal Hareket Çeşidi Olarak Çevreci Hareketler. *Kültürel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 3(5), 41-50.
- Bayhan, V. (2014). Yeni Toplumsal Hareketler ve Gezi Parkı Direnişi. *Birey ve Toplum*, 1(7), 23-57.
- Bayansar, R., & Bozkurt, Y. (2016). Yeni Toplumsal Hareketler Çerçevesinde Çevreci Hareket ve Gezi Parkı Olayları. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 14(2), 276-293.
- Creswell, J. W. (2021). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. (S. B. Mesut Bütün, Çev.) Ankara: Siyasal Kitap Evi.
- Çayır, K. (2016). *Yeni Sosyal Hareketler*. İstanbul: Kaknüs Yayınevi.
- Demirci, K. (2017). Hayvan Hakları Kapsamında Kentsel Alanlarda Sokak Köpekleri Olgusu. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*.
- Demiroğlu, E. T. (2014). Yeni Toplumsal Hareketler: Bir Literatür Taraması. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 133-144.
- Erdoğan, B., & Esra Köten. (2014). Yeni Toplumsal Hareketlerin Sınıf Dinamiği: Türkiye LGBT Hareketi. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 93-113.
- Ergün, Y. (2010). Hayvan Deneylerinde Etik. *Arşiv Dergisi*, 19, 220-235.
- Gustave, L. (2009). *Kitleler Psikolojisi*. (H. İlhan, Çev.) Ankara: Alter Yayıncılık.
- Işık, G. (2013). *Sanaldan Sokağa Toplumsal Hareketler*. Ankara : Nobel Yayıncılık
- İzmir’deki Sokak köpeklerinin Sayısı. (2017, 14 Ekim). Erişim Adresi:<http://www.izmirvho.org/basin-389-izmir-deki-sokak-kopeklerinin-sayisi.html>.

- Kanatlı, M. (2022). Çağdaş Siyaset Felsefesinde Hayvan Hakları Tartışmaları Üzerine Bir Literatür İncelemesi. *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, 9 (19), 189-206.
- Kandır, E. (2014). Sokakların Yuvasız Sakinleri. *Ayrıntı Dergisi*, 2(21), 7-14.
- Kıbaroğlu, M. (2011). Arap Baharı ve Türkiye. *Adam Akademi*, 26-36.
- Kırıışık, F., & Öztürk , K. (2021). Şiddet Haberlerinden Hayvan Haklarına, Sahipsiz Köpek Sorunu. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(69), 360-381.
- Marx, K., & Engels, F. (2015). *Komünist Manifesto*. İstanbul: Yar Yayınları.
- Melikoğlu, B. (2009). Türkiye'de Kurulan İlk Hayvanları Koruma Derneğinin Tarihsel Gelişimi. *Vet Hekim Der Derg*, 1(80), 37-44.
- Offe, C. (1999). *Yeni Sosyal Hareketler: Kurumsal Politikanın Sınırlarının Zorlanması*. (K. Çayır, Çev.) İstanbul: Kaktüs Yayınları.
- Poyraz, Ö. (2000). *Labaratuvar Hayvanları Bilimi* . Ankara : Kardelen Ofset .
- Regan, T. (1983). *The Case For Animal Rights*. Kaliforniya : Kaliforniya Üniversitesi Yayınları .
- Savaş, T., Yaman , İ., & Cemil , T. (2009). Hayvan Hakları ve Hayvan Refahı: Hayvansal Üretim Dergisi, 1(50), 54-61.
- Singer, P. (1976). *Animal Liberation*. London : Jonathan Cape Press.
- Şimşek, H., & Yıldırım, A. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Tilly, C. (2008). *Sosya Hareketler*. (O. Düz, Çev.) İstanbul: Babil Yayınları.
- Touraine, A. (1999). *Toplumdan Toplumsal Hareket*. (K. Ç. Kitabı, Çev.) İstanbul: Kaknüs Yayınevi.
- Ünder, H. (1996). *Çevre Felsefesi* . Ankara : Doruk Yayınları .
- Yaşar, A. & Yerlikaya, H. (2004). Dünya'da ve Türkiye'de Hayvan Haklarının Tarihsel Gelişimi. *Veteriner Bilimler Dergisi*, 4 (20), 39-46.

Hakem Değerlendirmesi: Çift “kör” hakem incelemesi.

ıkar atışması: Yazar çıkar atışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek aldığını beyan etmemiştir.

Peer-review: Double-blind peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü | *Ege University, Institute of Social Sciences*

Ege Sosyal Bilimler Dergisi | ***Journal of Ege Social Science***

e-ISSN 2651-4982

Cilt: 4, Sayı: 1-2, Ocak-Temmuz 2023 | *Volume: 4, Issue: 1-2, January-July 2023*

Sahibi (Owner): Ege Üniv. Sosyal BİLİmler Enstitüsü adına Müdür (On behalf of Ege Univ. Institute of Social Sciences, Director): Prof. Dr. Mustafa MUTLUER  Editörler (Editors): Dr. Ender ÖZBAY, Dr. Öğr. y. Aytekin ERDOğAN  Yazı İşleri Müdürü (Managing Director): Koray KULEYİN (Enstitü Sekreteri | Institute Secretary)  Sekreteryaya - Grafik Tasarım/Mizampaj - Teknik İşler - Strateji - Süreç Yönetimi (Secretariat - Graphic Desing/page layout - Technical works - Strategy - process management): Ender ÖZBAY

[İnternet Sayfası \(Açık Erişim\)](#)

[İnternet Page \(Open Access\)](#)

DergiPark
AKADEMİK

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/esbd>

Ege Sosyal Bilimler Dergisi hakemli, bilimsel bir dergidir; Ocak ve Temmuz aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.

Journal Of Ege Social Science is a peer-reviewed, scholarly, periodical journal published biannually, in January and July.

BİZANS ANITSAL MİMARİSİNDE İON-IMPOST SÜTUN BAŞLIKLARININ KULLANIMI: ÖN DEĞERLENDİRMELER*

* * *

THE USE OF IONIC-IMPOST COLUMN CAPITALS IN BYZANTINE MONUMENTAL ARCHITECTURE: PRELIMINARY CONSIDERATIONS

Murat CERTEL**

ÖZ

Antik Çağ'dan günümüze değin mimaride kullanılan sütun ve sütun başlıkları birçok yapı gurubunda farklı tip ve üslupta karşımıza çıkmaktadır. İlk örneklerine tapınak mimarisinde rastlanan sütun ve sütun başlıklarının bazen sadece anıt niteliğinde olduğu görülmektedir. Doğu Roma İmparatorluğunda 4. ve 6. yüzyıllar arasında antik geleneği sürdüren ve zamanla bu gelenekten uzaklaşarak gelişen birçok yeni sütun başlığı türü ortaya çıkmıştır. 5. yüzyılın başlarında impost kullanımının başlanması, sütun başlıklarında bazı yeni gelişmelere yol açmıştır. Bu yeni gelişmelerden biri de impost ve ion sütun başlıklarının bir sentezi olarak ortaya çıkan ion-impost tipi başlıkların üretimine başlamasıdır. İon-impost tipi sütun başlıkları MS 5. ve 6. yüzyıllar arasında Başkent Konstantinopolis, Anadolu, Kıta Yunanistan ve İtalya dâhil olmak üzere doğu ve batı Akdeniz'de oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Bu tip sütun başlıklarının kullanımının özellikle, İmparator Justinianus (527-565) döneminde yaygınlaştığı görülmektedir. İmparator Justinianus tarafından Konstantinopolis'te inşa ettirilen Ayasofya, Aya İrini ve Küçük Ayasofya'daki (Aziz Sergios ve Aziz Bakhos Kilisesi) ion-impost tipi sütun başlıkları dönemin karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır. MS 6. yüzyıldan sonra ise bu tip sütun başlıklarının kullanımı giderek azalmıştır. Çalışmamızda, bir dönemin mimari modasını yansıtan ion-impost tipi başlıkların asıl işlevinin tanıtılması, literatürdeki veriler ışığında bu tür başlıkların estetik mi yoksa mimari kaygılar nedeniyle mi tercih edildiğine dair sorulara cevap bulunması amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Geç Antik Çağ, Bizans Dönemi, Mimari plastik, Sütun başlığı, Ion-impost.

* Bu çalışma 2. Uluslararası Ege Sosyal Bilimler Lisansüstü Öğrenci Kongresi'nde (İzmir, 29-31 Mayıs 2023) sunulan bildiriye dayanmaktadır. Çalışma, Ege Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir. Proje Numarası: 23917.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İzmir. ♦ ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-6946-9298> ♦ e-Mail: muratcertel@gmail.com

ABSTRACT

Columns and column capitals used in architecture from Antiquity to the present appear in different types and styles in many building groups. Columns and column capitals, the first examples of which are encountered in temple architecture, are sometimes seen to have only a monument quality. In the Eastern Roman Empire, between the 4th and 6th centuries, many new column capital types emerged that continued the ancient tradition and developed away from this tradition over time. The beginning of the use of impost in the early 5th century led to some new developments in column capitals. One of these new developments is the start of the production of ion-impost type capitals, which emerged as a synthesis of impost and ion column capitals. Ionic-impost type capitals spread over a wide geography in the eastern and western Mediterranean, including the capital Constantinople, Anatolia, Continental Greece and Italy between the 5th and 6th centuries AD. It is seen that the use of this type of capitals became widespread especially during the reign of Emperor Justinian (527-565). Ion-impost type column capitals in Hagia Sophia, Hagia Irene and Little Hagia Sophia (St. Sergius and St. Bacchus Church) built by Emperor Justinian in Constantinople reflect the characteristic features of the period. After the 6th century AD, the use of this type of column capitals gradually decreased. In our study, it is aimed to introduce the main function of ion-impost type capitals, which reflect the architectural fashion of a period, and to answer the questions about whether such headboards are preferred due to aesthetic or architectural concerns in the light of the data in the literature.

Keywords: *Late Antiquity, Byzantine period, Architectural sculpture, Column capital, Ionic-impost.*

Giriş

313 Milano Fermanıyla birlikte kendilerine özgürce ibadet binası yapmaya hak kazanan Hristiyan ustalar, ilk başlarda bu ibadet binaları için, klasik antik çağın bilinen Korinth, Kompozit ve İyonik başlık tiplerini kullanmışlardır. Ancak zamanla klasik geleneklere bağlı kalarak inşa ettikleri kiliselerinde, yeni mimari üslup arayışlarına girmişlerdir. 5. yüzyılın başlarında impost kullanımının başlaması, sütun başlıklarında bazı yeni gelişmelere yol açmıştır. Bu yeni gelişmelerden biri de impost ile ion sütun başlıklarının bir sentezi olarak ortaya çıkan ion-impost tipi başlıkların üretimine başlanmasıdır. İon-impost tipi sütun başlıkları MS 5. ve 6. yüzyıllar arasında Başkent Konstantinopolis, Anadolu, Kıta Yunanistan ve İtalya dâhil olmak üzere doğu ve batı Akdeniz'de oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. 7. yüzyıldan itibaren ise giderek kullanımını azalmıştır.

Çalışmamız yeni bir tip başlık olarak Erken Bizans Döneminde ortaya çıkan İon İmpost başlığın, Bizans anıtsal mimarisinde ne zaman ve ne şekilde kullanıldığını göstermeyi amaçlamaktadır. İlk bölümde başlıkların kökeni ve araştırmacıların çalışmalarından değerlendirmeler ve tartışmalar öne sunulmaktadır. İkinci bölümde ise çalışmamızın asıl konusunu oluşturan başlıkların kullanımına ilişkin veriler açıklanacaktır.

İon-İmpost Sütun Başlıkların Kökeni Ve Başlıklara İlişkin İlk Çalışma

İon İmpost başlık, Greko-Romen geleneğinden miras alınan bir İon başlığın üzerine, impost adı verilen kesik piramit şekilli bir başka mimari elemanın adapte edilmesiyle oluşturulmuş yeni bir başlık türüdür. Hristiyan ustalar, ilk başlarda bu ibadet binaları için, klasik antik çağın bilinen Korinth, Kompozit ve İyonik başlık tiplerini kullanmışlardır. Ancak zamanla klasik geleneklere bağlı kalarak inşa ettikleri kiliselerinde, yeni mimari üslup arayışlarına girmişlerdir. Bir zamanlar, Pagan dünyanın yüksek maliyetli ve ehil işçilik gerektiren masif arşitrav bloklarını devşirerek kendi kiliselerindeki kullanımını da aynen devam ettirmişlerdir. Söz gelimi, büyük merkezlerdeki bazilikal planlı kiliselerin orta nef bağlayıcıları devşirme arşitrav bloklarından meydana gelmekteydi. Ancak zamanla yapı ustaları, ihtiyaca göre artan kilise inşaatlarında, daha az maliyetli ve pratik çözümler üretmek zorunda kaldılar. Örneğin, üst örtüyü, yapımı kolay olan yuvarlak kemerlerin taşıdığı sütunlara bindirterek strüktüre yeni bir kullanım kazandırdılar. Fakat diğer bir yandan, bağlayıcı eleman olan arşitravların yerini kemerlere bırakması, sistemde birtakım sorunlara da yol açtı. Bu sorun esasında geniş bir kemeri taşıyacak sütun ve başlıklarının boyut ve şekilleri ile ilgili görünmekteydi. Dahası, iç mekânın yüksekliği ile de doğrudan ilişkili olduğu düşünülmektedir. Büyük merkezlerin dışında, inşa edilen anıtlarda yapı ustalarının, bu sorunu impost kullanarak çözüme ulaştığı görülmektedir. İmpostlar, aslında Roma döneminde kullanılan mimari plastik elemanların basitleştirilmiş halidir.

İmpostların kullanımının iki önemli özelliği vardır. Birinci özelliği dikdörtgen formdaki impostun kemerin değişen kalınlıklarına uyum sağlamasıdır. İkinci özelliği ise farklı yüksekliklere sahip sütunların yükseklik farklılıklarını telafi etmesidir (Wiegand, 1914, 53).

Şekil 2. Skripou (Orchomenos) Kilisesine ait Başlık (Kautzsch, 1936, Taf. 33, 535)

Şekil 1. Alexandria Müzesi'ndeki Başlık (Kautzsch, 1936, Taf. 33, 536)

Başlık ile kemer arasına yerleştirilen impostun özellikle Bizans mimarisine ait bir eleman olduğu bilinmektedir. İmparator Konstantin dönemi öncesine ait yapılarda impost görülmemesi de bu düşünceyi desteklemektedir. Bu nedenle impostların Konstantin sonrası dönemde ortaya çıktığı düşünülmektedir (Deichmann, 1956, 41).

Edmund Weigand, 1914 yılında yapmış olduğu çalışmada, impostların en erken 4. yüzyılın ortalarında kullanılmaya başladığını söylemektedir. Ayrıca çalışmasında korniş şeklindeki impost ve ters çevrilmiş, kesik bir piramit şeklinde kenarları aşağı doğru eğimli impost olarak iki farklı impost formu öne sürmüştür (Wiegand, 1914, 55). Nitekim, S. Costanza'nın birleştirilmiş sütunlarının üzerindeki saçaklıklar üçüncü yüzyılın son yıllarına tarihlenmektedirler ve impostların öncülleri olduğu düşünülmektedir (Deichmann, 1956, 41-42). İpostların menşei sorusu günümüzde hala tam olarak açıklığa kavuşturulmamıştır.

5. yüzyılın başlarında impost kullanımının başlaması, sütun başlıklarında bazı yeni gelişmelere yol açmıştır. Bu yeni gelişmelerden biri de impost ve ion sütun başlıklarının bir sentezi olarak ortaya çıkan ion-impost tipi başlıkların üretimine başlanmasıdır. İon İpost başlık, Greko-Romen geleneğinden miras alınan bir İon başlığın üzerine, impost adı verilen kesik piramit şekilli bir başka mimari elemanın adapte edilmesiyle oluşturulmuş yeni bir başlık türüdür. Başlıkların ilk olarak hangi tarihte kullanıldığı kesin olarak bilinmemekle birlikte 5. yüzyılın başlarına ait olduğu tahmin edilmektedir (Alten, 1913, 65).

Bir diğer görüş ion impost başlıkların Doğu Roma bazilikalarında galeri katlarının yapılmaya başlamasıyla birlikte ortaya çıktığıdır (Deichmann, 1956, 46). Başlıkların

en erken tarihli örneğinin, Yunanistan'daki Skripou (Orchomenos) Kilisesi'ne (Şekil 1.) ait olduğu kabul edilir (Kautzch, 1936, 166, Deichmann, 1956, 46). Burada yer alan başlık 400 yılı civarına tarihlendirilmiştir. Ayrıca Mısır'da Alexandria Müzesi'ndeki (Şekil 2.) iki başlık da benzer şekilde 5. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlendirilmektedir. (Kautzch, 1936, 165, Yegül, 1974, 267).

Ion-impost diye nitelendirilen başlıkların çoğu, monolit olarak üretilmiştir. Fakat bazı örneklerde ion ve impost blokların, iki ayrı parça halinde üretildiği de görülmektedir. Bu durum konu ile ilgili bilimsel yayınlarda iki farklı tutuma yol açmıştır. Bazı araştırmacılar, çalışmalarında sadece monolit üretilmeye yer verirken, bazıları da her iki grubu çalışmalarına dahil etmişlerdir.

Konu ile ilgili en erken çalışma 1913 yılında Wilken Alten'in, *Geschichte des altchristlichen Kapitells* başlıklı yayınıdır. Alten, gerek monolit gerek se iki ayrı parça halinde üretilmiş örnekleri, görüntüde farklılık yaratmadığı için ortak tipoloji içinde değerlendirmiştir (Alten, 1913, 39). Daha sonra 1936 yılında yayımlanan Rudolf Kautzsch'a ait çalışmada da Alten'in önerisi referans alınarak iki grup birlikte değerlendirilmiştir (Kautzch, 1936, 165). Thomas Zollt da her iki varyantın aynı statik işlevi yerine getirdiğini ve başlığın tek parça veya iki parçadan oluşmasının fark etmediğini kabul etmiştir (Zollt, 1998, 61). Buna karşın, Vassiliki Vemi, tipolojide sadece monolit üretimleri esas almış, ion ve impost olarak ayrı iki şekilde üretilen parçaların hiçbir zaman birlikte kullanılmadığını öne sürmüştür (Vemi, 1989, 3).

Bizans Anıtsal Mimarisinde Ion-Impost Sütun Başlıklarının Kullanımı

İon-impost tipi sütun başlıkları İS. 5. ve 6. yüzyıllar arasında Başkent Konstantinopolis, Anadolu, Kıta Yunanistan ve İtalya dâhil olmak üzere doğu ve batı Akdeniz'de oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Bu tip sütun başlıklarının kullanımının özellikle, İmparator Justinianus (527-565) döneminde yaygınlaştığı görülmektedir. İmparator Justinianus tarafından Konstantinopolis'te inşa ettirilen Ayasofya, Aya İrini ve Aziz Sergios ve Aziz Bakhos Kilisesi ion-impost tipi sütun başlıkları dönemin karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır. İS. 6. yüzyıldan sonra ise bu tip sütun başlıklarının kullanımı giderek azalmıştır.

Erken tarihli kiliselerin alt katlarının sütunları üzerinde zengin süslemesinden dolayı genellikle korint başlıklar tercih edilmiştir. Korint başlıkların arşitrav taşıdığı durumlarda yalın şekilde, kemerleri desteklediği durumda ise üzerine birer impost aldığı görülmektedir. Bu kiliselerin galeri katlarının sütunları için ion impost başlıklar kullanılmıştır. Bu kullanıma ilişkin en iyi iki örnek Yunanistan'da bulunmaktadır.

Hagios Demetrios Kilisesi, Selanik'te ayakta kalan en eski yapılardan biridir. Kilise, 4. yüzyıldan kalma Aziz Demetrius için yapılan mezar yapısının üstüne, Vali Leontius tarafından 412-413 yılları arasında inşa ettirilmiştir (Sotiriou, 1952; 246; Hoddinnott, 1963, 125; Weitzmann, 1979, 555; Bauer, 2013, 35). Üç nefli Helenistik bazilika tipinde olan yapı, 7. yüzyılın başında çıkan yangınla zarar görmüştür. Bunun ardından

Şekil 3. Hagios Demetrios Kilisesi'nin galeri katındaki ion impost başlıklar (Fotoğraf: David Hendrix)

İmparator Herakleios (610-41) kısa sürede yapıyı tekrar onartmıştır (Hoddinott, 1963, 125). Bu onarım sırasında, daha önce üç nefli olan kilise, kuzey ve güneyine birer nef daha eklenerek beş nefli daha büyük bir yapıya dönüştürülmüştür. Yapının ilk katında, orta nefi, kuzey ve güney yan neften ayıran sütunların üzerinde korinth sütun başlıkları yer almaktadır. Korinth başlıkların üzerine birer impost eklenerek kemerlere geçiş sağlanmıştır. Ayrıca bu sistem yapıyı yükseltmiştir. 7. yüzyılın başında yapılan onarımlarda eklenen, nef ve galeri katında yer alan sütunların üzerinde ise ion-impost tipi başlıklar yer almaktadır (Şekil 3.). 1917 öncesi fotoğraflarda sade şekilde tasarlanan başlıkların impostunun dar yüzeyinde Latin Haçı görülmektedir. Başlıklar 7. yüzyılın başlarına tarihlenmektedir.

Yunanistan'daki diğer bir erken tarihli yapı Panagia Acheiropoietos Kilisesidir. Yapı Selanik'in beşinci yüzyıldan kalma ikinci büyük bazilikasıdır. İnşa tarihliyle ilgili kesin bilgi bulunamamakla birlikte, mimari üslubu bakımından 450-470 yılları civarında inşa edildiği kabul görmektedir (Krautheimer, 1981, 105; Weitzmann, 1979 658). Meryem'e adanan yapı üç nefli, ahşap çatılı bir bazilikanın tipik bir örneğidir. 1430 yılında Osmanlı'nın şehri fethinden sonra, Acheiropoietos Kilisesi, Sultan II. Murad tarafından 1492 yılında camiye dönüştürülmüştür (Bakirtzis, 2003, 50). Osmanlı dönemi boyunca, Eski Camii, Eskicuma Camii adı altında şehrin başlıca camisi olarak işlevini sürdürmüştür (Hoddinott, 1963, 156).

Yapının neflerini iki dizi halinde her bir sırada on iki adet olmak üzere sütunlar ayırır. Sütunların üstünde Hagios Demetrios Kilisesi'nde olduğu gibi korinth başlıklar yer almaktadır. Başlıkların üzerine birer impost eklenerek

Şekil 4. Panagia Acheiropoietos Kilisesi'nin galeri katındaki İon impost başlıklar (Fotoğraf: David Hendrix)

Şekil 5. Ayasofya'nın galeri katında yer alan İon impost başlıklar (Fotoğraf: David Hendrix)

kemerlere geçiş sağlanmıştır. Yan neflerin üzerlerindeki galeriler İon impost başlığa sahiptir (Şekil 4.). Başlıkların impost bölümünün dar ön yüzüne Latin Haçı işlenmiştir. İon kısmının merkezinde ise etrafı ince kabuk içerisinde alınmış yumurta motifleri yer alır. Yumurtanın iki yanına, uçları aşağı bakar biçimde oklar yerleştirilmiştir.

Şekil 6. Aya İrini Kilisesi'nin nef sütunları üzerinde yer alan ion impost başlıklar (Fotoğraf: David Hendrix)

Bizans mimarisinin en anıtsal yapısı Hagia Sophia (Ayasofya) Kilisenin ilk inşasına imparator Büyük Konstantin zamanında başlandığı, II Konstantius tarafından 337-361 yılları arasında tamamlandığı bilinmektedir (Lethaby ve Swainson 1894, 15; Mathews, 1976, 262; Krautheimer, 1981, 72). 404 yılında meydana gelen yangın sonucu tahrip olan bu yapı, imparator II. Theodosios (408-450) tarafından beş nefli ahşap örtülü bazilika planıyla yeniden inşa edilmiştir. (Lethaby ve Swainson 1894, 16; Mathews, 1976, 262; Müller-Wiener, 2016, 84). Kilise günümüzdeki halini 532 Nika İsyanından sonra İmparator I. Justinianus döneminde almıştır. 532-537 yılları arasında Tralles'li mimar Anthemios ve Miletos'lu mimar Isidoros tarafından hazırlanan kubbeli bazilika planı, eski yapının yıkıntıları tesviye edilerek aynı yerde yükseltilmiştir (Lethaby ve Swainson 1894, 21; Mathews, 1976, 263; Krautheimer, 1981, 72; Müller-Wiener, 2016, 85).

Ayasofya'nın galeri katında I. Justinianus dönemine ait bir dizi ion impost başlık bulunmaktadır (Şekil 5.) Bu başlıklar Ajur tekniği ile yapılan yüksek işçiliği açısından önemlidir. Yapının kuzey ve güney galeri katının iç kesiminde yer alan başlıklar köşe volütlü olarak tasarlanmıştır. Bu başlıkların bir benzeri aynı imparator tarafından Konstantinopolis'te yaptırılan Aziz Sergios ve Bakhos Kilisesi'nde tekrar eder.

İS. 6. Yüzyılda, Ayasofya ile Aziz Sergios ve Bakhos Kilisesi dışında başkent Konstantinopolis'te yer alan önemli diğer bir kilise Aya İrini'dir. Kilisenin ilk inşası 4. yüzyıla kadar inmektedir (Millingen, 1912, 85). 532 yılında çıkan Nika İsyanı sırasında yapı zarar görmüştür. Ardından İmparator I. Justinianus, Ayasofya ile aynı zamanda Aya İrini'yi de yeniden yaptırmıştır (Millingen, 1912, 89; Ebersolt, 1913, 56; Mathews, 1976,

Şekil 7. St. Jean Kilisesi'nin nef ve galeri katlarında yer alan ion impost başlıklar (Fotoğraf: Murat Certel)

102; Krautheimer, 1981, 230; Müller-Wiener, 2016, 112). 740 yılı civarında meydana gelen depremde hasar gören yapı V. Konstantinos (741-775) tarafından onartılmıştır (Millingen, 2012, 90; Müller-Wiener, 2016, 113) İstanbul'un fethinden sonra camiye çevrilmediği için önemli bir mimari değişiklik olmamıştır.

Kilise üç nefli bazilikal planlıdır. Yapının orta nef ile yan nefleri ayıran sütunların üzerinde ion impost sütun başlıklar yer almaktadır (Şekil 6.). Başlıklar düzgün kesimlidir, impostların orta mekana bakan dar yüzeyinde yalın şekilde Latin Haçı işlenmiştir. İmpostun paralel yüzüne ise I. Justinianus ve Theodora'ya ait monogramlar yüksek kabartma olarak işlenmişlerdir. İon kısımlarda palmet ve akanthus yaprakları gibi çeşitli bezemelere yer verilmiştir. Daha önce yapıların galeri katlarında tercih edilen ion impost başlıklar, Aya İrini kilisesinin ilk katında bulunmaktadır. Bu durum ion impost başlığın, söz konusu dönemlerde, yapıların ana nefinin sütun başlığı olarak öne çıktığını göstermektedir.

Ayasuluk St. Jean Kilisesi, İsa'nın 12 havarisinden biri olan Aziz Yuhanna'nın mezarı üzerine inşa ettirilmiştir. İ.S. 2. yüzyılda, kiliseden önce alanın yarı ıssız, kuru ve verimsiz bir arazi olduğu ve burada bir Roma nekropolünün bulunduğu bilinmektedir (Foss, 1979, 87; Karydis, 2016, 102). Aziz Yuhanna öldüğünde bu tepeye gömülmüştür. İ.S. 4. yüzyılda mezarın üzerine küçük kare planlı bir şehitlik yapılmış, İ.S. 5. yüzyılın başlarında Kiliseye çevrilmiştir (Hörmann, 1951; 18, Krautheimer, 1981; 112, Milburn, 1988, 134; Koch, 2015, 244). Daha sonradan eski ve harap halde olan kiliseyi İmparator

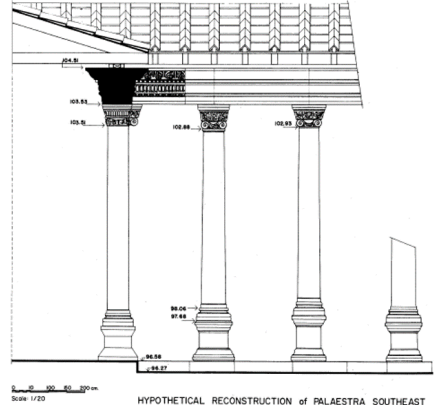
I. Justinianus yıktırılarak 532 yılından sonra yeniden inşa ettirdiği kroniklerden öğrenilmektedir (Procopius, Buildings 5, 1, 6). Prokopius'un vermiş olduğu bilgiye göre İmparator Justinianus'un yaptırdığı yapının başkent Konstantinopolis'teki Kutsal Havariler Kilisesi gibi haç planlı ve kubbeli olduğu anlaşılmaktadır.

Yapının orta nef ile yan nefleri ayıran sütun başlıkları ion impost tipindedir (Şekil 7.). İon impost başlıklar kurgu olarak Aya İrini Kilisesi ile yakın benzerlik gösterir. Aya İrini ile arasındaki tek fark, yapının galeri katında sütunların bulunması ve sütunların üzerinde ion impost tipi başlıkların yer almasıdır. St. Jean Kilisesi her iki katta da ion impost başlık türünün kullanıldığı tek yapı olması açısından önemlidir.

Manisa'nın Sardis antik kentinde yer alan Gymnasium yapısı, İS. 2. yüzyıl sonunda veya 3. yüzyılın başında tamamlandığı tahmin edilmektedir (Yegül, 2010, 161). Sardis'te yer alan bu kompleks, şehirde bulunan iki anıtsal hamam yapısından biridir (Yegül, 2010, 163). Kompleksin doğu kısmında, sundurmalarla çevrili merasim ve egzersiz yapılan açık bir avlu (palaestra), batı kısmında ise geniş tonozlarla örtülü yıkanma alanları mevcuttur. İS. 4. veya 5. yüzyılda Palaestranın güney kanadının Yahudi cemaatine verildiği ve Yahudilerin burada büyük bir sinagog inşa ettirdiği bilinmektedir (Yegül, 2010, 172).

Şekil 9. Sardis Gymnasium'u Palastrasında yer alan ion impost başlık (Fotoğraf: Murat Certel)

Şekil 8. Gymnasium Palaestra'sının rekonstrüksiyon çizimi (Yegül 1974, 274)

Sardis'te Bizans dönemine ait en ilginç mimari buluntular palaestranın güney-doğu ve güneybatı köşelerindeki sütun dizisi üzerinde yer alan ion impost (Şekil 8.) sütun başlıklardır (Yegül, 1974, 265). Başlıkların kemer dışında kullanıldığı tek örnek burada yer almaktadır. Daha önceki yapılarda gördüğümüz alışlagelmiş ion impost başlık ve kemer ilişkisi, burada yerini arşitrav bloğuna bırakmıştır (Şekil 9.) Bu kullanım başka bir yapıda görülmemektedir. Ayrıca avlunun köşe sütunları için özel, L-biçimli başlıkların kullanılması da yine bu yapıya özgüdür. Başlıklar, Küçük Asya'nın Geç Antik Dönem mimari süsleme programının iyi korunmuş ünik örnekleridir.

Değerlendirme Ve Sonuç

İon impost başlıkların kullanımı hiç şüphesiz bağlayıcı eleman olan arşitravların yerini kemerlere bırakmasıyla doğru orantılıdır. Buradaki asıl sorun geniş bir kemer taşıyacak sütun ve başlıklarının boyut ve şekillerinin nasıl olması gerektiğiydi. Antik çağdan beri kullanılan korint başlık kare şekilli abaküse sahip olmasından dolayı geniş bir kemerin yapımına izin vermemektedir. Burada ustaların korint başlığın üstüne impost ekleyerek bu sorunu çözdüğü görülmektedir.

Bizans anıtsal mimarisinde ion impost başlıklar 5. yüzyıla ait yapıların ilk olarak galeri katlarında kullanılmıştır. Yunanistan'daki Hagios Demetrios, Panagia Acheiropoietos ve Konstantinopolis'teki Ayasofya, Aziz Sergios ve Bakhos Kiliseleri bu kullanımın günümüze ulaşmış örnekleridir. Başlıkların ikincil planda kullanılmasının, estetik kaygıdan kaynaklandığı düşünülebilir. Çünkü gösterişli süslemelere sahip Korint başlıklar dönem boyunca zenginliğin bir sembolü olarak ana mekanda kullanılmıştır.

İ.S. 6. yüzyılın başlarında ion impost başlıklar Başkent Konstantinopolis, Anadolu, Kıta Yunanistan ve İtalya dâhil olmak üzere doğu ve batı Akdeniz'de oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Bu zaman diliminde başlıkların dönemin modası olarak bazı yapılarda ön plana çıktığı görülmektedir. Başkentteki Aya İrini ve Ephesos, Ayasyuluk Tepesi St. Jean kilisesi örnek olarak gösterilebilir. Aya İrini kilisesinde galeri katında sütun olmadığı için ana mekânın nef sütunlarında ion impost başlıklar görülmektedir. Benzer şekilde St. Jean kilisesinde de aynı kullanım söz konusudur. Fakat iki yapı arasındaki tek fark St. Jean Kilisesi'nin galeri katında da ion impost başlıkların kullanılmasıdır.

İon impost başlıkların kemer ile değil de arşitrav ile kullanıldığı, şuna kadar bilinen tek örnek Sardis Gymnasiumu'nun palastrasıdır. Burada yer alan ion impostların avlunun köşe sütunları için özel, L-biçimli oluşu da yine bu yapıya özgüdür.

Sonuç olarak, ion impost başlıklar başlangıçta kiliselerin galeri katındaki sütunlarda, daha sonraları ise ana mekânın nef sütunlarında kullanılmıştır. Bu durumda 5. yüzyılda estetik kaygıdan dolayı geri planda tutulan başlıkların 6. yüzyılın başları gibi kısa sürede moda haline geldiği söylenebilir. Özellikle başkent Konstantinopolis ve yakın çevresindeki yapılarda yer alan, kaliteli ajur işçiliğine sahip ion impost başlıklar bunun göstergesidir. Ayrıca korint başlıklara göre daha ucuz maliyetli olması veya korint-impost şeklinde iki ayrı mimari öge yerine monolit olarak üretilebilmesi, ion impost başlık tipinin tercih edilmesine sebep olmuş gibi görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Alten, W. (1913). *Geschichte des Altchristlichen Kapitells*. München-Leipzig: Delpin Verlag.
- Bakirtzis, C. (2003). The Urban Continuity and Size of Late Byzantine Thessalonike, *DOP* (57), 35–64.
- Bauer F. A. (2013). *Eine Stadt und ihr Patron: Thessaloniki und der Heilige Demetrios*, Schnell & Steiner.
- Deichmann, F. W. (1956). Studien zur Architektur Konstantinopels. *Deutsche Beiträge zur Altertumswissenschaft 4*, Baden.
- Ebersolt, J., Thiers, A. (1913) *Les églises de Constantinople*, Ernest Leroux.
- Hoddinott R. F. (1963). *Early Byzantine churches in Macedonia and southern Serbia A Study of the Origins and the Initial Development of East Christian Art*, Palgrave Macmillan London.
- Hörmann, H., (1951). *Die Johanneskirche, Forshuchen in Ephesos 4, 3*, Vienna.
- Karydis, N. (2015). The Evolution of the Church of St. John at Ephesos during the Early Byzantine Period, *Jahreshefte des Österreichischen archäologischen institutes in Wien*, Band 84, 97-128.
- Kautzsch, R. (1936). *Kapitellstudien, Beiträge zu einer Geschichte des spätantiken Kapitells im Osten vom vierten bis ins siebente Jahrhundert*. Berlin-Liebzg: Walter de Gruyter.
- Koch, G. (2015). *Erken Hristiyan Sanati*. (A. Aydın, Çev.) İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Krautheimer, R. (1981). *Early Christian and Byzantine Architecture*, Tennessee.
- Mathews, T. F. (1976). *The Byzantine Churches of Istanbul: A Photographic Survey*, Pennsylvania State University Press.
- Milburn, R. (1988). *Early Christian Art and Architecture*, University of California Press
- Millingen, A. V. (1912). *Byzantine Churches in Constantinople: Their History and Architecture*, Macmillan and Company, Limited.
- Müller-Wiener, W. (2016). *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*. (Ü. Sayın, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Sotiriou, G. A. (1952). *Η Βασιλική Του Αγίου Δημητρίου Θεσσαλονικησ*, BAE, 34A, Atina.

- Lethaby W. R., Swainson H. (1894). *The Church Of Sancta Sophia, Constantinople A Study Of Byzantine Building*, Macmillan.
- Procopius, Buildings H. B. Dewing – G. Downey (eds.), Procopius, Buildings (Cambridge, MA 1954).
- Vemi, V. (1989). *Les Chapiteaux Ioniques à imposte de Grèce à l'époque paléochrétienne*. Athens: BCH Supplément XVII.
- Weigand, E. (1914). Neue Untersuchungen über das Goldene Tor in Konstantinopel. *Athenische Mitteilungen* 39, pp. 1-64.
- Weitzmann, K. (1979). *Age Of Spirituality: Late Antique And Early Christian Art, Third To Seventh Century*. New York: Princeton University Press.
- Yegül, F. K. (1974). Early Byzantine Capitals from Sardis. A Study on the Ionic Impost Type. *DOP*(28), pp. 265-274.
- Yegül, F.K. (2010). *Bathing in the Roman World*. New York: Cambridge University Press.
- Zollt, T. (1994). *Kapitellplastik Konstantinopels vom 4. bis 6. Jahrhundert n. Chr: mit einem Beitrag zur Untersuchung des ionischen Kämpferkapitells, Asia Minor Studien*. Bonn: Dr. Rudolf Habelt.

Hakem Değerlendirmesi: ift “kr” hakem incelemesi.

ıkar atışması: Yazar ıkar atışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar, Ege Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklendiğini belirtmiştir. Proje Numarası: 23917.

Peer-review: Double-blind peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study supported by Ege University Scientific Research Projects Coordination Department. Project Number: 23917.

Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü | *Ege University, Institute of Social Sciences*

Ege Sosyal Bilimler Dergisi | ***Journal of Ege Social Science***

e-ISSN 2651-4982

Cilt: 4, Sayı: 1-2, Ocak-Temmuz 2023 | *Volume: 4, Issue: 1-2, January-July 2023*

Sahibi (Owner): Ege niv. Sosyal Bilimler Enstitüsü adına Müdür (On behalf of Ege Univ. Institute of Social Sciences, Director): Prof. Dr. Mustafa MUTLUER  Editörler (Editors): Dr. Ender ÖZBAY, Dr. Öğr. y. Aytekin ERDOğAN  Yazı İşleri Müdürü (Managing Director): Koray KULEYİN (Enstitü Sekreteri | Institute Secretary)  Sekreteryaya - Grafik Tasarım/Mizampaj - Teknik İşler - Strateji - Süreç Yönetimi (Secretariat - Graphic Design/page layout - Technical works - Strategy - process management): Ender ÖZBAY

[İnternet Sayfası \(Açık Erişim\)](#)

[İnternet Page \(Open Access\)](#)

DergiPark
AKADEMİK

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/esbd>

Ege Sosyal Bilimler Dergisi hakemli, bilimsel bir dergidir; Ocak ve Temmuz aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.

Journal Of Ege Social Science is a peer-reviewed, scholarly, periodical journal published biannually, in January and July.

THE PORTRAYAL OF WOMEN IN THE WORKS OF AGNES VARDA

* * *

AGNES VARDA'NIN ÇALIŞMALARINDA KADIN TASVİRİ

Mine ÇİMEN*

ABSTRACT

In her long-lasting career spanning more than six decades, Agnès Varda has created myriad works varying from short to feature, documentary to fiction, even some of uncategorised. Despite mostly regarded as hybrid, they are unwaveringly revolving around two contexts: women and their experience of everyday urban life. Positioning within the main scheme of gender and urban studies, in the first part of this review study, I will try to shed a general light on Varda's peculiar feminine universe reflecting upon her filmography with references to her personal life and her films. The eclectic style of hers that is highlighted with the themes of versatility and reflexivity will be the main trajectory. In the second part, the act of walking as well as the act of looking; that is, her nomadic cinema and how she subverts the male gaze will be explored. Overall, while the portrayal of women in the works of Agnès Varda will be on the main agenda, through the perspective of her women who are always on move, who always transgress the boundaries and subvert the patriarchal discourses; the representation of the body, the notion of gaze and experimenting with city spaces will also be analysed.

Keywords: *Agnès Varda, urban studies, feminist films, woman directors, female gaze, nomadic cinema.*

ÖZ

Atmış yılı aşkın kariyerinde, Agnès Varda kısıdan uzuna, belgeselden kurmacaya birçok farklı işler üretmiştir. Bunlar genellikle hibrit çalışmalar olsa da, hepsi temelde iki eksen etrafında dönmektedir: kadınlar ve onların gündelik şehir yaşamları. Toplumsal cinsiyet ve şehir çalışmaları ekseninde konumlanan bu çalışmanın ilk kısmında, Varda'nın filmografisine de yansıyan kendine has feminen dünyasına genel bir ışık tutmayı amaçlamaktayım. Bunu yaparken yönetmenin kişisel hayatına ve filmlerine de referanslar verilecektir. Çok yönlülük ve özdeşünümsellik gibi temalarla vurgulanan yönetmenin eklektik tarzı ana izleği oluşturacaktır. İkinci kısımda, yürüme ve bakma eylemleri, başka bir deyişle göçebe sinema ve eril bakışı nasıl yitirdiği araştırılacaktır. Özetle, temel tartışma

* Yüksek Lisans, İstanbul Bilgi Üniversitesi.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1149-1867> ♦ e-Mail: minecimen@gmail.com

konusu Agnès Varda'nın çalışmalarında kadın temsili iken, sürekli hareket halindeki, sınırları aşan, ataerkil söylemlerin yıkan Varda'nın kadınlarının perspektifinden bakarak, beden temsiliyeti, bakış (nazar) kavramı ve şehir deneyimleri üzerinden ilerleyecektir.

Anahtar kelimeler: Agnès Varda, şehir çalışmaları, feminist filmler, kadın yönetmenler, dişil bakış, göçebe sinema

The Aim and Importance of the Study

The aim of the study is to shed a light on the filmography of Agnès Varda, through the projectory of gender representation. While certain tropes like the act of walking (mobility), the act of looking (body) will be followed, some traits like self-referentiality, self-reflexivity is to be underlined, as well.

Methodology

Within the main scheme of gender and urban studies, this study employs qualitative methods. The theoretical framework of the study incorporates concepts and modes of analysis put forward by feminist film theory. Feminist critical discourse analysis and elements of semiotics and psychoanalytical theories are applied which gives an overall approach as interdisciplinary.

A General Review

In the constant pursuit of female subjectivity and its visual representative apparatus, Varda has proven that authentic representation of women is indeed possible, unlike the mainstream which has long excluded, misrepresented or just passed by it. Indeed, "there certainly is a female visual currency, a female pool of stories to choose from and female sensibilities to represent" (Hossain, 2011). It has been this women's visual vocabulary what Varda has been after capturing. Since one of her first shorts *L'opéra Mouffe* (*Diary of a Pregnant Woman*, 1958), Varda has declared that gender does matter in art and cinema, and that both genders do have a different way of seeing. The sixteen-min short which presents a mosaic of Parisian impressions through a pregnant woman's perception (indeed her body) seems to foreshadow the traces of Varda's peculiar feminine universe. As Sandy Flitterman-Lewis approves in *To Desire Differently*, this essayistic short "marked a turning-point for her, as she began to see the cinema as an ideal means to express what she was coming to perceive as her own personal—and feminist—vision" (Flitterman-Lewis, 1990: 225). As Lewis points out, her self-reflexive and self-inclusionary praxis give her films a subjective (personal) perspective as much as the feminist vision. Indeed, she has been so self-reflexive that one can trace her works only to get a gist of her life and her changing views. Even before the making of *Les plages d'Agnès* (*The Beaches of Agnes*, 2008), Alan Williams had noted: "Varda's films, documentary and fiction alike, have been a form of intellectual autobiography. In them

one can follow both her personal and political issue—in particular, the development of her feminist—and her formal and aesthetic interests” (Williams, 1992: 357). Her works, despite being self-reflexive and subjective, are not devoid of versatility, though.¹

From the earliest to the later films, Varda has demonstrated an astonishing “originality and versatility in matters of both subject and of treatment” as Flitterman states in her aforementioned book (Lewis, 227). This announces another trademark of Varda’s films: versatility. She has a bitterly sarcastic and versicoloured personality endorsed with a relentless female curiosity which she subtly and wittily reflects upon her works. Thanks to this transference of her kaleidoscopic personality into her oeuvre, she has created a versatile pieces of art. As film critic Jonathan Romney highlights the versatility as the major trait of Varda’s peculiar style of filmmaking: “She is reinventing herself all the time. She seems a thousand different filmmakers but one filmmaker at the same time. Whether working on a document or fiction, there is a sense that she is going out into the world to find something new. There is always a readiness to invent” (Romney, 2010). This unceasing search for the novelty indeed hardly left her until she died at 90 in 2019, thus giving her works a unique authenticity. Her relentless pursuit of the novelty and new ways of expression drags Varda to subvert the boundaries of the mediums of creating art, as well. Her mingling different genres is evident in her self-coinage notion of *cinécriture*, aka cinematic writing, in which she delineates her interdisciplinary motivation of finding the cinematic mediums, and inviting us to read her films like a literary text, aka a cine-text.

Varda does have a holistic view of filmmaking as analogous to written expression in practice; nonetheless, her appreciation for ‘the image for its own sake’ is also apparent throughout her filmography. Her official training in photography visibly contributes to her interdisciplinary approach. Clearly, her films exhibit her photographer’s eye in the artful composition of the shots as well as in her use of still images and close-ups. To set an example, at the beginning of her career, in 1964, in *Salut Les Cubains*, she montages 1800 photos that she has taken on the streets of post-revolutionary Cuba. Blended with the rhythm and dance, this short photo-film was an indication of her eclectic style proving how she relishes wandering through the different mediums of art, and thus blurring the boundaries of genres. Beside her deployment of eclectic mediums, the film is also important as it shows Varda’s work has always been integrated to its socio-political background. (photo 1)

A Feminist Review over Varda’s Filmography

No matter what mediums she applies, her films are still mostly woman centred, aka *film de femme*. As Phil Powrie writes: “At the center of Varda’s films is often a woman, either gazing or gazed upon, a woman who is an avatar of Varda herself” in the essay ‘Heterotopic Spaces and Nomadic Gazes in Varda’. He furthers: “Varda’s films try to create an awareness of who we are, through an awareness of who she is, an awareness that focuses on spatial relations” (Powrie, 69), which wraps up her whole filmography. Her

---

1 The trait of self-reflexivity is to be probed in detail in the last part of this study.

self-reflexive praxis is a tool of ‘empathy generator’ which is an indispensable element of female gaze (term adapted from Jill Soloway). Likewise, Ruth Hottell more recently notes, in the oeuvre of Varda, unlike classical Hollywood, it is the female characters who are at the centre role in the narrative while “the males are relegated to secondary roles, even when the subjects purportedly treats a man’s happiness” (Hottell, 67). What Hottell refers to is clearly the film *La Bonheur* (Happiness, 1965), which is seemingly about a man’s happiness; however, under its coverage, it is about feminine identity (subjectivity) and how it means nothing to the masculine ideology which tends to standardise femininity. As this early film of Varda confirms, talking about female autonomy or subjectivity will hardly be possible as long as these patriarchal schemes are subverted, which she subtly does.

Patriarchal schemes are so strongly rooted in the society that finding ‘room’ in it as a woman can be quite challenging. It is proved in the ways of how Varda’s rare position as a female auteur among *La Nouvelle Vague* (French New Wave) directors -all of whom were males- leads to her being marginalised as a woman. Her being labeled as the mother of New Wave or even worse as the grandmother makes it clear. Yet, she wittily reverses this exclusionary denomination pointing the reason as her pioneering the movement since her debut *La Pointe Courte* (released in 1956) is widely acclaimed as the precursor of the New Wave. Georges Sadoul explicitly regards it as “truly the first film of the nouvelle vague” (Vincendeau, 2019). Her being discriminated from the group, despite being the pioneer, could clearly be viewed as gender-based. Varda’s marginalisation within this male-dominated group is well represented in an image in *Les Plages d’Agnès* where the photos of male members of the movement are positioned in a rectangular form surrounding a photo of Varda from 60s. Her eyes are shut in close-up, and her index finger covering her mouth to indicate silence. Reinterpreting the collage of surrealist René Magritte, Varda plays with the notions of vision and silence inflected through the female body. Thus, while subverting the “traditional male voyeur/woman-as-object-of-male-desire dichotomy”, she also points at her situation in the movement (McFadden, 49). **(photo 2)**

Varda’s cinema has always challenged the dominant paradigms of feminine identity. As clearly stated by Katherine İnce in “Feminist Phenomenology and the Film-World of Agnès Varda” (2012): “Varda’s filmmaking may best be understood, I would contend, as a performance of feminist phenomenology deriving from her woman-subject’s desire, experience and vision, a carnal *cinécriture* she has now developed and refined for more than half a century” (Ince, 14). In fact, among the academic studies, although the early works of Varda in 50s and 60s were more approached in terms of the tenderness and sensitivity, from the 70s on, her feminist approach has been examined relatively more. It could be linked to the 1968 Bobigny abortion trial during which Varda was one of 343 women having co-signed a manifesto announcing they had had an abortion (which was illegal then). From that time on, Varda’s feminist approach climbed up and when 70s arrived, it had peaked. In fact, 70s was clearly the most feminist years of Varda’s cinema,

with the increasing influence of the second wave feminism and political movements in the background. It was in this decade when she made *Réponse de femmes* (Women Reply, 1975), *Daguerréotypes* (1976) and *L'une chante, l'autre pas* (One Sings, the Other Doesn't, 1977). All these films centre on the issue of home and family and/or a woman's right not to pursue them. Quite expectedly, all focus on woman bodies and represented images of women in different stages of life.

In the second part of this review study, taking the gender issue as the orient of her works, I aim to focus on analysing Varda's female characters under certain projections. In this respect, firstly their nomadic nature will be under the microscope, which delineates the reasons why her female characters are always on the move. Followingly, urban scheme is to be visited as her works have long been analysed within the urban paradigms. Later, the (female) body and its depictions is to be discussed together with Varda's own body as a self-intruder into her films.

Walking Women of Varda (Nomadic Cinema of Varda)

Varda's cinema could be claimed to be nomadic cinema. As Powrie asserts in his above mentioned essay: "It is by a traveller, about travellers" (Powrie, 68). The one and only way to reality is through subjectivity, and movement through the objects is what is necessary for the realisation of this subjectivity. As Virginia Woolf has mentioned in *Street Haunting*, it is only through wandering, one can reach their authentic subjectivity. Contrary to sedentary inclinations of women's domestic position, Varda's woman protagonists are always on the move. To say with Woolf's words, they are mostly "stepping out of the shell-like covering", much like Varda herself whose family had to immigrate from Belgium to France due to a war when she was too young. From that on, Varda has always had a nomadic stance whose one "feet on the ground but whose passionate curiosity and concern sprout out in all directions" (Thomas, 2002). As Özgen Tuncer puts, in Varda's films, "the female protagonists who are on the move not only constantly elude fixating and sedentarising powers, but also trigger a transformation in the territories they travel through" (Özgen Tuncer, 114). It is through and thanks to this representation of a female character on the move, Varda successfully brings about 'a politics of walking' into her cinema while resisting the sedentary inclinations of women's positions, and thus providing them with a chance of transformation both for the sake of themselves and for the spaces they have been to. This transformation is the key element and essential component of Varda's women who claim their own subjectivity through practising the act of walking. Here, I would like to refer to Michel de Certeau who carries the issue of walking into philosophical sphere. To him, there is certainly a rhetoric to the act of walking, and walking the city streets is 'a form of utterance' which uncovers the meanings embedded in the city and gives rise to spaces which would not be seen (De Certeau, 103). It is possible to see walking as a *transformative* activity carrying a force for subjectification during which one is "absent" and gains "something of one's own" (ibid., 103).

De Certau's words are noteworthy since Varda applies the versatile forms of walking. The best sample of this is the film *Cléo de 5 à 7* (Cleo from 5 to 7, 1962) where the Parisian protagonist's perambulations lead to her eventual transformation as well as the city Paris which is unfold like a second lead character. In other words, "Cléo's wandering has been interpreted as a journey towards *self-discovery*, a transformation from a non-identity (of a woman) to identity, from an object toward the subject, which comes as a gift brought by urban experience" (Çimen, 2023).² **(photo 3)**

Another female nomadic character could be Mona of *Sans toit ni loi* (Vagabond, 1985) whose relentless walking through the suburban could be read as a rebellion or resilience against the sedentary norms of women in patriarchal society; in a way, "a form of political resistance" in Braidotti's phrase. Rigidity and strictness of the boundaries is reflected in Mona's constant eluding the frames. She is drifting in an out of the frame just like she drifts in and out of relations. The opposite direction of tracking shots (from right to left) which is in tune with the retrospective style of the film (as Mona's death is announced at prologue) proves the film to be a subversion of conventional western style of reading and shooting (from left to right). Indeed, Mona's relentless walking could be read as *trespassing*; her nomadic body as an *intruder*, blurring the public and private spheres as there is no distinction for her. **(photo 4)**

Though the styles vary in a coherent way to the narrative, the act of walking is always present in Varda's films as an indispensable component of female subjectivity. Especially in her late films, thanks to digital technology that has provided her with a freedom of mobility, Varda herself could wander freely, record her observations, scout like a detective and collect the images. In her self-calmly "wandering-road-documentary" *Les Glaneurs et la Glaneuse* (Gleaners and I, 2000), Varda wanders through both in time and in space -in accompany with the probing hand-cam which she uses like a pen, writing her 'essayistic film'³ (Corrigan, 70). This type of walking -akin to a gleaner- needs stooping, though, which is a modest mode of perception as well that needs a humble interaction with the surroundings. Rather than being a detached observer, "cine-glaneuse" Varda (term adapted from Chrostowska) becomes an involved participant-observer as much as ensuring her position of humility.

---

2 For detailed analysis of the film, my study can be visited: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/film/issue/78496/12480>

3 The *film-essay* (or *cine-essay*) is a hybrid genre of non-fiction film forms, often documentary which describes "the many-layered activities of a personal point of view as a public experience". Film-essays are open-ended and non-linear in structure with an emphasis on the subjectivity of the filmmaker/ narrator. In his book *The Essay Film* (2011) Timothy Corrigan positions Varda as a *film-essayist*.

Varda's Experimenting with City Spaces

*"Come into my films, the door is open, there is light,
the light captured on the inhabited landscapes that I
have filmed"* Varda

Fusing the autobiography with fiction, social commentary with subjective narrations, Varda has created hybrid works, and in most of her works she has gone beyond using the city as the backdrop. Although she shot mostly in Paris, contrary to its common romanticised representations, she has investigated the Parisian everyday life in her peculiar and deeply simplistic, yet subtly sophisticated way. This is not a romanticised or metaphorical city for sure, but more like a character or an element of anthropomorphism in a sense. As I claim, the city and human beings are co-dependent and co-defining in Varda's films, in a symbiotic relation. Her approach towards the space, in this sense, has close affinities with cultural geographers who argue that lived experience turns a place into a space, and that space is socially constituted through the interaction of boundaries, representations and practices. Similarly, one cannot understand Varda's characters out of the context of the spaces they have been to. Varda herself admits and declares this undeniable influence of spaces on her oeuvre by uttering these words back then in 1961:

"I think people are made of the places... I think environments inhabit us...
By understanding people you understand places better, by understanding
places you understand people better" (Michaud and Bellour 1961, 14).

In other words, the 'poetics of space' is indispensable when analysing her works. Varda personally attended the lectures of Gaston Bachelard whose book *La Poétique de l'E-space* (The Poetics of Space, 1958) distinguishes between 'abstract space' and 'lived space' only to recognise how he moved from a rationalist to a phenomenological approach. Similar to her professor, Varda believes that "lived or inhabited space is known phenomenologically through participation in or inhabitation of the world" (Bénézet, 222). So, in her cinema, the poetics of space as an integrated component serves as a useful material for the academic studies.

As Flitterman Lewis suggests "the effects of place on social relations and on characters have been a recurrent thread in Varda's work, and she mostly reflects upon a dynamic between stasis and mobility as well as the interaction between character and environment" (Lewis, 224-37). Another respectable scholar, Alison Smith, has spared a whole chapter to 'People and Places' (1998) to draw the attention to Varda's refined obsession with the places where she clearly states "Varda believes that place has a profound effect on character and perception and this was a guiding principle in her work as far back as 1961" (Smith, 60). Eventually, in 2017, just two years before her death; Varda has announced and crowned this diptych-obsession of hers with a film she codirected with muralist/photographer JR called *Visages Villages* (Faces Places) where she travels around the rural of France's 'inhabited landscapes' (with Varda's above quoted phrase), or likewise with Delphine Bénézet's expression of 'embodied spaces'. "In Varda's work,

space is neither objective nor topographic, and often it is invested by someone's presence and by his or her embodied subjectivity" claims Bénézet (344). That could be what makes her films 'experimental' projects conducted on city streets. The city and the human body (dependent and defining each other), and as such, the city is composed of embodied spaces.

Thanks to Varda's peculiar *modus operandi*, the city is saved from being a merely predefined setting, but gained more philosophical meaning through both the spatial practices and networks of interaction. As geographer Doreen Massey regards cities as "large, intense, and heterogeneous constellations of trajectories demanding of complex negotiation" (Massey, 155), we can claim the city is opened for 'complex negotiation' through Varda's cinematic mediums. Her treatment to the city can be labeled as 'urban interventions' which refer to be "involved in but frequently disrupt everyday urban life," and which "make use of artistic and creative means to question and explore social problems and conflicts without necessarily prescribing solutions" (Pinder, 731). Both embodying and transforming the urban spaces, Varda's women's experience with the city spaces does include a kaleidoscopic range. These women both celebrate and question, both transgress and subvert the everyday urban life through the dual struggle of representing the daily routines and rhythms in the city, and experimenting the urban practises, as well. The quotidian urban life is what valorised city spaces and moved Varda's female characters. As Gillian Rose claims "the everyday is the arena through which patriarchy is (re)created – and contested" (Rose, 35) Having combined with Varda's unique *modus operandi*, these city spaces are turned out to be experimental spheres, urging us to requestion and reconfigure the contemporary (mostly urban) everyday life, as well as subverting our own presumptions of the city.

The Body

A woman's right to her own body, control over her reproductive organs, choice over her pleasures and desires is the first step towards recognising and realising herself as an individual subject. Hence, to capture intimate sexual and larger philosophical discourse of a female's life has been the target of feminist film makers among whom Varda takes up a respectable space. Clearly, the representation of woman body is an indispensable element in Varda's oeuvre. Whether pregnant or ageing; whether ill or dead, the female body is constantly held under her microscope. Her emphasis on the material aspects of the woman body is transgressive, both exposing and contesting the socio-cultural boundaries.

The body is indispensably first space of women, our homeland, yet defining it is difficult. According to feminist geographer Robyn Longhurst: "the body [...] is a surface of social and cultural inscription; it houses subjectivity; it is a site of pleasure and pain; it is material, discursive and psychical" (Longhurst, 91). Similarly, Varda addresses the body from both the exterior and the interior, showing how its very inscription from the outside affects the subjective experience of women, together with space that plays central role in this dialectic. To set an example, in *Documenteur* (1981), the protagonist Emilie

watches her nude body before the mirror for a relatively long time when the city LA does not seem to accept her. She is an outsider, a French woman in America and a single mum. This film (which is self-claimingly her most self-reflexive and emotionally most attached one) clearly shows how body and city space co-operate and co-define each other. Once expelled from the other -the foreign spaces-, we turn back to our homeland -our own body. Thus, problematising the traditional distinction between the space and the body, Varda does bring into new discussions. **(photo 5)**

When the female body is on the agenda of representation, mirror motifs are indispensably worth mentioning as deployed recurrently by Varda. Looking at the above mentioned scene of Emily's watching her nude body from another aspect, we can see that her self-watching is far from the mainstream representations. Indeed, the reason for the mirror deployment is to show the female character's self-looking; as well as through the mirror, to establish an empathy and closeness between the female character and the spectator. Thus, common depictions of the woman looking at the mirror symbolising vanity or a sin has been contradicted once and for all. Similarly, in her short documentary *Les Dites Caryatides* (The so-called Caryatids, 1984), Varda shows us how the history (depicted as the naked female mythological figures) has been utilised as an excuse to demonstrate the naked woman bodies in public. However, quite wittily, Varda counteracts the images of statues with a flesh-blood naked male body, only to shock and render us in questioning our conventionally settled perceptions of nudity and its gender discriminating sights. We are rendered in a questioning of how we are used to being exposed to seeing nude woman bodies, but not men's. Feride Çiçekoğlu states the way that scene still puts a smile on our face proves that our way of seeing has not changed since then (Çiçekoğlu, 2019). Besides, using the poetry of Baudelaire over the female beauty by her own voice-over, Varda subverts and replaces his misogynist stance in favour of women, hence *historiography* is to be opened for a re-questioning in Varda's visual journey through the elegant caryatid statues. **(photo 6)**

In Varda's works, nudity (quite opposing to a nakedness) is a part of subjective experience which is always there as a space of everyday life. That's why, when her characters look at the mirror naked or make love on the seaside, it is not the *voyeuristic* pleasure of looking we get, but a *voyageur* look (term adapted by Bruno). It is the empathic feeling we get through the character's experience of her own subjectivity, which forces us to question our own's, as well. As John Berger famously suggests in *Ways of Seeing* (1972), "'ideal' spectator is always assumed to be male and the image of the woman is designed to flatter him" (Berger, 98). The surveyor was invariably male, and the female was the surveyed in most visuals. As a consequence, he famously claims "Men act and women appear. Men look at women. Women watch themselves being looked at" (ibid., 68). Influenced by Berger's ideas and building her study on psychoanalytical matrix, feminist film critical Laura Mulvey has probed this issue of women's objectification by the dominant male gaze in the fields of mainstream cinema (in classical Hollywood of 1940s-1960s). In her oft cited essay 'Visual Pleasure and Narrative Cinema' (1975),

she has drawn attention to the sexual objectification of women in cinema. Adopting the Lacanian gaze and applying it to feminist film studies, Mulvey has introduced the theory of 'male gaze' into the field. As a socially constructed derivation of patriarchal discourses, the term has later been affiliated to 'voyeurism' (looking as sexual pleasure mostly secretly), and 'scopophilia' (Freudian term referring to the narcissistic pleasure of both looking and being looked at). The male oriented gaze, thus, has become an investigation subject, especially in the fields of cinema (more generally in visual arts) and in feminist film theories, which will be used in this study as well. Mulvey most famously states:

“In a world ordered by sexual imbalance, pleasure in looking has been split between active/male and passive/female. The determining male gaze projects its phantasy on to the female figure which is styled accordingly. In their traditional exhibitionist role women are simultaneously looked at and displayed, with their appearance coded for strong visual and erotic impact so that they can be said to connote *to-be-looked-at-ness*” (Mulvey, 62).

In the mentioned essay, the power of using cinematic mediums is underscored as the camera can be used as a political weapon for visual manipulation by promoting the male gaze, feeding his voyeuristic fantasy and presenting sexual gratification to his eyes as well as ideologically masculinising the spectators. That is, to Mulvey's theory, having been rooted in patriarchal ideologies and discourses, 'gender power asymmetry', is a controlling force in cinema that is constructed merely for the pleasure of the male viewer. However, this asymmetry is subverted in Varda's works where the gaze is not relational to power, but to empathy and even sympathy with the character. In other words, a naked female body is never naked, but nude in Varda, neither does it feed voyeuristic pleasures. To set, in *Documenteur* we are there the feel the *pathy* of Emelie, to company her with this emotion. We, as spectators, are there to "embrace her lived experience", which is quite expectable from female gaze as Iris Brey suggests in her book *The Female Gaze: A Revolution Onscreen* (Brey, 2020) where she tries to theorise the concept.

In *Réponse de Femmes*, to give another example, female characters (mostly nude and staged women of different ages), directly staring at the camera and asking questions about womanhood like: "What does it mean to be a woman?", "Do all women want to become mothers?" (**photo 7**). They seem to pose these questions directly to the spectators in Brechtian style, which is utilised as a method for subversion of male gaze. Delphine Bénézet claims "these questions address and challenge the ways in which the female body is perceived, represented and treated by society and the media. The bodies on screen force spectators to question their views and their position in society" (Bénézet, 318). Thus, while the subversion of the voyeuristic male gaze is ensured, Varda's approach towards the woman body representation is being unfolded. In fact, embodiment and the issue of looking is at the centre of her peculiar female gazed approach, which is already announced by this statement of Varda: "The first feminist gesture is to say right, OK, I'm being looked at, but I'm looking too... it is the act of deciding to look, and that the world

is defined by how I look and not how I'm looked at" (Mandy, 2000).⁴ These sharply accurate words of Varda compose the frame of this article. The female body has long been the one looked at, the spectacle; however, what is suggested by Varda is that it is not how the world looks at the woman, but how the woman looks at the world.

When the body is in the question, haptic shots (especially on body parts) are called for action as one of the trademarks of Varda's cinematic mediums. In her book *The Skin of the Film: Intercultural Cinema, Embodiment, and the Senses* (2000), Laura Marks defines haptic imagery as "the eyes themselves function as organs of touch" (Marks, 162). That is, haptic vision is a more tactile-based, closer-to-the-body form of perception, creating a feeling "as if touching a film with one's eyes" (ibid., 162). Thus, the visual image gains a materialistic and kinaesthetic aura. While optical visibility "sees things from enough distance to perceive them as distinct forms in deep space," haptic looking "tends to move over the surface of its object rather than to plunge into illusionistic depth, not to distinguish form so much as to discern texture" (ibid., 162). As Marks accentuates, in optical visibility the eye perceives objects from a far enough distance to isolate them as forms in space; that is, there is an assumed separation between the viewing body and the object in optical vision. However, the haptic perception "privileges the material presence of the image" (ibid., 163) as it involves the body more; that is, not the representational power of the image, but its *corporeal* presence is prioritised. To illustrate, in *Jacquot de Nantes* (1990), haptic shots on her husband Jacques Demy's aging hands will be re-animated only one decade later in *Gleaners and I* (2000) by caressing the skin of Varda's own aging hands, thus offering a connection between the two bodies as well as the two films. Within her long-standing working life, different from other directors, Varda has revisited her previous works, sometimes their settings and applied recurrent mediums, which can give her cinema a trait of self-referentiality, as well.⁵

Self-reflexivity

Surely, looking at the outer world does prioritise looking at ourselves. I suppose that is the reason why Varda does not refrain from employing her own body in her films, rather keep pointing her camera towards her own body. By employing her own body as a material object, she has also blurred the boundaries between the represented and the representing. Another example can be seen in *Jane B. par Agnès V.* (Jane B. for Agnès V., 1988) where she self-fashions with Jane Birkin, and in *Les plages d'Agnès* where she celebrates her career and imagines her death; the final cessation of her body.

---

4 For a detailed study over the act of looking and gaze, you can visit my study: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3054016>

5 More than four decades after *Cléo de 5 à 7*, Varda invites the actors to the same spaces to get their reflections and makes the film *Cléo de 5 à 7: souvenirs et anecdotes* (2005), or similarly she shoots *Les glaneurs et la glaneuse... deux ans après* (The Gleaners and I: Two Years Later, 2002).

Another most note-worthy sample of utilising her body as a material is probably in shooting Daguerreotypes where she winds a cable around her body from her home to the film's location which is eighty-meter-far. Her explanation about this occasion is worth mentioning:

“I started with the idea that women are attached to the home. So I attached myself to my home, literally, by imagining a new kind of umbilical cord. I attached an electric cable to the electric meter in my house which, when fully uncoiled, turned out to be 80 meters long. I decided to shoot Daguerreotypes within that distance” (taken from Bénézet, 65).

In addition to previous samples, her self-reflexivity picks in *Gleaners and I* where Varda in her 70s opens up her ageing body with the haptic shots, intruding into her own film; even attaching herself to the title, with her voice-over as the story teller and as a metaphorical image collector akin to a gleaner. Through the scene of tableau vivant, where she refashions herself as a gleaner into Breton's picture, a bygone 19th century female figure has been resurrected in the embodiment of a 21st century female auteur. In a way, we can claim that “Varda transforms the figure from a passive, represented object to an actively embodied character brought to life by the filmmaker's own body” (McFadden, 65). (Photo 8) She seems to enjoy searching for what is lost/dead in the past (aka bygone) only to give it a voice at present, one more chance to live. Restoring and reanimating the past into the present, in a way from modernity into contemporary, she seems to weave in time, as well. In fact, the act of gleaning itself incorporates this tendency of resurrecting things. What is cast out or disposed by the mainstream regains life through the act of gleaning and its commemorates such as salvaging, recycling, bricolage et cetera. In a way, her ageing female body has been exiled from the aesthetic standards of beauty, her corporeality gains a new form as a leftover, cast out of the mainstream. Like the symbolic heart-shaped-potatoes, once disposed as misfit to the commercial standards, regains life at present. Indeed, the idea of a living potato is so Vardian that she uses them in an installation named ‘Patatutopia’ the 2003 Venice Biennale dressing up herself as a potato and attributing the potatoes with even heart-beats. (Photo 9)

One can easily claim Varda offers a sustainable, anti-consumerist way of living especially as she gets older. Through the act of gleaning, she seems to draw attention to the capitalist praxis reflected in overconsumption and poverty. Thus, offering a new way of looking at our surroundings, she critiques the consumeristic practises of the quotidian. As Elkin recently writes in ‘Agnès Varda's Ecological Conscience’, helping us to see the hyperactive cycle of our materialism, Varda shows us a way to “consume less” and “engage with our environments more” (Elkin, 2017). She does prove that one's subjectivity has no dominance over another, only when an alternatively ecologic way of living would be possible.

Conclusion

Introducing and underscoring some traits of Varda's filmography as being innovative, versatile, interdisciplinary, hybrid and self-reflexive, and thus subjective, the first part of this review study proceeds with a feminist review over the long-standing oeuvre of Varda. Her peculiar feminine universe representation, together with some references to her life and works, is discussed from the act of walking (aka nomadic stance) and the act of looking (gaze issue) respectively.

In the section of 'Walking Women of Varda (Nomadic Cinema of Varda)', the act of walking as a recurrent motif in the films is underlined with references to *Cléo de 5 à 7* (1962), *Vagabond*, (1985) and *Gleaners and I* (2000). Transformative power of walking is highlighted while some writers like Michel de Certeau, or Virginia Woolf is recalled. Here, the style of walking and its relation to the films' content is worth-noting.

As much as mobility is important, the interaction between one and the surroundings is as such. In the 4. part 'Varda's Experimenting with City Spaces', it is claimed that in Varda's films, the city (mostly Paris) seems to have a second lead role, which is attributed as anthropomorphic. In these 'inhabited landscapes', in a symbiotic-like relation, how city spaces and humans co-define and co-depend is to be analysed with references to scholars such as Flitterman Lewis and Delphine Bénézet.

In the section 5, the body -mostly female body- whose material aspects are underlined throughout the filmography of the director. While the traits are highlighted as transgressive as well as challenging, its addressing from both the exterior and the interior is to be noted down with specific references to the film *Documenteur* (1981) and *Les Dites Cariatides* (1984), where how the space and the body distinction is being problematised. Departing from mirror motifs, the issue of gaze is to be visited as classical narratives of male gaze are wittily subverted in Varda's works, with references to John Berger and Laura Mulvey only to conclude that unlike the classical *voyeuristic* pleasure of looking, Varda's works offer a *voyageur* look. Haptic shots on body is another sub-topic that is discussed here as a notable trademark of Varda's mediums.

In the last section, her self-intrusion into her own films and self-reflexivity is to be analysed. This is an important trait as boundaries between the represented and the representing are blurred. Specifically, with main references to *Gleaners and I* (2000), how she parallels herself with the historical figures of gleaners and today's scavengers of city Paris and how modest interaction with one's surroundings she suggests is the prominent inferences.

BIBLIOGRAPHY

- Bachelard, G. (2014). *The poetics of space*. Penguin.
- Bénézet, D. (2014). *The cinema of Agnès Varda: Resistance and eclecticism*. Columbia University Press.
- Berger, J. (2018). Ways of seeing. In *Living with Contradictions* (pp. 189-198). Routledge.
- Braidotti, R. (1994). *Nomadic Subjects: Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory*. Columbia University Press. pp. 22-23.
- Brey, I. (2020). *The Female Gaze: A Revolution Onscreen*. <https://static1.squarespace.com/static/5a68a5a4cf81e073e471d1ac/t/5f80921f4c46ce4f477e5145/1602261535527/Brey+Sample+Beginning.pdf>.
- Bruno, G. (2018). *Atlas of Emotion: Journeys in Art, Architecture, and Film*. Verso. (first published 2002).
- Chrostowska, S. D. (2007). Vis-à-vis the glaneuse. *Angelaki*, 12:2, 119-133. <https://doi.org/10.1080/09697250701755092>
- Corrigan, T. (2011). *The Essay Film: From Montaine After Marker*. Oxford University Press, Inc.
- Çiçekoğlu, F. (2019). *Sözde Karyatidler. Manifold*. Available at: <https://mani-fold.press/sozde-karyatidler 02/06/2019>.
- Çimen, M. (2023). *Following in the Footsteps of Cléo*. Türkiye Film Araştırmaları Dergisi, 3(1), 48-56.
- De Certeau, M. (2002). *The Practice of Everyday Life*. University of California Press.
- Elkin, L. (2017). *Agnès Varda's Ecological Conscience*. The Paris Review. Available at: <https://www.theparisreview.org/blog/2017/10/20/agnes-vardas-ecological-conscience/>
- Flitterman-Lewis, S. (1990). *To Desire Differently: Feminism and the French Cinema*. University of Illinois Press.
- Hossain, R. (2011). Female directors, Female Gaze: The Search for Female Subjectivity in Film. *Forum, A Monthly Publication of The Daily Star*, 5. Issue 05. <https://rubaiyat-hossain.com/2011/06/13/265/>.
- Hottell, Ruth A. (2010). "Flying through southern France: Sans toit ni loi by agnès varda" *Women's Studies: An Interdisciplinary Journal*, 28:6, 675-69.
- İnce, K. (2013). Feminist phenomenology and the film world of Agnès Varda. *Hypatia*, 28(3), 602-617. Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/24542005>.
- Longhurst, R. (2005). "The Body." *Cultural Geography: A Critical Dictionary of Key Concepts*. Ed. David Atkinson, Peter Jackson, David Sibley, and Neil

Washbourne. I.B.Tauris. 91-96.

- Mandy, M. (2000). *Filmer le desir. the factory/Saga Film/ARTE France/*
- Marks, L. (2000). *The Skin of the Film: Intercultural Cinema, Embodiment, and the Senses*. Durham; London: Duke University Press. doi:10.2307/j.ctv1198x4c
- Massey, D. (2005). *For Space*. Thousand Oaks: SAGE.
- McFadden, C. (2014). *Gendered Frames, Embodied Cameras: Varda, Akerman, Cabrera, Calle, and Maïwenn*. Madison: Fairleigh Dickinson U P.
- Michaud, J., and Bellour R. (1961). Agnès Varda de A a Z. *Cinema* 61 (60): 3–20.
- Mulvey, L., (1989). “Visual pleasure and narrative cinema” *Visual and other pleasures*. Palgrave Macmillan. (first published in 1975)
- Özgen Tuncer, A. (2012). Women on the move: The politics of walking in Agnès Varda. *Edinburgh University Press*, 103–116. DOI: 10.3366/dls.2012.0049
- Pinder, D. (2005). *Visions of the City*. Edinburgh U P.
- Powrie, P. (2011). Heterotopic Spaces and Nomadic Gazes in Varda: From Cléo de 5 à 7 to Les Glaneurs et la glaneuse. *L’Esprit Créateur* Volume 51, Number 1, Spring pp. 68-82. DOI: <https://doi.org/10.1353/esp.2011.0009>
- Romney, J. (2010). BFI Live: Jonathan Romney on Agnès Varda. Video conversation. Available at: www.bfi.org.uk/live/video/333.
- Rose, G. (1993). *Feminism and Geography: The Limits of Geographical Knowledge*. Minnesota P.
- Smith, A. (1998). *Agnès Varda*. Manchester University Press.
- Soloway, J. (2016). *Jill Soloway on The Female Gaze | MASTER CLASS | TIFF 2016*. *YouTube*. Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=pnBvppooD9I>
- Thomas, K. (2002). Meaning in gleaning. *Los Angeles Times*. Available at: <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-2002-dec-19-wk-thomas19-story.html> (last visited on 20 June 2021)
- Vincendeau, G. (2019). “La Pointe Courte: How Agnès Varda “Invented” the New Wave”. *The Criterion Collection*. Available at: <https://www.criterion.com/current/posts/497-la-pointe-courte-how-agn-s-var-da-invented-the-new-wave>
- Williams, A. (1992). *Republic of Images: A History of French Filmmaking*. Harvard University Press. Aydın, S. (2020, 10 09). Taammüden Anakronizm: Dizilerde Tarihin Politik Kullanımları. *e-Skop Dergi* (17). URL: <https://>

www.e-skop.com/skopdergi/taammuden-anakronizm-dizilerde-tarihin-politik-kullanimleri/5897 (E.T.: 25.10.2021).

Woolf, V. (1930). *Street Haunting, A London Adventure*. Westgate Press (first published in 1927) <https://www.bl.uk/collection-items/street-haunting-an-essay-by-virginia-woolf>

VISUALS

Photo 1: A footage from *Salut Les Cubain* (1964)

Photo 2. A footage from the film *Les Plages d'Agnès* (2008)

Photo 3: A footage from the film *Cléo de 5 à 7* (1962)

Photo 4: A Footage from *Sans toit ni loi* (1985)

Photo 5: A footage from the film *Documenteur* (1981)

Photo 6 : A footage from the film *Les Dites Cariatides* (1984)

Photo 7: *Réponse de femmes* (1975)

Photo 8: *Gleaners and I*, tableau vivant of Breton (2000)

Photo 9: A photo of Varda in her installation "*Patatutopia*" (Venice Biennale, 2003)

Hakem Değerlendirmesi: ift “kr” hakem incelemesi.

ıkar atışması: Yazar ıkar atışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu alışma için finansal destek aldığını beyan etmemiştir.

Peer-review: Double-blind peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü | *Ege University, Institute of Social Sciences*

Ege Sosyal Bilimler Dergisi | ***Journal of Ege Social Science***

e-ISSN 2651-4982

Cilt: 4, Sayı: 1-2, Ocak-Temmuz 2023 | *Volume: 4, Issue: 1-2, January-July 2023*

Sahibi (Owner): Ege Üniv. Sosyal BİLimler Enstitüsü adına Müdür (On behalf of Ege Univ. Institute of Social Sciences, Director): Prof. Dr. Mustafa MUTLUER  Editörler (Editors): Dr. Ender ÖZBAY, Dr. Öğr. y. Aytekin ERDOğAN  Yazı İşleri Müdürü (Managing Director): Koray KULEYİN (Enstitü Sekreteri | Institute Secretary)  Sekreteryaya - Grafik Tasarım/Mizampaj - Teknik İşler - Strateji - Süreç Yönetimi (Secretariat - Graphic Design/page layout - Technical works - Strategy - process management): Ender ÖZBAY

[İnternet Sayfası \(Açık Erişim\)](#)

[İnternet Page \(Open Access\)](#)

DergiPark
AKADEMİK

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/esbd>

Ege Sosyal Bilimler Dergisi hakemli, bilimsel bir dergidir; Ocak ve Temmuz aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.

Journal Of Ege Social Science is a peer-reviewed, scholarly, periodical journal published biannually, in January and July.

AMAÇ

Ege Sosyal Bilimler Dergisi, araştırmacılar tarafında sosyal/beşeri bilimlerin tüm dallarında üretilen bilimsel makaleleri bilim dünyasına ve topluma ulaştırmak, bilimsel bilgi birikimine katkıda bulunmak, yeni bulguların ve gelişmelerin tartışılıp değerlendirilmesine olanak vermek üzere yılda iki kere periyodik yayın yapma amacı taşır.

KAPSAM

Derginin kapsamı, sosyal bilimlerin Alman Dili ve Edebiyatı, Amerikan Kültürü ve Edebiyatı, Arkeoloji, Coğrafya, Endüstriyel Tasarım, Felsefe, Gazetecilik, Halkla İlişkiler ve Tanıtım, İktisat, İngiliz Dili ve Edebiyatı, İşletme, Kadın Çalışmaları, Moda Tasarım, Mütercim Tercümanlık, Psikoloji, Radyo, Televizyon ve Sinema, Reklamcılık, Sanat Tarihi, Sosyoloji, Tarih, Temel İslam Bilimleri, Turizm İşletmeciliği, Turizm Rehberliği, Türk Dili ve Edebiyatı, Türk Dili ve Lehçeleri, Türk Dünyası Edebiyatları, Türk Dünyası Sosyal, Ekonomik ve Siyasal İlişkiler, Türk Halk Bilimi, Türk Halk Oyunları, Türk Sanatı, Türk Müziği, Türk Tarihi, Uluslararası İlişkiler bilim dalları ve onların alt dalları kapsamındaki konuları işleyen “araştırma” ve “derleme” türünde özgün makalelerden oluşur.

Bununla birlikte, yayın kurulunun uygun gördüğü çevirilere ve bilimsel yayınları ele alan tanıtım yazılarına (“hakemsiz” statüsünde ve DOI atanmadan) yer verilebilir.

(Arkeolojik kazı raporları, yüzey araştırması raporları, çeşitli kurumlar için hazırlanmış restorasyon raporları; inceleme ve kapsamlı bilimsel değerlendirme içermeyen envanter çalışmaları vb. çalışmalar kabul edilmemektedir.)

ETİK İLKELER VE YAYIN POLİTİKASI

Etik İlkeler ve Yayın Politikası

1- Ege Sosyal Bilimler Dergisi değerlendirilmek üzere dergiye iletilen tüm çalışmaları sadece DergiPark tarafından sunulan sistem ile kabul etmektedir. Posta, faks, e-posta veya diğer yollar ile iletilmeye çalışılan çalışmalar değerlendirilmeye alınmamaktadır.

2- Yazar(lar), çalışmalarını Ege Sosyal Bilimler Dergisi'nin internet sitesinde ilan edilmiş olan formata uygun şekilde hazırlamak ve istenilen tüm belgeleri (Telif Hakkı Devir Formu, Etik Kurul Onay Belgesi vs.) dergiye sunmakla yükümlüdürler. Yazar isimleri, kurum bilgileri, iletişim adresleri ve ORCID bilgileri eksiksiz ve doğru verilmeli, bu bilgilerde bir değişiklik olması durumunda en kısa sürede dergi yetkilileri ile iletişime geçilmelidir.

3- Yayınlanmak üzere gönderilen makalelerin, derginin yazım kurallarına; yanı sıra, yazıldıkları dilin imla, noktalama ve genel kurallarına uygun olmaları beklenmektedir. Çalışmalarda kullanılan tüm kaynakların eksiksiz ve doğru biçimde, dergi yazım kurallarına uygun olarak gösterilmiş olması gerekmektedir.

4- Dergiye gönderilen makaleler öncelikle editör ve yayın kurulu tarafından söz konusu kriterler çerçevesinde incelenip uygun bulunduktan sonra, çeşitli tarama yazılımları [güncel olarak iThenticate programı] yardımıyla “intihal” taramasından geçirilir. Bibliyografya ve referanslar hariç tutularak, makalenin ana metni için yapılan tarama neticesinde, kaynak göstermeksizin başka metinlerle benzerlik %20 oranını geçmemelidir.

5- Ege Sosyal Bilimler Dergisi'ne değerlendirilmek üzere iletilen çalışmalarının özgün olması beklenmektedir.

6- Ayrıca, dergiye gönderilen makalelerin YÖK'ün “BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ YÖNERGESİ”ne ve COPE ilkelerine uygun olması beklenmektedir.

SÜREÇ İŞLEYİŞİ:

“Ön değerlendirme” sürecinin olumlu tamamlanması durumunda; makale, “kör hakemlik” ilkesine uygun olarak iki hakeme gönderilir. İki hakemin birbirinden farklı görüşler bildirmesi halinde üçüncü bir hakeme görüş sorulur.

Makalelerin yayın programına alınması, belirlenen bilimsel danışman/hakemlerden gelecek en az iki “olumlu rapor” ile mümkündür. Olumlu ve olumsuz hakem görüşlerinin denk sayıda kalması ya da tereddütler yaşanması halinde, Editör ve Yayın Kurulu kararları, sonucu belirleyebilir. Söz konusu değerlendirme sürecinde, yazardan, makalede gerekli görülen değişiklik ve düzeltmeleri yapması istenebilir.

ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ:

Dergimizde yayınlanacak makalelerin değerlendirilmesi için hakem olarak davet edilen araştırmacılar ve/veya uzmanların, değerlendirmeleri istenilen çalışmanın yazar(lar)ı ile her hangi bir çıkar çatışması içerisinde olmaları durumunda, bunu en hızlı şekilde alan editörü veya dergi editörüne iletilmeleri gerekmektedir.

İÇERİK KULLANIM ve PAYLAŞIM İLKESİ

(CC BY-NC-ND 4.0)

Ege Sosyal Bilimler Dergisi'nin içeriğindeki tüm makaleler Creative Commons ile lisanslanmıştır.

Derginin içeriğini oluşturan makaleler veya makalelerin bazı bölümleri tam metin olarak okunabilir, pdf dokümanı olarak indirilebilir, dağıtılabilir, içeriklerinde arama-tarama yapılabilir, link olarak paylaşılabilir, kopyalanabilir, kaynak göstermek kaydıyla alıntılanabilir.

Ancak değişikliğe uğratılıp varyasyonu türetilemez ve ticari amaçlarla kullanılamaz.ıntı-gayriticari-türetilemez>

Ticari nitelikli kullanım ve paylaşımlar konusunda izin ve teklifler için yazar ve yayıncıyla iletişim kurulmalıdır.ıntı-gayriticari-türetilemez>

Akademik-bilimsel-yazınsal yayınlardaki kullanımlarda alıntı ve esinlenmeler konusunda kullanıcıların etik ilkeler ve telif hakları açısından dikkatli ve saygılı olmaları beklenmektedir. ıntı-gayriticari-türetilemez>

İntihal Politikası, Etik Hususlar, Değerlendirme Süreci ve İlkeleri*

Yayınlanmak üzere gönderilen makalelerin, derginin yazım kurallarına; yanı sıra, yazıldıkları dilin imla, noktalama ve genel kurallarına uygun olmaları beklenmektedir. Dergiye gönderilen makaleler öncelikle editör ve yayın kurulu tarafından söz konusu kriterler çerçevesinde incelenip uygun bulunduktan sonra, çeşitli tarama yazılımları [güncel olarak iThenticate programı] yardımıyla “intihal” taramasından geçirilir. Bibliyografya ve referanslar hariç tutularak, makalenin ana metni için yapılan tarama neticesinde, kaynak göstermeksizin başka metinlerle benzerlik %15 oranını geçmemelidir. %10 ile %30 arasındaki oranlarda yazarla iletişim kurularak durumun düzeltilmesi rica edilebilir. Ancak %30 oranını aşan kaynak gösterimsiz benzerliklerde, makale ret edilir. Benzerlik oranı, kaynak gösteriliyorsa dahi, %35'ten fazla ise, çalışmanın özgünlük ve alana katkı açısından zayıf olduğu değerlendirilerek makale ret edilebilir.

(Güncel olarak, benzerlik raporunun yazar tarafından alınması ve makale gönderimi sırasında yüklenmesi istenmektedir. Benzerlik taramasında, tarama tercihlerinde herhangi bir sözcük

sınırlaması yapılmamalıdır. Tırnak içindeki alıntılar (quotes) tarama kapsamında kalmalıdır. Sadece “Kaynakça” taramadan hariç tutulabilir. Tarama tercihen iTHENTICATE yazılımı ile yapılmalıdır ancak Turnitin ile kesinlikle yapılmamalıdır.)

! Makale metninde alıntı usulünde şu hususlara da dikkat edilmelidir:

Herhangi bir kaynaktan doğrudan aktarım yapılacağına, aktarılan ifadeler tırnak içine alınmalı ve hemen bitimlerine referans bilgisi (kaynak ve sayfa no.) verilmelidir. Herhangi bir kaynaktan dolaylı aktarma yapılacağına ya da gönderme yapılacağına, her aktarma ya da gönderme ifadesinin sonuna ilgili referans bilgisi verilmelidir.

Makale sahiplerinin, bir veya daha çok yazarın farklı yayınlarda yer alan çeşitli cümlelerinden, aynı yayında ama farklı farklı sayfalarda yer alan cümlelerinden ve düşüncelerinden ardışık olarak alıntılar, harmanlamalar yaparak, yer yer kendi yorumlarını da katarak ve paragrafın ancak sonuna bir referans vererek meydana getirdikleri “kolaj” tarzındaki alıntı/göndermeler dergimizce tasvip edilmemektedir.

Alıntı ve göndermeler muğlak olmamalı, araştırmacıya, söz konusu kaynağı-kökünü-bağlantıyı herhangi bir yanılgıya sebebiyet vermeyecek şekilde net olarak göstermelidir.

! Konusu resmi müze, kütüphane, arşiv veya kazı malzemesi olan yahut konu kapsamında müze, kütüphane, arşiv veya kazılara ait orijinal eser/durum/meکان görseline yer veren çalışmalarda, yazarların ilgili kurumdan aldıkları bir yayınlama izin belgesi/yazışması ibraz etmeleri gerekir. Yine, Etik Kurul Onayı gerektiren çalışmalar için de bu onay belge nüshasının sunulması gerekir.

Söz konusu belgelerin ibraz edilememesi, çalışmanın ret gerekçesi olabilir.

! Ayrıca, dergiye gönderilen makalelerin [YÖK’ün “BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ YÖNERGESİ”](#)ne ve [COPE ilkeleri](#)ne uygunluğu da gözetilir. Dergi de Editoryal açıdan ve hakemlikler konusunda COPE ilkerine riayet eder.

Süreç İşleyişi

“Ön değerlendirme” sürecinin olumlu tamamlanması durumunda; makale, “kör hakemlik” ilkesine uygun olarak iki hakeme gönderilir. İki hakemden birbirine tezat görüşler bildirilmesi durumunda üçüncü bir hakeme görüş sorulur. Hakemler, derginin Akademik Danışma Kurulu’nda olan isimler arasından, uzmanlık alanlarına göre belirlenmektedir. Listede ismi bulunan bilim insanlarının uzmanlık alanına girmeyen spesifik konulu bir makale gelmesi durumunda ya da kurul üyelerinin uygun olmaması durumunda, konuyla ilgili başka bilim insanlarına başvurulmaktadır. Ancak her durumda hakem, konuyla ilgili çalışmaları-uzmanlığı bulunan isimlerden seçilmektedir. Çok elzem olmadıkça yazarların hakem önerileri dikkate alınmamaktadır. Ne var ki olası çıkar/alan çatışmaları yahut önceden var olan ve değerlendirmeyi subjektifleştirecek durumlar var ise, yazarın bu konudaki bilgilendirme ve uyarıları dikkate alınır, ancak her durumda çift taraflı kör hakemlik ilkesine uygun şekilde, dergi yönetiminin karar verdiği hakemler seçilir. Makalelerin yayın programına alınması, belirlenen bilimsel danışman/hakemlerden gelecek en az iki “olumlu rapor” ile mümkündür. Olumlu ve olumsuz hakem görüşlerinin denk sayıda kalması ya da tereddütler yaşanması halinde, Editör ve Yayın Kurulu kararları, sonucu belirleyebilir. Söz konusu değerlendirme sürecinde, yazardan, makalede gerekli görülen değişiklik ve düzeltmeleri yapması istenebilir.

YAZIM KURALLARI ve TEKNİK HUSUSLAR*

1. Ege Sosyal Bilimler Dergisi'nin sayfa boyutu A4'tür. Dergiye gönderilecek makalelerin A4 boyutlarında MS Word dokümanı olarak hazırlanması gerekmektedir. Sayfada, üstten 3,5 cm, alttan 4cm, soldan 3 cm ve sağdan 2 cm boşluk (marj aralığı) bırakılmalıdır.

(Gönderi dosyalarımız arasında "EgeSBD makale sablonu" adlı makale şablon dosyamız bulunmaktadır. Yazarların çalışmalarını bu şablon üzerinde hazırlamaları beklenmektedir.)

2. Makalenin başlığı, makale şablonumuzda görüldüğü şekilde, Türkçe ve İngilizce (ya da diğer yabancı dilde) verilmelidir.

- Ardından, Türkçe ve İngilizce (ya da diğer yabancı dilde) öz / abstract bulunmalıdır. Öz/abstract, makalenin giriş, yöntem, bulgular, değerlendirme, sonuç, tartışma ve öneriler gibi ana kısımlarının her birinin kısa özetlerini içeren bir düzende olmalı; okuyucunun, makalenin içeriğini anlamasına, kendi ilgi alanlarıyla ilişkisini saptamasına olanak vermelidir. Makalenin kendi dilindeki öz, en az 150, en fazla 250 sözcük olmalıdır. Bu bölümlerde dipnot, tablo, fotoğraf vb kullanılmamalıdır ve makale sayfalarına gönderme yapılmamalıdır.

- Makalenin yabancı dilindeki "Öz/Abstract", makalenin kendi dilindeki "Öz/Abstract"a göre daha uzun olmalıdır: Bu bölüm en az 300 ve en çok 500 kelime olmalıdır.

- "Öz / Abstract", makalenin gerekçesine, bulgularına ve sonuçlarına ilişkin özlü ifadelerle inşa edilmelidir. "Öz/Abstract"a makalenin giriş, bulgular (katalog), tartışma/değerlendirme ve sonuç bölümlerinin ana hatları yansımalıdır. Ağırlık, bulgular ve daha çok sonuçlardan yana olmalıdır. Mümkün mertebe, makalenin içinden kopyala-yapıştır yapılmamalı, özgün olarak yazılmalıdır.

- "Öz" ve "Abstract" bölümlerinin hemen altında beşer adet anahtar kelime/keywords yer almalıdır. Anahtar kelimeler, örneğin "Türkiye", "sanat", "istatistik" gibi çok genel ifade/kavramlar olmamasına ve uzun kelime öbeklerinden oluşmamasına dikkat edilmelidir.

3. Yazar ismine/isimlerine verilecek dipnotlarda, yazarın unvanı, kurum bilgileri, ORCID ID numarası ve e-mail adresi yer almalıdır.

4. Yazının tüm kısımları Times New Roman yazı tipinde olmalıdır. Ana başlıklar 12,5 pt, tümü büyük harf ve ortalı; yazar adı 10,5 pt ve sağa yaslı; Öz/Abstract başlık ve metinleri ile anahtar kelimeler/keywords 10,5 pt; yazının gövde (ana) metinleri 11 pt ve iki yana yaslı; birinci seviye alt başlıklar 11,5 pt, bold ve sola yaslı, ikinci seviye alt başlıklar 11 pt, bold ve sola yaslı olmalıdır. Paragraf ayarlarında paragraf araları "sonra 6 nk" ve satır araları ise "tek satır aralığı" uygulanmalıdır. Dipnot metinleri 9,5 pt ve iki yana yaslı olmalıdır. Yazarlar çeşitli manuel yöntemlerle farklı mizanpajlar yapılmış dosya göndermemelidir.

5. Metin hazırlanırken satır başı girintisi, paragraf geçişi vb uygulamalar asla çok kez tab'a basmak ve/veya space/boşluk butonuna çok ve uzun basmak suretiyle yapılmamalıdır! Paragraf

giriş ve satır boşluğu oluşturmak için enter, satır girintileri oluşturmak için word programının “girinti ayarları” kullanılmalıdır.

6. Dipnotlar MS Word’ün “başvurular” kısmındaki “dipnot ekle” özelliği ile eklenmiş otomatik ve kendi içinde tutarlı bir numaralandırmaya sahip olmalı; sayfa altında verilmeli, “son not” şeklinde düzenlenmemelidir. (Times New Roman ve 9,5 pt.)

7. Makale eğer daha önce bir sempozyum ya da kongrede sunulan bir bildiriye dayanıyorsa, tam metin olarak yayınlanmamış olması esas olmak şartıyla, bu hususlar ve sempozyum/kongrenin adı, yeri ve tarihi, makale başlığına iliştilirilecek dipnot ile belirtilmelidir. Aynı şekilde; makale, bir kurum tarafından desteklenen bir araştırma ise ya da bir projenin ürünü ise, destekçi kuruluşun adı ve proje numarası belirtilmelidir. Çalışma, doktora veya yüksek lisans tezinden üretilen bir çalışma ise bu husus da, danışman ve tez başlığı bilgileri yazılarak belirtilmelidir.

8. Makale içeriğinde Latin alfabesi dışında bir alfabe ile yazılmış metinler yer alıyorsa, örneğin Kiril, Arap, Grek harflerini destekleyen özel bir yazı fontu kullanılmışsa, söz konusu fontun editöre belirtilmesi ve mümkünse font dosyasının ayrıca gönderiye eklenmesi önem arz etmektedir.

9. Makale metninin sonunda “KAYNAKÇA” bulunmalıdır. Yazıda kaynaklara yapılacak gönderme (atıf) usul ve biçimleri ve Kaynakça’daki yazım biçimleri “EgeSBD makale sablonu” dosyasında gösterilmiştir.

• Dergimizde tercih edilen atıf stili APA 6’dır. Usul ve biçimleri “EgeSBD makale sablonu” dosyasında gösterildiği üzere; göndermeler metin içinde parantez arasına alınarak verilmelidir. Parantez içinde birden fazla referans verileceğinde, art arda verilen referanslar arasına noktalı virgül [;] konulmalıdır.

10. Kaynakça kısmında, makalede hiçbir şekilde bahsi geçmeyen kaynakların listelenmemesine, verilmiş olan kaynakların makalede gerçekten değerlendirilmiş olmasına özen gösterilmelidir.

11. Bir kaynaktan yapılan doğrudan alıntılar (doğrudan aktarılan tüm ifadeler, cümleler, paragraflar) mutlaka tırnak içine alınmalı, sonunda da kaynak belirtilmelidir. 2 satırdan fazla olan alıntılar, aynı ilkeler geçerli olmak üzere, ayrı bir paragraf olarak, soldan 2 cm ve sağdan 1,5 cm girintili verilmelidir.

Kaynakça ve dipnot (gönderme/atıf) yazımı için örnekler bu metnin en sonunda verilmiştir.

12. Hazırlanan makale dokümanında, yazıda yer alacak görsel materyaller (fotoğraf, resim, şekil, çizim vb) metin içerisine ya da metnin sonuna yerleştirilebilir. Fakat yayın aşamasında çeşitli düzenlemeler neticesinde olası kaymalar söz konusu olursa editörlük tarafından nihai mizanpajda küçük değişiklikler yapılabilir. Görsel materyal kullanılacak olan bir makalenin dergiye gönderilen word dosyasında da bu görseller mutlaka eklenmiş olmalıdır. Görselli makalelerde, MS-word dosyasının görselleri içermemesi halinde, eklenmesi için yazara iade edilir.

Tüm görsel materyallerin, tabloların ve grafiklerin altında adı/açıklama bilgisi bulunmalıdır. İsimlendirmelerde sıralı bir numaralandırma olmalıdır. (Ör.: Fot. 1: ...; Fot. 2: ...; Fot. 3: ...; Şek. 5: ...; Şek. 6: ...; Şek. 7: ...; Tab. 1: ...; Tab. 2: ...; Tab. 3: ...) Makale metni içinde, ilgili yerlerde bu görsellere/grafik yahut tablolara göndermeler yapılmış olmalıdır. Kullanılan görsel/grafik eğer bir alıntı ise, kaynağı tıpkı metin referansları gibi, açıklama metninin sonunda parantez içinde verilmelidir. (“EgeSBD makale sablonu”da örneği bulunmaktadır.)

13. Makaleler değerlendirme sürecini olumlu tamamlayıp yayına hazırlık adımına geldiğinde, yazarların görsel materyalleri jpeg, png, tiff gibi formatlarda, iyi kalitede (tercihen 300 dpi) ayrı dosyalar olarak maille göndermeleri istenebilir.

14. Makalede kullanılan kısaltmaların yazımında (Örneğin MÖ, M, H, öl., cm), makalenin yazıldığı dilin (Türkçe veya İngilizce) genel-geçer, resmi kısaltma dizinlerine uyulmalıdır. (Dergimizde benimsenen bazı kısaltmalar şöyledir: Bk.= Bakınız; BOA= Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi; Çiz.= Çizim; Fot.= Fotoğraf; Res.= Resim; Şek.= Çizim, plan, kompozit grafik nesne vb.; KVKK: Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu; VGM: Vakıflar Genel Müdürlüğü) Kılavuz ve dizinlerde bulunmayan özel/kişisel kısaltmalar ise Kaynakçadan sonra bir başlık altında belirtilmelidir.

15. Yukarıda nicelik ve nitelikleri hakkında açıklamalar yapılmış olan word formatındaki makale dosyası, DergiPark sistemi üzerinden yüklenerek gönderilmelidir. [Bunun için yazarların Dergi Park sistemine üyelik kaydı yapmaları, ardından sistem üzerinde Ege Sosyal Bilimler Dergisi sayfasına gelerek “makale gönder” butonuna basıp yükleme adımlarını takip etmeleri gerekir.

- Makale gönderme işlemi sırasında “Tam metin dosyası” ile “Benzerlik Raporu” dosyası yüklenmesi zorunludur. Makaleler için “Benzerlik/İntihal” taraması Turnitin yazılımı ile yapılmalıdır. Turnitin gönderileri geçersiz sayılacaktır. Tercihen iTHENTICATE ile tarama yapılmalıdır.

- Gönderilecek olan makalelerin [özellikle tablo, italik/bold vb yazılmış kısımlar, Arapça, Osmanlıca, Grekçe, Çince gibi özel fontlar içeriyorlarsa] ayrıca bir PDF kopyasının oluşturulması ve gönderiye eklenmesi, Word belgesindeki olası uyumsuzluklara karşı bir önlem olarak önerilir.

16. Gönderilecek makaleler için kesin bir sayfa ve görsel materyal sınırlaması yoktur, fakat, yukarıda belirtilen ölçülerde hazırlanacak dokümanın toplamda 30 sayfayı geçmemesine özen gösterilmelidir.

17. Yazar yükleme esnasında en az 3 hakem önerisinde bulunmalıdır. Önerilen hakemlerin makale konusu alanında çalışan akademisyenler olması, yazarla ve birbirleriyle herhangi bir akrabalık ilişkileri olmaması, yazardan ve birbirlerinden farklı kurumlarda bulunmaları gerekmektedir.

KAYNAKÇA ve DİPNOT YAZIM ÖRNEKLERİ

• KİTAP:

Kaynakça:

Luther, U. M. (1989). Historical Route Network Of Anatolia 1550's to 1850's: A Methodological Study. Ankara: Atatürk Supreme Council for Culture (AKM), Language and History Publications of Turkish Historical Society.

Referans:

(Luther, 1989, 385.)

• BİR YAZARIN AYNI TARİHLİ ESERLERİNİN YAZIMI:

Kaynakça:

Baykara, T. (1988a). Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş - I. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

Baykara, T. (1988b). Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş - II. Ankara. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

Referans:

(Baykara, 1988a, 56; Baykara, 1988b, 78.)

• İKİ YAZARLI BİR ÇALIŞMA:

Kaynakça:

al-Hassan, A. Y., & Hill, D. R. (1986). Islamic Technology - An Illustrated History. Cambridge, London, New York, Paris: Cambridge University Press & Unesco.

Referans:

(al-Hassan & Hill, 1986, 127.)

• YAZAR SAYISI ÜÇ VE DAHA FAZLA OLAN ÇALIŞMA:

Kaynakça:

Öney, G., Ünal, R. H., Demir, A., Kuyulu, İ., Bulut, L., Demiralp, Y., Çakmak, Ş., Daş, E. (2002). El Arte Islámico en el Mediterráneo: Los Inicios del Arte Otomano: La herencia de los emiratos. Vienna: MWNE.

Referans:

(Öney, et al., 2002, 78.)

Türkçe olacaksa : (Öney, ve diğerleri, 2002, 78.)

• BELİRLİ BİR YAZARI OLMAYAN, BİR KURUM-KURULUŞ TARAFINDAN YAYINLANMIŞ ESER:

Kaynakça:

Aydın Kültür Envanteri. (2012). Ankara: T.C. Aydın Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.

Referans:

(Aydın Kültür Envanteri, 2012, 284.)

• ÇEVİRİ KİTAP:

Kaynakça:

İbn Battûta Tancî, E. A. [2004]. İbn Battûta Seyahatnamesi (C.1). (Çev.: A. S. Aykut). İstanbul: YKY.

Referans:

(İbn Battûta Tancî, 2004, 89.)

• EDİTÖRLÜ KİTAP:

Kaynakça:

Oleson, J. P. (Ed.). (2008). The Oxford Handbook of Engineering and Technology in the Classical World. Oxford & New York: Oxford University Press.

Referans:

(Oleson, 2008)

• KİTAP BÖLÜMÜ:

Kaynakça:

Tanman, M. B. (2005). 14. ve 15. Yüzyılların Anadolu Türk Mimarlığında Gotik Etkiler. Afife Batur'a Armağan - Mimarlık ve Sanat Tarihi Yazıları (s. 213-225), (Ed.: A. Ağır, D. Mazlum, & G. Cephaneçigil). İstanbul: Literatür Yayınları.

Referans:

(Tanman, 2005, 217.)

• ANSİKLOPEDİ MADDESİ:

Kaynakça:

Beydilli, K. (1991). Bağdat Demiryolu. TDV İslam Ansiklopedisi (C.4, 442-444). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.

URL: <https://islamansiklopedisi.org.tr/bagdat-demiryolu> (E.T.: 25.07.2020)

Referans:

(Beydilli, 1991, 443.)

• DERGİ MAKALESİ:

Kaynakça:

Mutluer, M. (1997). Orta Gediz Havzasında Yerşekilleri ve Toprak Anamateryalinin Tarım Faaliyetleri Üzerine Etkisi. Ege Coğrafya Dergisi, 9(1), 267-282.

Referans:

(Mutluer, 1997, 271.)

- GAZETE HABERİ/MAKALESİ (yazarı belirsiz):

Kaynakça:

Cumhuriyet Gazetesi. (1980, Mart 30). Adanada Sel Felaketi. s. 9. URL:<https://www.cumhuriyetarsivi.com/katalog/192/sayfa/1980/3/30/9.xhtml> (E.T.: 23.09.2021)

Referans:

(Cumhuriyet Gazetesi, 1980.)

- GAZETE HABERİ/MAKALESİ (yazarı belirli):

Kaynakça:

Gürkan, M. (2015, Eylül 02). 6 Asırlık Dandalaz Köprüsü Restorasyonda Yıkıldı. Hürriyet Gazetesi – Ege. URL: <http://www.hurriyet.com.tr/ege/6-asirlik-dandalaz-koprusu-restorasyonda-yikildi-29970182> (E.T.: 03.04.2018)

Referans:

(Gürkan, 2015.)

- ELEKTRONİK KAYNAK - VERİ TABANINDA MAKALE

Kaynakça:

Aydın, S. (2020, 10 09). Taammüden Anakronizm: Dizilerde Tarihin Politik Kullanımları. e-Skop Dergi (17). URL: <https://www.e-skop.com/skopdergi/taammuden-anakronizm-dizilerde-tarihin-politik-kullanimlari/5897> (E.T.: 10.25.2021)

Referans:

(Aydın, 2020.)

- İNTERNET ÜZERİNDE ARŞİV vb.

Kaynakça:

Gertrude Bell Archive. [2014]. Newcastle University Library. <http://www.gerty.ncl.ac.uk/> (E.T.: 01.16.2018)

Referans:

(Gertrude Bell Archive, 2014)

- TEZLER:

Kaynakça:

Çelikpençe, B. (2021). 1999-2005 Arasında Türkiye-Almanya İlişkilerinde Avrupa Birliği Söyleminin Almanya'da Yaşayan Türkler Üzerine Etkileri. Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Referans:

(Çelikpençe, 2021, 143.)

• BİLDİRİ (yayımlanmış):

Kitap bölümü gibi.

• BİLDİRİ (Yayımlanmamış):

Kaynakça:

Özbay, E. (2013). A Folk Hero From Antakya Cemil Hâyek And The Folk Epic Overtold About Him. 1st International Symposium on Spoken Arabic Dialects and Their Oral Literature in Turkey (17-19.05.2013). Mardin: Mardin Artuklu University & University of Heidelberg & University of Bergen.

Referans:

(Özbay, 2013.)

• RAPOR:

Kaynakça:

KGM. (2015). Faaliyet Raporu 2014. Ankara: Karayolları Genel Müdürlüğü. URL: <https://www.kgm.gov.tr/Sayfalar/KGM/SiteTr/Kurumsal/FaaliyetRaporu.aspx> (E.T.: 02.03.2016)

Daş, E. (2017). Tire Rahmanlar Köyü Camii (Yıkık Minare) Kazı Ve Restorasyon Çalışmaları. Kazı Ve Restorasyon Çalışmaları Sanat Tarihçisi Raporu. İzmir: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı İzmir 1 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu.

Referans:

(KGM, 2015; Daş, 2017)

• OSMANLI ARŞİV BELGESİ vb.:

Kaynakça:

BOA. (ŞD.3213-19). Devlet Arşivleri Başkanlığı - Osmanlı Arşivi. URL: <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr> (E.T.: 08.012.2020)

Referans:

(BOA, ŞD.3213-19)

• HARİTA vb.:

Kaynakça:

Kiepert, R. (1912). Afiun Karahisar. Karte von Kleinasien C2 - Massstab 1:400000, in 24 Blatt [1908-1914], 2nd Edition. Berlin: Dietrich Reimer (Ernst Vohsen).

Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Haritaları. (1927). İzmir (1:100000). Müdafaa-i Milliye Vekaleti Harita Müdüriyyet-i Umumiyesi Matbaası.

Referans:

(Kiepert, 1912)

(Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Haritaları, 1927.)

• FOTOĞRAF-RESİM vb.:

Kaynakça:

Solakian, G. K. (1901). Konya Antalya Tarihi'nin Akyokuş kısmında müteahhid vasıtasıyla inşa ettirilen 1 metre açıklığında kargir köprü [Fotoğraf]. [Hanya Gureba, Mamuratulaziz Askeri ve Hereke Dokuma Fabrikası Hastahanesi, Söğüt Kasabası, Kırşehir ve Afyonkarahisar'a ait fotoğraflar ile Köprülere ait albüm]. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi / II. Abdülhamid Koleksiyonu (Yıldız Albümleri). [URL: <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAFI/779-58---0014.jpg>]

Preziosi, A. (1845-1855). Old Turkish Scrivener. V&A. Victoria and Albert Museum Collections. Victoria and Albert Museum, London.

Referans:

(Solakian, 1901.)

(Preziosi, 1845-1855.)

• GÖRÜŞMELER:

Mektup, telefon görüşmesi gibi kişisel görüşmeler kaynakçaya eklenmezler. Görüşmelere yalnızca metin içinde gönderme yapılır

